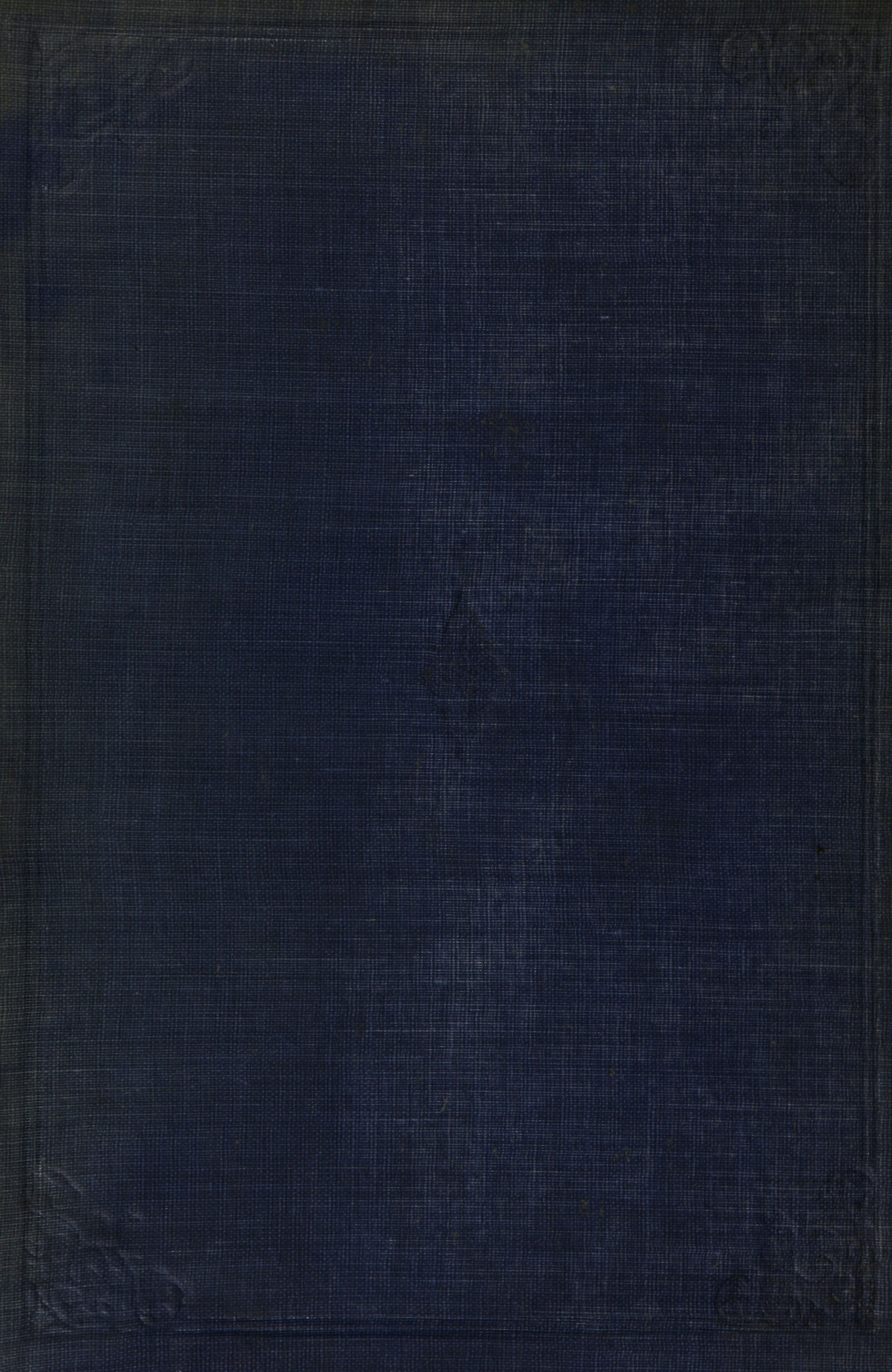

שמואל דוד לוצטו (שד"ל).

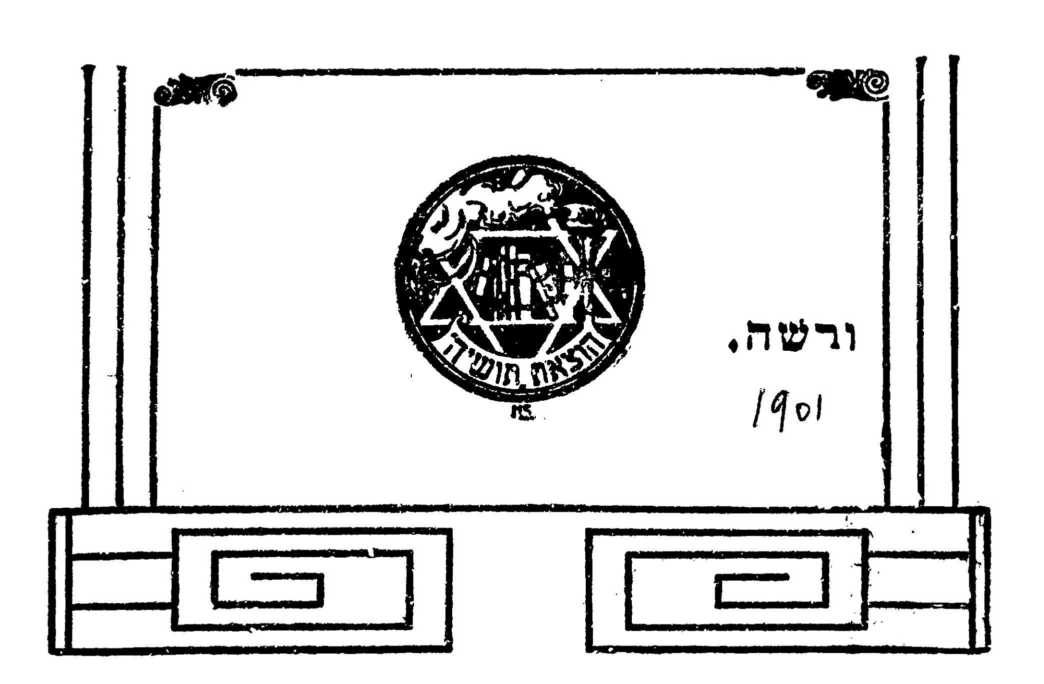
דִקְדוּק לָשׁוֹן עִבְרִית

(אֶתִימוֹלוֹגִיה).

מעובד

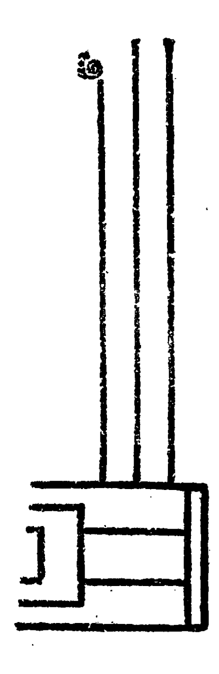
על

אברהם כהנא.

שעורים [illegible]

דקדוק לשון עברית

שמואל דוד לוצטו (שד"ל).

דִקְדוּק לָשׁוֹן עִבְרִית

(אֶתִימוֹלוֹגִיָה).

מעובד

על

אברהם כהנא.

הוצאת „תושיה".

וַרְשָׁה.

הקדמה.

החזון זר ונפלא הננו רואים במקצוע הדקדוק העברי. למיום שפסקה הלשון מהיות מדוברת בפיות בניה, הניחו חוקריה חותם צר עליה, חתמוה רק במסגרת יסודותיה זכלליה שהספיקה לקנות לה בימות ספרת הקלסי—הביבליה—בחשבם, כנראה, את תמונותיה המאוחרות, את שנוייה אחר כך לשגיאה אחת ארוכה, שאינה ראויה למצא מקום בלמוד הדקדוק. ואותם המחברים עצמם הלא כתבו רבם ספריהם עברית מאוחרת — כלומר באותה הלשון שכבר חלו בה ידי השנוי והתמורה — ולא היו מרגישים בכל זאת, או לא היו מחשיבים את לשונם הם, אולי מפני שכל עצמותם של ספרותם לא היתה ספרות מקורית, ספרות לשמה, במובן הרגיל אצלנו, אלא היתה מין פירוש ארוך ותכופי רבי הגונים לאותם הספרים שנחתמו בעבר, שעליהם אין להוסיף דבר.

אולם למיום שעמדו הנכרים (מן יוהן רייכלין, מת 1522, ואילך) והתחילו לעסוק גם הם בדקדוק לשון עברית לשם חקירת העבר, יש להעביר גבול חרוץ בין תלמודם הם ובין תלמודם של חכמי ישראל:

הנכרים לא היתה חקירתם בלשון עברית כל עקרה אלא מצדה המת, לשם מדע יבש; הם היו מנתחים אותה בתור אחד שרידי העבר הקדום, כמו הסנסקריט, כתבי היהדות וכדומה; ועל כן מעטה היתה חקירתם הנשענת על התעמקות ברוח הלשון עצמה ובהקבלה המסורה אצל האומה המשתתרת, ברב או במעט, בלשון ההיא. רוב למודיהם נשענים על התדמות העברית להערבית ויתר הלשונות, אשר אף אם נולדו אמנם בראשונה עמה יחד מאם אחת, לשון קדומה שאבדה, הנה בדורות המאוחרים של התפתחות העברית נפרדו מעליה ולא הוסיפו להשפיע עליה ולהשפע ממנה.

אולם היהודים, אעפ"י שגם אצלם אבדה הלשון את ערכה בתור אמצעי לשם העמדת ספרות חיה, שבה ישתקפו ההוה והעתיד עם כל אנושיותם ושאיפותיהם—לבאור הסבות ההיסטוריות של החזיון הזה אין כאן המקום—ושהקדישו את מבחר כחותיהם לדברים שבתיאולוגיה, מכל מקום עבדו הם בחקירות הלשון העברית מצדה החי, בבחינה ידועה, כלומר לשם הכרה פנימית והרגשת גאון לאומי מיוחד שהם מתעסקים בירושתם, ביקרת חמדתם שהשאירו להם אבותיהם הגדולים אחר חרבן האומה. ועל כן הם, שכל עקר למודיהם היה לשם הבנת הספרים הדתים בלבד, בלי כל מטרה מדעית, לא שמו לב לכל התיאוריות של הנכרים, אלא התעמקו בספרי ירושתם וצללו בהם בכל כחותיהם הרוחנים, כדי להבין בהם הבנה עמוקה והגונה, וכל חקירותיהם במקצוע הדקדוק ושמוש הלשון לא היו אלא תוצאת ההתבוננות הזאת בספרי האומה ומבוא לאותה ההתבוננות עצמה של הבאים אחריהם.

כך היה הדבר סובב עד ש. ד. לוצטו — האיש שאותו הכירו גם חכמי הנכרים לגדול במדקדקי היהודים [1]. הוא היה היהודי הראשון שהיה קשור אל אומתו בקשר לאומיות, אצלו קבלה גם היהדות הדתית צביון לאומי. בכל פעולותיו ועבודותיו מנשבת הכרתו היחידה, ש„אם ידיעת העבר טובה ומועלת, התקון ההוה והכנת העתיד נחוצה יותר ממנה. ואני בכל חקירותי בקדמוניות — יאמר באגרתו אל גיגר — לבבי פונה תמיד למטרה זו, אבל אני מוצא חכמי הדור בלתי מבינים אותי ומתנגדים לי" [2].

יותר מזה. חקירותיו בדקדוק לשון עברית הן תוצאת קנאה לאומית. — בשנת 1829 בקירוב — יספר במקום אחר [3] — בהיותי בבית הכנסת בעיר גוריציה ובדברי שם עם החכם המפורסם יש"ר, ספר לי הוא על אדות הספר Lehrgebäude של גיזיניוס, והרבה כל כך בשבחו, עד כי הבעיר בלבי קנאה גדולה לנסות בכוח את כחי; ובאותו בית הכנסת נשבעתי בלבי לעשות ספר יותר משובח מהספר Lrgb., וזה אולי לא כל כך לכבוד עצמי, כאשר לכבוד האומה: היה נראה לי כפחיתות כבודה, כי תפארת ידיעת הלשון העברית תהיה לאיש נכרי. —

ככה המשיך בקנאה נפרזה את התעמקותו בדקדוק הלשון העברית, שבלה עליו את מיטב זמנו מילדותו עד יומו האחרון ממש. ובהיותו בעצמו סופר עברי מצוין, ובהכרתו „כי שפת אבותינו היא הבריח התיכון המחבר וקושר לאגודה אחת את כל בני ישראל הפזורים מן הקצה אל הקצה צפונה ונגבה וקדמה וימה, והוא ג"כ המחבר כל הדורות שעברו, ומקרב אותנו אל קדמונינו שהיו בכל דור ודור, ואל הבאים אחרינו אשר יקומו בדורות האחרונים" [4] — בהיותו מזוין בהכרה כזו, אי־אפשר היה כלל שלא יוציא, אחר עבודה ממושכה של כ"ה שנה, את אותו ספר הדקדוק, שהתחילה הדפסתו בשנת 1853 ונגמרה אחר מותו בשנת 1869, בשם Grammatica della lingua ebraica, זהו התלמוד (Lehrbuch) של הטיפוס החדש, שעם כל עסקו בפרטי פרטיות לשון המקרא, הוא כולל ג"כ על 611 עמודיו את חזיונות דקדוק הלשון בדורות שאחרי הביבליה. בהתעמקות נפלאה ברוח הלשון ובהשויתה עם הסורית והארמית, שהוסיפו להיות ימים רבים גם אחרי העברית הביבלית, ושהתמידו כל ימי חייהן להשפיע על העברית ולקבל ממנה, הוא מכנים מכל חזיונות הלשון וזריותיה פרטים פרטים, מחלקם למחלקות, מאירם על פי דרכי המדע ומוציא מהם כללים שלמים וחשובים בידיעות הלשון.

על יסוד דקדוקו זה של שד"ל, כלומר בשטתו וברוחו, בנוי הספר הנוכחי המוגש ללומדי עברית. כתלמיד שד"ל, ששאב את ראשית ידיעותיו בלשון העברית מתוך ספריו העברים והאיטלקים, שהתלמד בילדותו מתוך דקדוקו הנזכר, לא הייתי יכול בשום אופן לבלתי קרוא את שמו על ספרי. הייתי יכול להתקדם בידיעותי, להשלים ולצאת אמנם

---

1) W. Gesenius hebr. Gr. 24 Aufl, p. 19

2) אגרות שד"ל 783.

3) Epistalario italiano etc., p. 208, ועין השלח IV, 60

4) אגרות שד"ל 1253.

לפעמים מתחלפת הסי״ן בסמ״ך, כגון סַכִּין (שַׂכִּין), מַסְפִּיקִין בידו לעשות תשובה (מן שָׂפֵק). בני אדם עומדין וּמְסִיחִין (מן שִׂיחַ).

ו. במלים לועזיות יש עוד להבדיל בין ז וצ פשוטות (з, ц ברוסית) ובין ז׳ וצ׳, גם ז֗ וצ֗ מסומנות או ימניות (ж, ч ברוסית), שסמנן קו עקום מלמעלה מצד שמאל, או נקודה מלמעלה מצד ימין.

§ 2. הִתְחַלְּקוּת הָאוֹתִיּוֹת וְשִׁנּוּיֵיהֶן.

א. על פי מבטאן מתחלקות האותיות לחמש מחלקות:

1. גְּרוֹנִיּוֹת – אַהֶחַע
2. חִכִּיּוֹת – גִּיכַק.
3. לְשׁוֹנִיּוֹת – דַּטְלֶנֶת
4. שְׂפָתִיּוֹת – בּוּמַף.
5. שִׁנִּיּוֹת – זְסַצְרַשׁ

גם נקראות אותיות כָּכַר גרוניות חטופות, זַסְצַשׁ- שְׁרוּקוֹת, לַמְנַר- שְׁטוּפוֹת, ושבעת אותיות בַּדַט כַּפַּקְתְּ – מוּצָּקוֹת. הלמ״ד בהיותה קרובה מאד במבטאה אל הרי״ש יש לה לפעמים אחת התכונות אשר לאותיות הגרון (החטופות).

ב. 1) אותיות מוצא אחד מתחלפות לפעמים זו בזו, כגון אָכַל – הִתְעַכֵּל, גְּמִיעָה – גָּמָא, זָעַק – צָעַק, עָלַז – עָלַס – עָלַץ, עָבֵת – עָוֵת, בֶּדֶק – בְּתֶק.

2) הלשוניות והחכיות מתחלפות, כגון דַּבֶּשֶׁת – גַּבֶּשֶׁת – גַּבְשׁוּשִׁית, שָׁתָה – הִשְׁקָה, צָלָה – קָלָה.

3) הגרוניות והגרוניות החטופות מתחלפות, כגון אָנֹכִי – אֲנַחְנוּ, חָשַׁל – כָּשַׁל, מָכַר – מְהִיר, לָקַק – לָהַךְ.

4) הלשוניות והשרוקות מתחלפות, כגון נָסַךְ – נָתַךְ, נָצַר – נָטַר.

ג. האותיות מחליפות לפעמים מקומן במלה, כגון כֶּבֶשׂ – כֶּשֶׂב, שַׂלְמָה – שִׂמְלָה, יָעֵף – עָיֵף, חָשַׁל – חָלַשׁ, קְהִלָּה – לַהֲקָה.

ד. לפעמים חסרה איזו אות:

1) בתחלת המלה, כגון נַחְנוּ ת׳ אֲנַחְנוּ, כִּילַי ת׳ נְכִילַי (מן נֵכֶל), עֵצָה, שֵׁנָה (מן יָעַץ, יָשֵׁן).

2) בתוך המלה, וחסרון כזה נקרא טמיעה והאות התכופה נכפלת

על ידי דגש, כגון נָתַתָּ, כָּרַתָּ; האות התכופה בלתי נדגשת אם היא בלי תנועה, כגון יַדְּ מִן יַכֶּה ת׳ יַנְכֶּה, יַז מִן יַזֶּה ת׳ יַנְזֶה. יוצא מזה אַתְּ, נָתַתְּ. לפעמים נמנעת האות בלי תשלום דגש, כגון בְּעֵל - בֵּל, זֶעֶרֶת - זֶרֶת, מַתַּת - מַתְּנַת, סֹב מִן סָבַב.

3) בסוף המלה, כגון וַיַּעַשׂ ת׳ וַיַּעֲשֶׂה.

ה. לפעמים נתוספת איזו אות:

1) בתחלת המלה: א) אל״ף קודם אות שרוקה המנוקדת שוא, כגון אֶזְרוֹעַ (זְרוֹעַ), אִסְפַּלְנִית (מן splenion, splenium ביונית ורומאית); ב) שי״ן לחזק משמע המלה, כגון שַׁלְהֶבֶת (לַהֶבֶת), שְׁקַעֲרוּרוֹת (מן קער, קְעָרָה ומזה קַעֲרוּרִית ההפך של גַּבְנוּנִית), שִׁעְבֵּד, שִׁחְרֵר, שִׁרְבֵּב; ג) ת׳ במלת תִּרְגֵּל (לִמֵּד לָלֶכֶת מן רֶגֶל).

הערה. ת׳ נוספת בראש השרש נוהג גם בארמית, כגון מַתְנְחֵי (עירובין נ״ג׳), ומזה שם הנגינה אַתְנַח או אַתְנַחְתָּא.

2) באמצע המלה: א) נו״ן בכנוים, כגון יְכַבְּדָנְנִי, יְבָרְכֶנְהוּ, אֲתַקְּנֶךָּ; ב) אותיות למנ״ר בשמות ובפעלים, כגון שַׁלְאֲנָן (שַׁאֲנָן), נִמְבְזָה (נִבְזָה), פִּרְנֵס (מן פָּרַס), שַׁרְבִיט (מן שֵׁבֶט); ג) עי״ן נוספת: שַׁעֲמֵם (מן שָׁמֵם, ומזה שִׁעֲמוּם, מְשַׁעֲמֵם).

3) בסוף המלה: א) על ידי הוספת איזו אות, כגון תִּשְׁמְרוּן (ת׳ תִּשְׁמְרוּ), קוֹמָה (ת׳ קוּם), מְקִימִי (ת׳ מֵקִים), חַיְתוֹ־אֶרֶץ (ת׳ חַיַּת־אֶרֶץ); וכן הנו״ן הנוספת תמורת דגש באות השנית מן השרש, כגון גַּזְלָן, עַסְקָן ת׳ גַּזָּל, עַסָּק, שַׁלְמֹנִים ת׳ שִׁלּוּמִים; ב) על ידי הכפלת אות אחת או שתים מן השרש באמצע המלה או בסופה, כגון אֲדַמְדָּם (מן אָדֹם), יְפֵיפִית (מן יָפֶה), גִּלְגֵּל (מן גָּלַל). ההכפלה מורה על החזרת הפעולה או חזוק התאר, זולתי הצבעים (אֲדַמְדָּם, יְרַקְרַק, שְׁחַרְחֹר ובו׳) שהכפלתם מורה להפך על חלישותם ורפיונם.

הערה. לפעמים בהכפל האות הראשונה מתקצרת הברתה; כן כָּבֵל ת׳ בַּלְבֵּל (הכפלה מן בָּלַל), כִּכָּר ת׳ כִּרְכָּר (הכפלה מן כָּר); ולפעמים לא תתקצר ההברה, כגון שַׁלְשֶׁלֶת, שְׁמַשְׁמִין (אולם בסורית: שִׁילְשַׁלְתָּא, שׁוּשְׁמָא).

§ 3. תְּנוּעוֹ.

א. תנועות לשון עברית מסומנות בשני אופנים: בנקודות מיוחדות או באותיות או״י.

עשר נקודות הן: חמש גדולות וחמש קטַנות:

גדולות:			קטנות:		
קָמֶץ	בָּ	bā	פַּתַח	בַּ	ba
צֵרֵי	בֵּ	bē	סֶגוֹל	בֶּ	bē
חִירֶק	בִּי	bī	חִירֶק	בִּ	bī
חוֹלֶם	בּוֹ. בֹּ	bō	קָמֶץ חָטוּף	בָּ	bō
שׁוּרֶק	בּוּ	bū	קִבּוּץ	בֻּ	bu

ב. החירק הוא גדול כשבאה אחריו, או ראויה לבא, יו״ד נחה (=אי תנועית); וקטן — כשאין אחריו, או בלתי ראויה לבֹא, יו״ד נחה. החולם הוא תמיד תנועה גדולה בין שנמצאת אחריו ו״ו נחה בין שאינה. השורק בא רק בתוך ו״ו, וכשאין ו״ו יתחלף בקבוץ. נקודת החולם, בלי ו״ו נחה, תחסר בכל פעם שבאה לפניה סי״ן או אחריה שי״ן, כגון שֹׂנֵא, מֹשֶׁה.

ג. הקמץ יוכל להיות רָחָב ומבטאו כקול פתח רחב, ויוכל להיות תנועה קטנה, הנקראת קמץ חָטוּף ומבטאו כחולם קצר, כלומר בקמיצת שפתים, כי החולם מבטאו בפשוק שפתים.

ד. כדי להבדיל בין רָחָב וחָטוּף צריך להבחין את מין ההברה: כל הברה (כלומר: התנועה עם האותיות המיוחדות לה) שסופה תנועה, כגון מֹ—שֶׁה, נקראת הֲבָרָה פשוטה; ושסופה אות בלי תנועה, כגון אֵל, אוֹר, נקראת הֲבָרָה מֻרְכֶּבֶת.

ה. הקמץ הוא רָחָב:

א) בהברה פשוטה, כגון שָׁמַרְתָּ, שָׁמְרוּ.

ב) בהברה מוטעמת, כגון אֶחָד, שָׁמָּה, אָנָּא (לשון בקשה).

הקמץ הוא חָטוּף:

א) בכל הברה מרכבת בלתי מוטעמת, כגון חָכְמָה (הא׳ חטוף והב׳ רחב).

ב) לפני גרונית בחטף קמץ, כגון יָעֳמֹד, לחלְיִ: או בקמץ חטוף אחר, כגון פָּעָלְךָ.

יוצא מזה כשהקמץ הוא תנועת ה״א הידיעה אז הוא רחב, כגון הָאֳנִיָּה, בָּאֳנִיָּה (בְּ+הָאֳנִיָּה).

ו. כשבאה אחת מאותיות הח״ע בסוף התבה ואין לפניה קמץ או פתח, אז יבא פתח תחת האות מאותיות הה״ע, וקריאת הפתח כאלו היה כתוב לפני האות ההיא תחת אל״ף; כגון רֵיחַ, אָרִיחַ, כֹּחַ, רוּחַ נקראים כמו רֵיאַח, אָרִיאַח, כֹּאַח, רוּאַח. וכן גָּבוֹהַּ, הַגְּבֹהַּ, מִתְמַהְמֵהַּ, יוֹדֵעַ, יוֹדִיעַ, ידוּע, ידוּע. פתח זה נקרא פַּתַח גְּנוּב, כלומר שַׁיָּךְ לאות גנובה בלתי נמצאת.

§ 4. שִׁמּוּשׁ או"י בִּמְקוֹם תְּנוּעוֹת.

א. בכתיבה בלתי מנוקדת, וכן בהעתקת (טרַנסקריפציון) מלים זרות, משתמשים באותיות או"י לסמן התנועות.

ב. אל"ף בראש המלה מבטאה נשימה קלה והיא לבדה דיה להורות על כל תנועה קטנה, אולם להורות על תנועה גדולה תבא האל"ף מרכבת עם י' או ו'.

ג. א) אל"ף לתנועה קטנה משמשת:

במקום פתח, סגול וקמץ חטוף, כגון אַכְסַנְיָה, אַגְנִינָה, אֶפְשָׁר, אֶפִּיטְרוֹפּוֹס, אָבְלוֹם.

ב) אל"ף לתנועה גדולה (מרכבת עם ו' או י') משמשת.

1) במקום חירק (אִי), צרי (אֵי) וקמץ רחב (אוֹ); כגון אִיטַלְיָה, אֵיקוֹנִין, אוֹקְיָנוֹס.

2) באמצע התבה ובסופה הסרה האל"ף והפתח והקמץ בלתי נשלמים, כגון בַּסִּים, פַּטְרוֹן, מָגוֹשׁ (μάγος). יוצא מזה האל"ף בסיום ־ַי, כדי להבדילו מן ־ַי, ־ֵי; כגון זַכַּאי = זַכַּי, אַכְסְנַאי = אַכְסְנַי, תְּנַאי = תְּנַי, וַדַּאי = וַדַּי.

ד. א) יוד משמשת להורות על חירק (ί, ο) וצירה (ĕ, ē, ει, αι, οι), כגון דִּיקִי (δίκη), טִימֵי (τιμη), טִיפּוּס (τόπος), תֵּיאַטְרוֹן, דֵּיגְמָה או דוּגְמָה (δεόγμα), דֵּייטָה או דִּיּוֹטָה.

ב) לפעמים מוסיפים יו"ד כדי להבדיל בין בנין קַל ובין בנין פִּעֵל, ביחוד בשמשמש הפעל בשני הבנינים, כגון שיבר = שִׁבֵּר (להבדילו מן שָׁבַר), שילח = שִׁלַּח (להבדילו מן שָׁלַח).

ה. ו"ו משמשת להורות על קמץ חטוף וקבוץ בתבות עבריות, ועל קמץ וקבוץ (o, u, y) בזרות; כגון יופי = יָפִי, חולי = חֳלִי, הוזכר = הֻזְכַּר, הוצרך = הֻצְרַךְ, אחוזה = אֲחֻזָּה, ירושה = יְרֻשָּׁה, מלומד = מְלֻמָּד, פּוֹלֵימוֹס (πόλεμος), הוּרְקָנוֹס (Hyrcanos).

§ 5. שְׁוָא וַחֲטָפִים.

א. שתי נקודות באורך נקרא שְׁוָא. אם השוא הוא בראש ההברה, ונמשך אם כן בקריאה אל התנועה שאחריו, אז הוא נקרא שְׁוָא נָע ומבטאו כתנועת סגול חטופה, כגון שְׁמֹר; ואם השוא סוגר את ההברה, ונמשך אם כן אל התנועה שלפניו, אז הוא שְׁוָא נָח ומורה שהאות היא בלי כל תנועה, כגון תִּשְׁ-מֹר.

ב. בראש התבה השוא תמיד נע; בסוף התבה — תמיד נח. שני שואים בסוף התבה שניהם נחים, כגון גָּבַהּ לֵב, צָחַקְתְּ.

שוא אחר הנגינה דינו כשוא סופי, כגון יְשַׁבְּחוּנְךָ, יְכָלְתִּי.

ג. בתוך התבה יוכל השוא להיות נע או נח; הכל הולך אחר התנועה הקודמת:

א) אם לפני השוא תנועה גדולה אז הוא נע, כגון שָׁמְרוּ, יֵלְכוּ, יְמִינְךָ, שֹׁמְרִים, גְּבוּלְךָ. יוצא מזה וּ בראש המלה שהשוא אחריו נח כגון וּכְנַעַן.

ב) אם לפני השוא תנועה קטנה אז הוא נח, כגון רַגְלַי, יֶדְכֶם, סִפְרוֹ, חָכְמָה, גָּדְלוֹ. אולם אם השוא הוא תחת האות הראשונה משתי אותיות דומות הוא נע, כגון הַלְלוּיָהּ, הִנְנִי, וּבְבֹא, וזה לבל תבלע אחת האותיות הדומות במבטא.

ג) שוא אחר שוא הוא נע; כגון סִפְרְךָ. וכן גם שוא באות דגושה הוא נע, כי כל אות דגושה היא כפולה וכחה ככח שני שואים; כגון הַסְּפָרִים = הַסְסְפָרִים.

ר' אליהו בחור נתן לסמן, לתועלת המתחילים, בחקי שוא **נע** את חמש האותיות הראשונות של האלפא ביתא: א'—סמנה בראש המלה, ב'—שני שואים השני נע, ג'—גדולה, כלומר אחר תנועה גדולה, ד'—אות דגושה, ה'—הדומות, כלומר שתי אותיות דומות.

ד. רק תחת כ"ת נכתב השוא בסוף התבה וזה כדי להבדיל מזכר, כגון אָבִיךְ — אָבִיךָ, נָתַתָּ — נָתַתְּ. בת"ו רפויה יחסר השוא, כגון עָשִׂית. השוא נכתב תחת כל ך בסוף, אם גם שרשית, כגון בָּרוּךְ, הָלַךְ.

שני שואים בסוף המלה נכתבים תמיד, כגון אָמַרְתְּ, וַיֵּשְׁתְּ, וַיַּשְׁקְ.

גם שוא אחר פתח באות גרונית, שהוא תמורת שוא, נכתב תמיד; כגון שָׁמַעַתְּ, שהוא תמורת שָׁמַעְתְּ, וַיִּחַדְ — תמורת וַיִּחַדְ.

ה. שני שואים נעים רצופים לא יוכלו לבא, ולכן ישתנה השוא הראשון לתנועה קלה, והשוא שאחריה הוא נע במשפטו, כגון בִּדְבָרוֹ תמורת בְּדְבָרוֹ, מִשְׁכּוּ ת' מְשְׁכוּ מן מְשֹׁךְ. אולם אחר וּ השוא נח, כגון וּדְבָרוֹ ת' וְדְבָרוֹ.

ו. תחת אותיות הגרון (ולפעמים גם תחת אותיות אחרות) יתרכב השוא הנע עם אחת התנועות הקטנות קמץ, סגול או פתח, המועמדות משמאל השוא, ונקראות חֲטָף קמץ, חטף סגול או חטף

פתח, וזה כדי להרחיב את מבטא אותיות הגרון האוהבות הרחבה; כגון עֲבֹר ת׳ עִבֹר, חֲכָמִים ת׳ הַכְמִים, אֱמֹר, אֲנִי.

לפעמים יבאו החטפים תחת הגרוניות גם במקום שוא נח, כגון אֱעֱשֶׂה ת׳ אֶעְשֶׂה, פָּעֳלוֹ ת׳ פָּעְלוֹ.

מלבד הגרוניות, תחת אותיות אחרות, נמצאים החטפים במלים מעטות, כגון רִבֲבוֹת, וּזֲהַב, וּשֲׁמָע, וכן בתמונות אחדות של הפְּעלים אָכַל וּבֵרַךְ (תֹּאכֲלֶנָּה, אֲבָרֲכָה), קָדְקֳדוֹ, הַקֳּדָשִׁים, שִׁבֳּלִים, צִפֳּרִים.

§ 6. דָּגֵשׁ קַל.

א. האותיות בְּגַד כְּפַת יש להן מבטא כפול: א) קשה, המצוין על ידי נקודה בתוך האות, הנקראת דָּגֵשׁ קַל (מן הפעל הארמי דְּגַשׁ = נקוד, דקור); ב) ורך, בחסרון הדגש, ואז המבטא רפה: הבי״ת מבוטאת כאות v (в רוסית), הכ״ף – ch אשכנזית (x רוסית) וקרובה במבטאה אל החי״ת, הפ״א – f (ф רוסית), והת״ו – היהודים האיטלקים מבטאים אותה כמו דל״ת (d), ויהודי ארצות הצפון מבטאים אותה כמו סמ״ך. והמבטא הכפול של ג״ד אין אנו מבחינים, אולם בכללי הדקדוק משפט אחד לאותיות האלה עם ארבעת האותיות בכפ״ת.

ב. דגש קל בא בראש כל הברה אם ההברה הקודמת (באותה המלה או בקודמת) היא מרכבת. כגון דַּרְכּוֹ הכ״ף דגושה, כי לפניה הברה מרכבת (דַּר); על בְּנֵיכֶם הבי״ת דגושה, כי לפניה הברה מרכבת (עַל), והכ״ף איננה דגושה, כי לפניה הברה פשוטה (נֵי), וִימֵי בְנֵיכֶם – הבי״ת רפויה, כי התבה הקודמת מסימת בהברה פשוטה.

ג. בתוך המלה אחר שוא נע באות אותיות בג״ד כפ״ת בלי דגש, כגון דַּרְכֵי. על הרוב הן רפות אם השוא הקודם היה בתחלה נע, כגון הַמְדַבֵּר, וַיְדַבֵּר; וכן וּדְבָרוֹ, כִּדְבָרוֹ; וכן מָשְׁכוֹ מן מְשֹׁךְ, דַּרְכֵי ת׳ דָּרְכֵי מן דְּרָכִים

ד. אם המלה הקודמת מוטעמת בנגינה מפסקת באות בג״ד כפ״ת בראש המלה דגושות, אם גם המלה הקודמת מסימת בהברה פשוטה, כגון זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.

ה. הברה שסופה ו׳ או י׳ מרכבות עם התנועה שלפניהז

תֵּחָשֵׁב מרכבת, אם היא בסוף המלה, כגון יָדָיו תְּבִיאֶינָה. לא כן בתוך המלה, כגון בַּיְתָה, עֲלֵיכֶם.

מטעם זה קַו־תֹּהוּ (ישעיה ל״ד י״א), כי המקף מחבר את שתי התבות לאחת; וכן גם שָׁלֵו בָּהּ (יחזקאל כ״ג מ״ב), אֲדֹנָי בָּם (תהלים ס״ח י״ח), כי התבה השניה היא בת הברה אחת, ולכן אעפ״י שאין שתי התבות מחוברות במקף תוכלנה להחשב כתבה אחת. בזה יש להזכיר כי ה״א מפיק איננה נחה, כי הברתה מרכבת, ולכן בא אחריה דגש קל. כגון בְּצָדָהּ תָּשִׂים.

ו. בג״ד כפ״ת נדגשות בראש המלה, אם גם המלה הקודמת מסימת בהברה פשוטה, כשהאות הראשונה בְּ והשניה גם כן ב׳ או פ׳, או הראשונה כְּ והשניה גם כן כ׳ או ח׳; כגון נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ, וְאִבַּדְתָּה כְּפַרְעֹה, הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ (ישעיה י׳ ט׳), וְחָכְמָה כְּחָכְמַת (דניאל ה׳ י״א).

ז. דגש קל בא בסוף המלה רק כשבאים שני שואים סופיים; כגון וַיֵּבְךְּ, וַיֵּשְׁתְּ, אַל־תּוֹסְףְּ (משלי ל׳, ו׳); וכן גם שָׁמַעַתְּ, וַיִּחַדְּ וכדומה, שהשוא הראשון נתחלף בפתח מסבת הגרוניו

§ ד. דָּגֵשׁ חָזָק.

א. זולת הדגש הקל יש עוד מין דגש הנקרא דָּגֵשׁ חָזָק, והוא בא בכל אותיות האלפא־ביתא (גם בבג״ד כפ״ת), זולתי אותיות הגרון אהחע״ר, בתוך המלה אחר תנועה קטנה, ותכונתו להכפיל את מבטא האות שבא בה; כגון יַמִּים דומה במבטא כאלו כתוב יַמְמִים, שַׁבָּת – שַׁבְבָת.

בראש המלה יבא דגש חזק רק במקום שנוכל להשבה לתבה אחת עם הקודמת לה. בסוף התבה לא יבא אלא בתי״ו

ב. דגש חזק הוא משני מינים: מַשְׁלִים ומַטְעִים.

מַשְׁלִים נקרא הדגש המורה על חסרון איזו אות בסוף ההברה שלפניו; כגון מִלַּחְמוֹ תמורת מן לַחְמוֹ, נָתַתָּ ת׳ נָתַנְתָּ, כָּרַתָּ ת׳ כָּרַתְתָּ, אַתְּ, נָתַתְּ ת׳ אַנְתְּ, נָתַנְתְּ.

ג. מַטְעִים הוא:

א) הדגש הבא באיזו תמונות דקדוקיות, שהאות השניה מן השרש מבטאה כפול להראות על כח הרצון וחוזק הפעולה או על השנותה ותדירותה; ממין זה הוא הדגש בפעלים בתמונות בניני פִּעֵל, פֻּעַל וְהִתְפַּעֵל, ובשמות בתמונות צַדִּיק, גַּנָּב, שִׁכּוֹר, גִּבֵּן. דגש זה נקרא גם כן דגש אופיי.

ב) הדגש הנמצא בתוך מלים אחדות בלי כל הוראה מיוחדת; ואמנם הוא מוסיף להן איזה חֹזֶק, ונקרא על כן דגש לתפארת הקריאה; כגון חֲדֵלּוּ, קָמֵלּוּ, יִצַּתּוּ, עִנְּבֵי, עִקְּבֵי, עִשְּׁבוֹת, מִקְּדָשׁ, הַצְּפִּינוּ.

ד. לפעמים בא דגש לתפארת הקריאה בתחלת התבה, וזה יהיה כשהיא נקראת כמדובקת לתבה שלפניה, כשהראשונה מסימת בתנועה; כגון מַה־זֶּה, מַה־לָּכם, שקריאתו כאלו היה כתוב מַזֶּה, מַלָּכֶם (וכמו שנמצא גם במקרא).

ה. הדגש המטעים בתחלת התבה נמצא:
א) אם שתי התבות מחוברות במקף, והתבה הראשונה סופה ה״א שלפניה פתח, קמץ או סגול; כגון מַה־טֹּבוּ, גְּשָׁה־נָּא, זֶה־לִּי, ב) בלי מקף, אם המלה זערה ולפניה תבה מלעיל שסופה ה״א המוקדמת בקמץ או בסגול, או שסוף התבה ךָ או תָ; כגון וְאָעִידָה בָּם, ועבדיך בָּאוּ, ועשית פֶּסַח, ועשית לְּךָ, ארצה כְּנַעַן, יָלְדָה בֵּן, הִשָּׁבְעָה לִּי, נָטְעָה כֶּרֶם, מִי אֵלֶּה לָּךְ.
הדגש המטעים הזה אין לו מקום:
א) אם התבה הראשונה היא בטעם מפסיק, יען שתי תבות שנמצא ביניהן טעם מפסיק לא יתכן שתהיינה דבקות זו לזו כתבה אחת.
ב) אם התבה הראשונה סופה קמץ וההא שרשית, כגון עָשָׂה־לוֹ, כְּסֵה־בֶגֶד, הִכָּה־צוּר; או אעפ״י שהה״א אינה שרשית היא חלק עצמו מן השם כגון עֶרְיָה־בֹשֶׁת.
ג) באותיות השמושיות וְכָלֵ״ב הנקודות שוא, כגון קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק, יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם, כִּי תִהְיֶיןָ לְאִישׁ, נִהְיֵיתָ לְעָם.
המדקדקים הקדמונים פרשו את הדינים העקרים של הדגש בראש המלה בפתגם ארמי, שמוצאו בלי ספק מבעלי המסרה, שהיו זה כאלף שנים, אשר בעמל רב וחריצות יתרה גלו את דרכי הדקדוק העברי. הפתגם הוא: כָּל בְּגָד כְּפַת דִּסְמִיךְ לְיֶהוּא רָפֶה בַּר מִמַּפִּיק מַפְסִיק דְּחִיק וְאָתֵי מֵרָחִיק; כלומר: כל אות מאותיות בג״ד כפ״ת הסמוכה לאחת מאותיות יהו״א היא רפה, זולתי דיני מפיק, מפסיק, דחיק ואתי מרחיק. והנה דין מַפִּיק הוא — § 6 ה, מפסיק — § 6 ד, דחיק § 7 א) ה, אתי מרחיק — § 7 ב) ה

§ 8. אוֹתִיּוֹת הַגָּרוֹן.

א. אותיות אהחע״ר יש להן מסבת מבטאן הגרוני שתי תכונות פרטיות:
א) אותיות אהח״ע אינן מקבלות דגש, וכן גם הר׳, ומסבה זו בא שנוי בתנועות התבה הנקרא תַּשְׁלוּם דָּגֵשׁ.
ב) הן אוהבות לפניהן ותחתיהן תנועות פתוחות ורחבות; שנוי זה נקרא הרחבת אות הגרון.

ב. מסבת התכונה הראשונה:

א) מְשַׁנָּה כל אות מאותיות אהחע״ר, שהיתה ראויה להדָּגש, את הפתח שמלפניה לקמץ, את החירק — לצירה ואת הקבוץ — לחולם; כגון הָעִיר תמורת הַעִּיר, וָאֲדַבֵּר ת׳ וַאֲדַבֵּר (באל״ף דגושה), מֵחָכְמָה ת׳ מִחָּכְמָה, מְבֹרָךְ ת׳ מְבֻרָּךְ.

פעמים רבות יקרה כי התנועה שלפני ה״ח, ולפעמים גם לפני ע׳, לא תשתנה והדגש ישאר בלתי נשלם, כגון הַהֹלְכִים, הַחָכְמָה. על הרוב יהיה זה כשהדגש הוא אופיי (§ 7 ג), כגון מְטַהֵר, מְנַחֵם, יְחַלְתִּי, נִחָמָה, תִּבְעֲרוּ, תִּתְעַב. אולם לא כן בדגש משלים (§ 7 ב), כגון מֵחָכְמָה, יֵהָרֵג, יֵחָשֵׁב.

ב) פתח לפני הח״ע המנקודות קמץ רחב יהפך לסגול, כגון הֶהָרִים, וְיִתְנֶחָם, מֶה עָשִׂיתָ. כן הַחַי, אַחַי בהפסק: הֶחָי, אֶחָי.

ג. מסבת התכונה השניה תקבלנה אותיות הגרון את השנויים:

א) צווי ועתיד קל מנוקדים פתח או קמץ תמורת חולם אצל אהח״ע או לפניהן, כגון שְׁאַל, קְרָא, יִנְהַר, יִבְחַר, בְּרַח, זְעַק, תִּשְׁמַע.

ב) כל סגול סופי בלתי מוטעם משתנה תחת אהח״ע או מלפניהן לפתח, כגון תֹּאַר, רֹחַב, גֹּבַהּ, מֵצַח, פֹּעַל. יוצאים מזה: אֹהֶל, בֹּהֶן.

ג) שני סגולים, אשר השני היה ראוי לבא תחת האות שלפני האחרונה והיא גרונית, משתנים לפתחים; כגון בֹּרַחַת, יֹדַעַת, קַחַת, לַגַעַת. יוצאים מזה לֶהֶם, רֶחֶם.

ד) משני שואים סופיים, שהראשון היה ראוי לבא תחת הח״ע ישתנה לפתח, כגון שָׁמַעַתְּ, וַיִּחַדְּ.

ה) פתח גָּנוּב (§ 3 ו).

ו) במקום צירה או חירק ופתח גנוב תקבל לפעמים האות שלפני אותיות ע״ח פתח, כגון וַיִּבָּקַע ת׳ וַיִּבָּקֵעַ, הוֹשַׁע ת׳ הוֹשִׁיעַ.

ז) הפתח של § 9 ד, א).

ח) הסגול של § 9 ד, ב), ג).

§ 9. הַחֲטַף בְּאוֹתִיּוֹת הַגָּרוֹן.

א. מאהבתן של אותיות הגרון להרחבה תחלפנה את השוא בחטף.

ב. שוא נע מתחלף:

א) על הרוב בחטף פתח, כגון עֲבֹר, חֲכָמִים, בַּחֲרוּ, יִבְחֲרוּ, נַאֲצוּ;

ב) פעמים רבות בחטף סגול תחת א׳ פ״פ, כגון אֱהַב, אֱמוּנָה; ולפעמים רהוקות גם תחת ה׳, כגון יְאֶהֱזוּךָ.

ג) בשמות רבים בחטף קמץ תחת פ״פ, אם היחיד תנועתו הראשונה הולם; כגון עֳמָרִים, חֳדָשִׁים (מִן עֹמֶר, חֹדֶשׁ), ולפעמים רחוקות גם באופנים אחרים.

ג. שוא נח נשאר פעמים אחדות באות גרונית, ביחוד אם אחר הגרונית באה י׳, ל׳ או אחת מאותיות בג״ד כפ״ת. על הרוב לא ישתנה השוא הנח אם הוא בח׳ או בע׳, ועל המעט בה׳, ועוד יותר מעט הוא נשאר בא׳. שוא נח לא ישתנה מעולם אם מקומו אחר הנגינה; כגון שְׁמַעְנוּ.

ד. על הרוב ישתנה שוא נח באות גרונית לחטף, והוא גורם גם כן על הרוב הרחבה בתנועה שלפניו:

א) שוא נח שלפניו חירק ישתנה לחטף פתח שלפניו פתח, כגון יַעֲבֹר ת׳ יִעְבֹר, צַעֲקָתוֹ ת׳ צִעְקָתוֹ. הפתח נשאר גם כשהגרונית מנוקדת שוא נח, כגון תַּחְבֹּט, יַחְגֹּר, יַחְתֹּם, תַּחְלְפֵהוּ, יַעְכֹּר, תַּעְדִּי.

ב) כשבא בפעלים פתח או קמץ אחר הגרונית יתחלף השוא הנח בחטף סגול והחירק שלפניו בסגול, כדי שלא יבאו שלשה פתחים רצופים; כגון יֶאֱהַב, נֶעֱזַב, יֶחֱזַק, יֶהֱלַשׁ (ולהפך יַהֲלֹשׁ – החולם גורם לשני הפתחים שישארו). הסגול נשאר גם כשהגרונית מנוקדת שוא נח, כגון יֶהְדַּל, יֶחְכַּם, נֶחְבָּא, נֶעְלָם, נֶהְפַּךְ.

ג) החירק מתחלף פעמים רבות בסגול (גם בלי שלשה פתחים) לפני א׳ פ״פ הנקודה חטף סגול, כגון יֶאֱסֹף, יֶאֱסֹר, תֶּאֱגֹר. גם בזה ישאר הסגול לפני שוא נח, כגון וַיֶּאְפֹּד.

החירק נשאר במלים: תִּהְיֶה, תִּהְיֶה ותמונות אחרות של הפעלים האלה, מסבת קורבתו אל היו״ד.

ד) שוא נח שלפניו קמץ מתחלף בחטף קמץ, כגון פָּעֳלוֹ, יָעֳמַד, בָּחֳרִי, מָאֳסָם. במלים האלה נהיה הקמץ רחב מסבת הגרונית, וההברה היא אם כן פשוטה, תחת שהיה צריך להיות קמץ חטוף והברה מרכבת.

ה) שוא נח שלפניו פתח או סגול, הבלתי תלויים בהגרונית, יתחלף בחטף ממין התנועה שלפניו, כגון אֶעֱבֹר – על משקל אֶשְׁמֹר, תַּעֲבִירוּ – על משקל תַּזְכִּירוּ.

ו) כשבא אחר שוא נח שוא שני, באופן שאם ישתנה לחטף תבאנה אם

כן שתי תנועות חטופות רצופות, יאבד החטף את השוא שלו ותשאר תנועה קלה; כגון יַעַבְרוּ ת׳ יַעֲבְרוּ, פָּעָלְךָ ת׳ פָּעָלְךָ. כן נַעַמְדָה, נֶעֶרְמוּ.

§ 10. יֶתֶר כְּלָלֵי אֲהַחַ״ע.

א. אותיות הגרון מאבידות לפעמים את הדגש מתוך האות שלפניהן המנוקדת שוא, כגון תִּקְחוּ, וַיִּסְעוּ, וַיִּשְׂאוּ, מִלְאוּ.

לפעמים מאבידות הגרוניות את הדגש מתוך האות שאחריהן, בקבלן הן שוא נח ובמסרן את תנועתן להאות שלפניהן, כגון לַעְשֵׂר (דברים כ״ב י״ב), בַּעְשֵׂר (נחמיה י׳ ל״ט) תמורת לְעַשֵּׂר, בְּעַשֵּׂר; מַחְלָמִים (ירמיה כ״ט ח׳), מַעְזְרִים (דה״י ב׳ כ״ח כ״ג) ת׳ מְחַלְּמִים, מְעַזְּרִים, בָּהְשַׁמָּה (ויקרא כ״ו מ״ג) ת׳ בְּהָשַׁמָּה.

ב. ה׳ בראש המלה דרכה לשנות תמיד את החטף פתח בפתח, כשבאה אחריה גרונית אחרת, כגון הַחֲלֹתִי, הַהוּא, הַעוֹד.

ג. א׳ בראש המלה מחליפה לפעמים את החטף באיזו תנועה אחרת; כגון אִפּוּ ת׳ אֲפוּ, אֵתָיו ת׳ אֲתָיו, אֵמוּן ת׳ אֲמוּן, אֹהָלִים ת׳ אֲהָלִים, אימורים (אֵמוּרִים) ת׳ אֲמוּרִים (אברי הקרבנות שאמרו לשרפם), איברים (אֵבָרִים) ת׳ אֲבָרִים או אֲבָרִים (מן אֵבֶר = כנף, ובהשאלה על חלקי הגוף).

הגרונית החטופה ק׳ מנוקדת, על דרך הגרוניות, חטף קמץ ב הַקֳּדָשִׁים (מן קֹדֶשׁ); אולם בשאר התמונות, בלי ה״א הידיעה, בא קמץ רחב, כגון קָדָשִׁים, קָדָשַׁי, קָדָשֶׁיךָ. מן שֹׁרֶשׁ אומרים שָׁרָשִׁים, שָׁרָשָׁיו, שָׁרָשֶׁיהָ וכדומה בקמץ רחב (תמורת שוא או חטף קמץ).

§ 11. הַתְּכוּנָה הָעִיקָרִית שֶׁל הַתְּנוּעוֹת.

א. תנועה גדולה באה רק בהברה פשוטה (§ 3 ד); ובהברה מרכבת תבא רק כשההברה מוטעמת; כגון שָׁבָחְתִּי, יְכָלְתִּי, יְשַׁבְּחוּנְךָ, הֵמָּה, וְבָרְתָּ. תנועה קטנה תבא רק בהברה מרכבת; ובהברה פשוטה תבא רק כשההברה מוטעמת, כגון מֶלֶךְ.

אולם כשבאה אחריה אות גרונית תוכל תנועה קטנה להמצא בהברה פשוטה בלתי מוטעמת, כי היתה ראויה ההברה להיות מרכבת ואיננה מכבת האות הגרונית; כגון מְנַחֵם — החי״ת היתה ראויה להדגש (כמו מְקַשֵּׁר), לולא היתה גרונית; יַהֲלֹם - שלולא הגרונית היה ראוי לקרא יַחְלֹם (כמו יִקְשֹׁר).

ב. אחר תנועה גדולה ראויה לבא אות נחה, כגון הוֹשִׁיעָנוּ נָא; אולם

לפעמים חסרה האות הנחה, כגון מִשְׁפְּחֹתָם – חסרה הו' של סיום נקבה – וֹת, תֵּרֵד – חסרה הי' של הפעל יָרַד.

אחר תנועה קטנה לא תבא מעולם, על פי כללי הדקדוק, אות נחה, זולתי הסגול המוטעם, כגון עֵינֶיךָ, תִּרְאֶינָה, נָוֶה.

ג. ו' שרוקה בראש המלה יש לה דין תנועה גדולה ולא יבא אחריה דגש, כגון וּפוּט

§ 12. הַנְּגִינָה.

א. הנגינה מצויה בעברית או בתנועה האחרונה במלה ואז היא נקראת מִלְּרַע, או בתנועה שלפני האחרונה, ואז היא נקראת מִלְּעֵיל.

הנגינה היא תמיד מלרע, זולת באלה האופנים היא מלעיל:

א) בשמות הסגולים על משקלי פֶּעֶל, פֵּעֶל, פֹּעַל, ובשמות הנבנים משרשי ע"י, ע"ו ול"ה, כגון בֶּגֶד, מֶלֶךְ, סֵפֶר, קֹדֶשׁ, מֵצַח, נַעַר, תֹּאַר, זֶרַע (ארבעת האחרונים פתוחים להרחבת האות הגרונית), זַיִת, מָוֶת, חֳלִי, גְּבֶרֶת, מִשְׁמֶרֶת (§ 30).

ב) בשמות המסַיְמים בה"א תמורת למ"ד בתחלתם, כגון אַשּׁוּרָה; וכן שאר התמונות המְאֻרָכות, כגון נַחְלָה (תמונה פיוטית תמורת נַחַל), יְשׁוּעָתָה (ת' יְשׁוּעָה), לַיְלָה (ת' לַיִל).

ג) לפני הכנוים: נִי, נוּ, הָ, הוּ, תֶם, תֶן, ךָ, ךְ המוקדמת בתנועת (והפיוטיים: מוֹ, כִי); כגון שְׁלָחַנִי, מַלְכֵּנוּ, שְׁלָחַתְהוּ, שְׁלַחְתָּה, שְׁלַחְתֶּם, שְׁלַחְתֶּן, פָּנֶיךָ (עֵינֵימוֹ, עֲוֹנֵכִי). גם בנטיות הפעלים בתמונות המסימות בסיומי תִי, תָּ, נוּ (בעבר), נָה (בעתיד וצווי), וסיומי ־ה וּ, ִי בהפעיל; כגון קָטַלְתִּי, קָטַלְנוּ, הִקְטִילָה, יַקְטִילוּ.

ד) בגופי הנסתרים בשרשי הכפולים (§ 51) ונחי הע' (§ 56 א).

ה) בו"ו ההפוך (§ 42 ב).

ו) בשוא או תנועה המשתנים בתוך המלה מסבת ההפסק תבא הנגינה באות המשתנה, כגון יִסָּעוּ מן יִסְעוּ; אָתָּה, עָתָּה מן אַתָּה, צָתָּה.

הערה. אָנָּא או אָנָּה (לשון בקשה) — מלרע ונו"ן דגושה, אולם אָנָה=איה—מלעיל ונו"ן רפה. לָמָּה—מלעיל והמ"ם דגושה, אולם לפני גרונית—מלרע והמ"ם רפה, כגון לָמָה הֲרֵעֹתָ.

ב. בספרי המקרא נמצאים סמנים מיוחדים להורות על מקום הנגינה במלים, והם משמשים גם כן להורות על פֵּרוּד התבות במאמר או קִשּׁוּרָן זו לזו, כמו סמני ההפסק הנהוגים אצלנו. הסמנים האלה נקראים טְעָמִים או נְגִינוֹת.

ג. בתור סמני הפסק מתחלקים הטעמים: למפסיקים או מלכים ומחברים או משרתים.

ד. המפסיקים מתחלקים, לפי גודל ערך הפסקם, לארבע מדרגות:

המדרגה הראשונה: סוף פָּסוּק או סִלּוּק, אֶתְנַחְתָּא או אֶתְנָח;

המדרגה השניה: סֶגּוֹל, זָקֵף קָטֹן, זָקֵף גָּדוֹל, רְבִיעַ, שַׁלְשֶׁלֶת;

המדרגה השלישית: טִפְּחָא, זַרְקָא, פַּשְׁטָא, תְּבִיר, יְתִיב;

המדרגה הרביעית: פָּזֵר, קַרְנֵי פָרָה, תְּלִישָׁא גְדוֹלָה, גֵּרֵשׁ, גֵּרְשַׁיִם, פְּסִיק.

המשרתים הם: קַדְמָא, דַּרְגָּא, מֵרְכָא, מֵרְכָא כְפוּלָה, תְּלִישָׁא קְטַנָּה, יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ, מַהְפַּךְ, מוּנַח.

ו. בתור סמני הנגינה עומדים הטעמים על הרוב בהברה שבאה בה הנגינה.

יוצאים מזה: היתיב והתלישא הגדולה באים תמיד בראש המלה: הסגול, הפשטא, הזרקא והתלישא הקטנה באים תמיד בסוף המלה. אם המלה בפשטא מלעיל אז באים שתי פשטין, כגון תֹּהוּ.

ז. זולת סמני הטעמים הנזכרים לעיל נמצאים עוד שני סמנים: מתג ומקף.

מתג הוא קו נצב תחת האות משמאל לתנועה והוא נגינה חטופה, ומקומו: א) בהברה השנית לפני הנגינה אם היא פשוטה; כגון הָאָדָם; ב) בתנועה גדולה בלתי מוטעמה ואחריה שוא נע, כגון תּוֹלְדוֹת, הָיְתָה; ג) לפני חטף, כגון יַעֲלֶה, הֶעֱלָה. אצל ו החבור אין מקום לשני האופנים הראשונים.

מַקֵּף הוא קו שוכב מלמעלה בין המלים המחוברות ומחבר מן שתים עד ארבע מלים, כגון אֶת־כָּל־פְּנֵי, וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ. מסבת חבור המלים על ידי מקף מתקצרות התנועות, כגון וַיִּפְתָּר־לָנוּ, וַנְּסַפֶּר־לוֹ, תמורת וַיִּפְתֹּר, וַנְּסַפֵּר. המלים פֶּן־, מִן־ באות תמיד במקף, ועל הרוב גם המלים הזעירות: אֶל־, עַל־, כָּל־, עִם־, אֶת־.

ח. בהתנגשות שתי מלים, אשר בהראשונה ההברה שלפני האחרונה פשוטה וההברה האחרונה היא תנועה גדולה בהברה פשוטה או תנועה קטנה בהברה מרכבת, והמלה השניה נגינתה מלעיל, יקרה פעמים רבות כי במלה הראשונה יעבור הטעם מן ההברה האחרונה אל אותה שלפניה. העברה זו נקראת נְסִיגָה לְאָחוֹר מפני קֵרוּב הטעמים; כגון קֹרֵא לָיְלָה, תֹּאכַל לֶחֶם, עֹמֵד שָׁם.

אין מקום לנסיגה לאחור: א) אם ההברה שלפני האחרונה מרכבת; ב) אם ההברה האחרונה מרכבת מתנועה גדולה; יוצא מזה הצירה, כגון נֹבֵל צִיץ;

שלפעמים הוא מתקצר לסגול: לֶתֶת לָנוּ; ג) אם המלה הראשונה מסיַמת בכנויי כֶם, כֶן, הֶם, הֶן; ד) למנוע הבלעת שתי גרוניות רצופות, כגון מְצָא עֵזֶר.

§ 13. הֶפְסֵק.

א. התבה המסַיֶּמת את המשפט קריאתה בחוזק מיוחד, ולכן תקבל הרחבה בתנועותיה, במה שאיזה שוא יתחלף בתנועה, או שאיזו תנועה תתחלף באחרת הרחבה ממנה. למשל, הפסוק: אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ — וְאֹתוֹ תִירָאוּ — וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ — וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ — וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ — וּבוֹ תִדְבָּקוּן (דברים י״ג ה׳), כולל ששה משפטים, ונמצאים אם כן בו שש מלים הנקראות בחוזק ובתנועה מֻרחבה מסבת ההפסק: והן תֵּלֵכוּ, תִּירָאוּ, תִּשְׁמֹרוּ, תִּשְׁמָעוּ, תַּעֲבֹדוּ, תִּדְבָּקוּן.

ב. ההפסק מחליף את הפתח המוטעם בקמץ. כן, למשל, מן שָׁמַר אומרים שָׁמָר, שָׁמַרְתָּ — שָׁמָרְתָּ, שָׁמַרְתִּי — שָׁמָרְתִּי, אֶבְטַח — אֶבְטָח, שַׁחַר — שָׁחַר, שָׁמַיִם — שָׁמָיִם, דְּבָרִי — דְּבָרָי. והצירה המוטעם מתחלף לפעמים בפתח, כגון וַיִּגָּמַל תמורת וַיִּגָּמֵל, הֵפַר ת׳ הֵפֵר, תְּרַמֶּסְנָה ת׳ תְּרָמֵסְנָה. אולם פעמים רבות ישאר הפתח בפעלים למרות ההפסק, כגון דִּבַּרְתָּ, דִּבַּרְתִּי, שִׁבַּרְתָּ, שִׁבַּרְתִּי, חֵרַפְתָּ, זָקַנְתִּי, זַמֹּתִי, הֶחֱרַמְתִּי, הִשְׁבַּתִּי, הִגַּדְתָּ, הֶאֱבַדְתָּ, הִצַּלְתָּ. ויש להעיר כי בכל המלים האלה אין הפתח קדום ויסודי, אלא הוא במקום צירה או סגול או חירק (שִׁבֵּר, דִּבֵּר, חֵרֵף, זָקֵן, מֵת, הֶחֱרִים, הִשְׁבִּית, הִגִּיד, הֶאֱבִיד, הִצִּיל) ולכן די שם שיהיה המפסיק בפתח, כמו בהֵפַר וכדומה. הפתח ישאר גם במלים הזעירות בַּת, בַּז, גַּת, מַס, עַד. השם סַף (=כְּלִי, מפתן), קמוץ בהפסק כשענינו כלי (שמות י״ב כ״ב), ופתוח כשענינו מפתן (שופטים י״ט כ״ז).

ג. גם החולם מתחלף לפעמים בקמץ מסבת ההפסק: אֶחְפָּץ, יֶחְפָּץ, תֶּחְפָּץ, יִטְרָף, יֶחְבָּשׁ, תמורת אֶחְפֹּץ, יַחְפֹּץ, תַּחְפֹּץ, יִטְרֹף, יַחֲבֹשׁ.

ד. בפעלי עתיד אחדים מעביר המפסיק את הנגינה מן התנועה שלפני האחרונה אל האחרונה ומחליף את הסגול בפתח והקמץ החטוף בחולם, כגון וַיֵּלַךְ ת׳ וַיֵּלֶךְ, אַל־תּוֹתַר, אַל־תּוֹסַף, וַיָּמֹת ת׳ וַיָּמָת.

ה. השמות ממשקלי הסגולים מחליפים בהפסק את הסגול הראשון בקמץ, כגון רֶגֶל — רָגֶל, פֶּסַח — פָּסַח, גְּבֶרֶת — גְּבָרֶת, תִּפְאֶרֶת — תִּפְאָרֶת. אולם השמות שסופם א׳ או ה׳ אינם משתנים, כגון כֶּלֶא, קֶצֶה. וכן בלתי משתנים

בהפסק גם השמות: בֶּטַח, מֶלַח, מֶלֶךְ, קֶדֶם, נֶגֶב, גֶּגֶד, צֶדֶק, קֶרֶב, תֶּבֶן, אֹזֶלֶת, קֶדֶשׁ (שם עיר), אֱלִיעֶזֶר, אֲבִיעֶזֶר.

ו. בסגולים בעלי חמש נקודות (כלומר צירה לסגול) לא ישתנה הצירה בהפסק, מלבד אחדים שהם, או שהיו, בעלי שני משקלים, של חמש נקודות ושל שש, ובאלה לא הצירה הוא המשתנה, כי אם הסגול. כן נמצא נֵבֶל וָנֶבֶל, סֵמֶל וְסֶמֶל, ולכן הקמץ של נָבֶל, סָמֶל בהפסק הוא תוצאת המשקל בעל שש נקדות. ואם נמצא שָׁבֶט (בקמץ) יש לשער כי זולת המשקל שֵׁבֶט, היה משתמש גם בתמונת שֶׁבֶט.

ז. תמונות הפעלים שסופן קמץ, חירק או שורק, שנגינתן מלרע ושתנועתן היסודית נתחלפה בשוא בהתרבות המלה, נעשות בהפסק מלעיל ושבות לקבל את תנועתן היסודית במקום השוא, בהחליפן אמנם את הפתח היסודי בקמץ; כגון יָרְאָה, יָרְאוּ מן יָרֵא משתנים בהפסק: יָרֵאָה, יָרֵאוּ; יָכְלוּ – יָכֹלוּ מן יָכֹל; יָלְדָה, יָלְדוּ – יָלָדָה, יָלָדוּ מן יָלַד; יִזְעֲקוּ – יִזְעָקוּ מן יִזְעַק; תֵּלְכִי – תֵּלֵכִי מן תֵּלֵךְ; תֵּדְעִי – תֵּדָעִי מן תֵּדַע. ואם לפני השוא באה תנועה קלה תפול ותשוב לשוא הקדום, כגון שִׁמְעוּ – שְׁמָעוּ, מן שְׁמַע, עִמְדוּ – עֲמֹדוּ מן עֲמֹד.

ח. בשמות על משקל פְּרִי ישתנה השוא לסגול מוטעם, כגון פֶּרִי, כְּלִי – כֶּלִי. בשמות על משקל חֳלִי מתחלף החטף קמץ בחולם מוטעם, כגון חֹלִי, עֳנִי – עֹנִי, צֳרִי – צֹרִי. החטף פתח מתחלף בקמץ: אֲנִי – אָנִי, ובסגול: חֶצִי, עֲדִי – חֶצִי, עֶדִי.

ט. הכנוי ־ְךָ או ־ֵךְ משתנה בהפסק ־ֶךָ, כגון סוּסְךָ – סוּסֶךָ, יַלְדְּךָ – יַלְדֶּךָ, בִּלְתְּךָ – בִּלְתֶּךָ. כנוי זה מקבל בהפסק את התמונה הקדומה ־ָךְ במלים בָּךְ, לָךְ, אֹתָךְ, אִתָּךְ, עִמָּךְ, וכן בתמונות הפעלים, כגון צִוָּךְ, פֵּאֲרָךְ. בעברית החדשה משתמשים בתמונה זו גם זולת ההפסק

מסבת ההפסק בא לפעמים דגש לתפארת הקריאה, כגון חֲדָּלוּ, קָמָּלוּ, יִצָּתוּ, וְיִחָּלוּ (איוב כ"ט כ"א), נְתָּנוּ (יחזקאל כ"ז י"ט), נִשְׁתָּה (ישעיה מ"א י"ז), מֹרָטָּה (יחזקאל כ"א ט"ו ט"ז). דגש ממין זה נמצא לרוב בפעלי עתיד, כגון יְהַלְלֻךָּ, יֶאֱהָבֻךָּ, ונמצא גם במלים: אֵיכָּה, הִנְּךָּ, מִמֶּךָּ.

ב.

תְּנוּעוֹת קְדוּמוֹת וְאִי־קְדוּמוֹת. שִׁנּוּיֵי תְּנוּעוֹת.

§ 14. תְּנוּעוֹת קְדוּמוֹת וְאִי־קְדוּמוֹת.

א. התבות העבריות היו בקדמותן מקבלות תנועות פחות מכפי שהן מקבלות עתה, והיו קרובות אל התמונות שנשארו בלשון ארמית וסורית, בספרים רבים הכתובים בידי קדמוני העברים והנוצרים. למשל, במקום קָשַׁר, קָשַׁרְתָּ, תָּקוּם, בָּשָׂר היתה העברית הקדומה אומרת קְשַׁר, קְשַׁרְתְּ, תְּקוּם, בְּשַׂר, כמו שאומרים בארמית. ומאהבתה להנעים ביותר את המבטא ולהעמיד את הנגינה בתנועה השנית החליפה העברית את השוא בתנועה, בהסירה בזה קושי הקריאה של תבה המתחלת בתנועה חטופה או המסיימת בשני שואים.

ב. תנועות קדומות נקראות כל התנועות שהיו מעקרן בזמן קדום במלות הלשון העברית והנמצאות עוד עתה במלים ההן בארמית, כמו הפתח במלים קְשַׁר, קְשַׁרְתְּ, בְּשַׂר, והשורק בתְּקוּם; ותנועות אי־קדומות הן התנועות שהוסיפה העברית במקום השוא הקדום, כמו הקמץ במלים קָשַׁר, תָּקוּם, שני הקמצין בקָשַׁרְתָּ, והקמץ הראשון בתבת בָּשָׂר.

ג. כל תנועה שבא אחריה שוא נח, או דגש או אות נחה היא בלי ספק תנועה קדומה, כי לא יתכן מציאות שוא נח או דגש או אות נחה בלי שתהיה לפניהם תנועה. וכן כל תנועה שהיה ראוי לבא אחריה דגש ואיננו, משום שהאות אינה דגשנית, גם היא תנועה קדומה, כי אם היתה האות ראויה להדגש אין ספק שהיתה תנועה לפניה; ואם האות הבלתי דגשנית היתה מגרשת עם הדגש גם את התנועה שלפניה הלא היתה בזה זרות גדולה

§ 15. הִתְחַלְּפוּת הַתְּנוּעָה בִּשְׁוָא.

א. הלשון העברית אוהבת שתהיה הנגינה בתנועה השניה או בשעת הדחק אחר תנועתַיִם וחצי (=שוא נע). וכשהתבה כוללת בהכרח שלש תנועות או ארבע, מסבת קבלה אותיות השמוש, באופן שהנגינה תוכרח לרדת מן התנועה השניה לשלישית, אז אם יש בתבה ההיא תנועה אי־קדומה, הלשון מגרשת את התנועה ההיא הנוספת, וקוראת את האות ההיא בשוא נע, כאשר היה בתחלה, וכמו שהוא בארמית; כגון מן קָשַׁר, בָּשָׂר אומרים קְשַׁרְתֶּם, בְּשָׂרִי; כי אם היו אומרים בָּשָׂרִי, קָשַׁרְתֶּם היתה הנגינה מֻעֲמדת על התנעה השלישית,

אולם בתמונות קְשַׁרְתְּ, קְשַׁרְתִּי, קְשַׁרְנוּ נשאר הקמץ, יען כי הנגינה אינה עוזבת את התנועה השניה; וכן נשאר הקמץ של תָּקוּם בתמונות תָּקוּמוּ, תָּקוּמִי, תָּקֹמְנָה וחסר בתמונות תְּקוּמוּן, תְּקוּמֶינָה. אולם התנועה לא תתחלף בכּלים הִשְׁלַכְתֶּם מן הִשְׁלִיךְ, דִּבַּרְתֶּם מן דִּבֵּר, סוֹבַבְתֶּם מן סוֹבֵב, חֳרָשִׁים מן חֹרֶשׁ (תמורת חֹפֶשׁ), יען כי התנועות שבתחלת כל המלים האלה הן תנועות קדומות (§ 14 ג).

ב. התנועה שבסוף התבה, אף על פי שהיא קדומה, אם בהתרבות התבה תתפרד ההברה המורכבת ותהיה לשתי הברות, כגון אם מן תִּקְשֹׁר יוצרכו לומר ברבים תִּקְשֹׁרוּ, אז תתחלף גם היא בשוא, ויאמר העברי תִּקְשְׁרוּ כמו שיאמר הארמי תִּקְשְׁרוּן (והחולם ישאר רק בבא הנגינה עליו, כמו תִּשְׁמֹרוּ, או אם התבה היא בנו"ן ובהפסק, כמו ואת אשריו תִּכְרֹתוּן)

ג. שם דבר הסמוך לשם אחר הרי הוא כמלה המקבלת תוספת, כי שני השמות הרי הם כמלה מורכבת (ובקצת לשונות, כמו רומית, יונית ואשכנזית, הם נכתבים בתבה אחת), ולפיכך אם יש בשם הראשון תנועה אי־קדומה תתהפך לשוא, כגון דָּבָר מקבל את השוא הקדום בדְּבַר אֱלֹהִים, כאלו היו שתי התבות אחת, כמו שהוא בתבה המָּארכת דְּבַרְכֶם.

§ 16. הַקָּמַץ הָאֲרַמִּי וְהָעִבְרִי.

א. הלשון העברית מלבד שהיא אוהבת להוסיף תנועה במקום שהארמי יקרא האות ההיא בשוא, תחליף גם כן לפעמים (להנעים הקריאה) את הפתח בקמץ, כגון דָּם, יָד, בָּשָׂר, דָּבָר במקום דַּם, יַד, בְּשַׂר, דְּבַר. ולכן הקמץ הוא לפעמים קדום, כגון הקמץ במלים כְּתָב, יְקָר, שְׁאָר, הקמוצות גם בארמית וסורית; ולפעמים הקמץ הוא מאוחר, כמו שהם שני הקמצין בתבת בָּשָׂר. הקמץ הקדום נקרא ארמי, והמאוחר — עברי.

ב. כל קמץ בתבה עברית, הנמצא גם בתבה ההיא או בתבות אשר כתבניתה בלשון ארמית, לא יקבל שנוי לא בשוא ולא בפתח. הוא יוכל רק לעבור מן האות שלפני האחרונה לאות האחרונה, והאות הקמוצה מקודם תקבל שוא; כגון בארמית סִפְרָךְ, תִּקְטְלָן, גְּלָת — בעברית סִפְרֵךְ, תִּקְטֹלְנָה, גָּלְתָה. הקמץ הארמי מתחלף על הרוב בעברית בחולם כגון דָּר הוא בעברית דּוֹר. חולם כזה לא יקבל גם כי שנוי.

§ 17. קִצּוּר תְּנוּעָה.

א. מלבד החזרת המלה למצבה הראשון, תשתמש הלשון העברית לקצר את המלה בהתרבותה גם באופן אחר. קצור זה הוא במה שהתנועה המגרשת את הנגינה תשונה באחרת הפתוחה פחות ממנה. כן מן מָנוֹס — מְנוּסִי, מן מָתוֹק — מְתוּקִים.

ב. לפעמים יקרה שהתרבות המלה תגרום להפך שנוי התנועה באחרת פתוחה יותר ממנה; כגון הֶאֱכַלְתִּי — וְהַאֲכַלְתִּי, נֶחֱרֶבֶת — נֶחֱרָבוֹת, יֶאְסַר — יַאַסְרֵנִי, נֶעְלָם — נֶעֱלָמִים. כי כמו שהתנועה המגרשת את הנגינה תשונה בתנועה

אחרת הפתוחה פחות ממנה, כן ראוי שהתנועה המקבלת נגינה שלא היתה לה מקודם, או המקבלת נגינה חטופה הגדולה ממה שהיתה לה, תתחלף באחרת הפתוחה יותר ממנה. וכן הנגינה החטופה של הה"א בְּהֶאֱכַלְתִּי והנו"ן בְּנֶחֱרֶבֶת, הרחוקה רק תנועה וחצי מן הטעם הסופי, איננה גדולה כל כך כהנגינה החטופה בְּוְהַאֲכַלְתִּי, נֶחֱרָבוֹת, הרחוקה מן הטעם שתי תנועות וחצי. הגדלת הנגינה החטופה הזאת היא סבת שנוי התנועה באחרת יותר פתוחה. ומסבה עוד גדולה מזו יתחלף הסגול בתבת נֶעֱלָם, החסר כל נגינה, בפתח בְּנַעֲלָמִים, שהוא מועמד בנגינה חטופה גדולה.

§ 18. מִשְׁקְלֵי הַסְּגוֹלִים

א. מלבד השנוי של המשקל בעל שלש אותיות ותנועה אחת באמצע, כמו קְשַׁר, שהחליפה העברית במשקלי קָשַׁר (בפעלים) וְקֶשֶׁר (בשמות), החליפה גם כן, לאהבת הנעימות ורבוי התנועות, את המשקל הארמי קְשַׁר וּקְשֵׁר במשקל קֶשֶׁר, ומשקל קְשֹׁר – בקֹשֶׁר. כן במקום המשקל הקדום גְּבַר – גֶּבֶר, כְּסַף – כֶּסֶף, צְלֵם – צֶלֶם, קְשֹׁט – קֹשֶׁט; וכן במקום מִשְׁמְרַת – מִשְׁמֶרֶת. לפעמים קבלה תב אחת שני שנויים, זה ושל § 14 א; כגון מן יְרֵךְ – יָרֵךְ יֶרֶךְ.

ב. יש שמות עברים שקבלו צירה וסגול במקום שני סגולין, ונקראו לפיכך בעלי חָמֵשׁ נְקֻדּוֹת, ומשקל שני סגולין נקרא בעל שֵׁשׁ נְקֻדּוֹת.

בעלי חמש נקדות נגזרו מן המשקלים הקדומים בעלי שוא וצרי, כמו צְלֵם; אם כי השם הזה הוא בעברית לא בעל חמש נקדות כי אם בעל שש, וסֵפֶר שהוא בעל חמש הוא בארמית סְפַר ולא סְפֵר. הַקְבָּלַת שתי הלשונות אינה תמיד בדיוק. בעוד שבארמית אומרים, למשל, קְטַל הנה בעברית הוא כֹּתֶל ולא כֶּתֶל. כל המשקלים האלה, שסופם סגול בלתי מוטעם, נקראים סגולים.

§ 19. הִתְרַבּוּת הַהֲבָרוֹת.

א. בהתרבות משקל קדום בעל שלש אותיות ותנועה אחת באמצע, והאות השלישית תקבל תנועה ותהי הברה לעצמה כגון קְשַׁר – ו, בְּשַׂר – ו, יפול בו אחד מארבעת המקרים האלה:

א) התבה תתפרד לשתי הברות, בלי כל שנוי בתנועות. זה יהיה אם יש בתבה אות נחה, כגון גְּבִיר – גְּבִירִים, גְּבוּל – גְּבוּלוֹ, גְּדוֹל (משקל קדום של גָּדוֹל) – גְּדוֹלִים; או התבה כוללת קמץ ארמי, כמו יְקָר – יְקָרוֹ; וכן פעמים רבות אם התנועה היא צירה, כגון יָרֵךְ (§ 18 א) – יְרֵכוֹ.

ב) הפתח מתחלף בקמץ, כגון קְשָׁרוֹ, בְּשָׂרוֹ, גְּבָרִים.

ג) התנועה תסוג מן האות השניה אל הראשונה. זה יקרה על הרוב בפתח, כגון כְּסַף – כַּסְפּוֹ, ובחולם, המשתנה באופן זה לקמץ חטוף, כגון שְׁמֹר – שָׁמְרֵנִי, כְּתֹל (משקל קדום של כֹּתֶל) – כָּתְלֵנוּ. כן בארמית אומרים מן גְּבַר – גַּבְרָא, מן קְטַל – קַטְלֵהּ, מן קְשֹׁט – קֻשְׁטָא.

ד) התנועה מתחלפת בשוא, והשוא בתחלת המלה משתנה לחירק תנועה

קלה, כגון שְׁמַע – שִׁמְעוּ, שְׁמֹר – שִׁמְרוּ, בְּגַד (משקל קדום מן בֶּגֶד) – בִּגְדוֹ.

ב. אם התרבות ההבה אינה מתחלת בתנועה, כמו בסמיכות או בכנויי כֶם, כֶן, ישאר המשקל הקדום; כגון בְּשַׂרְכֶם; אולם בשמות שהחליפו את משקלם הקדום במשקל סגולי הסוג התנועה, כגון כַּסְפְּכֶם.

§ 20. שִׁנּוּיֵי תְנוּעוֹת.

א. הלשון הארמית אוהבת להרחיק את ההברות שאינן מורכבות ואינן ארוכות (כלומר שאינן מנוקדות תנועה גדולה), וזאת אומרת: היא אוהבת להחליף לשוא כל תנועה של הברה פשוטה אשר אין אחריה אות נחה ואינה קמץ; כגון בַּר – בְּרָא, שֵׁם – שְׁמָא, וכן בעברית, גם כשהתרבות המלה אינה מגרשת את הנגינה הלאה מההברה השניה, כלומר גם בתבות של הברה אחת, מתחלפת התנועה לפעמים בשוא; כגון בֵּן – בְּנִי, שֵׁם – שְׁמִי, רֵד – רְדוּ, תֵּן – תְּנוּ, דַּע – דְּעוּ, רֵשׁ – רְשׁוּ. אמנם אין זה תמיד, כי לפעמים אוהבת העברית לשמר את התנועה הקדומה, היסודית, ולהחליף את השוא הארמי בקמץ, למען תוכל להציב הטעם כדרכה בתנועה השניה, כגון שֵׁמוֹת, בָּנִים; אולם התנועה לא תתחלף בשוא אם יש אות נחה בכתב או במשמע, כגון עוֹר, עוֹרוֹ = עֹרוֹ; עַד (משרש עוד), עֲדֵי; גם אינה משתנה אם התנועה היא קמץ, כגון דָּמִי, יָדִי.

ב. הארמית אוהבת הברה מרכבת בשרשי הנחים והחסרים, במקום שהיתה הברה זו מרכבת אלו היו השרשים מן השלמים; כגון תִּנְדַע (מן יָדַע) במקום תֵּדַע, הַנְעֵל (מן עָלַל) במקום הֵעֵל או הַעֵל; הַדִּקוּ (מן דָּקַק), במקום הֲדִקּוּ. העברי אומר כראוי יָסֹב בקמץ תמורת שוא, כמו יָקוּם, מן התמונה הקדומה יְקוּם; והוא אומר יִתּוֹם בדגש נוסף, כדי לעשות מרכבת את ההברה, שהיתה מרכבת אלו היה השרש מהשלמים (יִתְמֹם).

ג. התבות אשר בהתרבותן בא בהן דגש חזק לפני הנגינה מחליפות את הקמץ בפתח. הצירה בחירק והחולם בקבוץ או בקמץ חטוף, כגון יָם – יַמִּים, שֵׁן – שִׁנַּיִם, חֹק – חֻקִּים, רֹן – רָנּוּ, חֵן – חָנֵּנִי, תְּסֹב – תְּסֻבֶּינָה. התנועה הגדולה תשאר במלים יָמָּה, שָׁמָּה, רָנִּי, סָבִּי וכדומה, שהדגש הוא אחר הטעם, והתנועה הגדולה נמצאת אמנם בהברה מרכבת אבל מוטעמת. הפתח מתחלף לפעמים בחירק בשביל § 19 א, ד; כגון מן צַד – צִדּוֹ = צִדְדוֹ.

ד. הדגש הנמצא לפני הטעם אוהב שתבאנה לפניו התנועות היותר קצרות, ומזה הוא הקבוץ במקום חולם, בעוד שהשוא הנח בא לפניו על הרוב קמץ ולא קבוץ; כגון חֻקִּי, חָקְךָ, חֻקְּכֶם, הֻגְלָה, הֻכָּה. לפעמים רחוקות יקרה ההפך, כגון כֻּלּוֹ, כָּסּוּ, עֻזִּי, מְאֻדָּם, מְפֻקָּדִים, מֻשְׁלָךְ.

ה. כן אוהב דגש זה תנועת חירק ולא יסבל תנועת סגול (זולת אֶקְּשֶׁר וכדומה, לבלתי החליפם בִיקָּשֶׁר). ומזה בִּן־נוּן בחירק ולא בסגול, כי שתי הנוני"ן הן כנו"ן אחת דגושה (בִּנּוּן).

II. תּוֹרַת הַתַּבְנִית.

(§ 21—88).

א.

שֵׁם הַגּוּף (§ 21—23).

---

§ 21. מוּשָׂגוֹ

א. שם הגוף הוא חלק הַדִּבּוּר הַמּוֹרֶה על גוף איזה דבר או תארו, הבא לרמז על הדברים שכבר נזכרו בדברינו ואין אנו רוצים להזכירם כמה פעמים. לפעמים אנו מביעים על ידי שם הגוף גם איזו שאלה

§ 22. הִתְחַלְּקוּתוֹ

א. הגוף הישר – מוֹרֶה על שלשת הגופים המשמשים בדבור: מְדַבֵּר – אֲנִי (אָנִי), אָנֹכִי (אָנֹכִי), אֲנַחְנוּ, נַחְנוּ, אֲנוּ (אָנוּ); נֹכַח הוא הגוף שאליו מדברים – אַתָּה (אָתָּה), אַתְּ, אַתֶּם, אַתֶּן (אַתֵּנָה, בפיוט); ונִסְתָּר הוא הגוף שעל אדותיו מדברים – הוּא, הִיא, הֵם, הֵן (הֵמָּה, הֵנָּה, בפיוט);

מלבד זה נמצא עוד הגוף הישר בצרוף לפעלים, להורות על הַפָּעוּל או על הגוף הישר, כגון שְׁמָרַנִי = שָׁמַר אֹתִי, כָּתַבְתִּי = כָּתַב אֲנִי. הגוף המצורת נקרא כִּנּוּי.

ב. הגוף החוזר – בא במקום הגוף הישר להורות שהפעולה חוזרת אל הדבר הפועל, וזה מבואר על ידי תבת עֶצֶם, כגון אֱנוֹשׁ עַצְמוֹ היה בין הטועים, עֲזוֹר לְעַצְמְךָ, לְעַצְמְכֶם קְרָאתֶם חֲכָמִים, לְצוֹרֶךְ עַצְמָן, הַתְקֵן עַצְמְךָ, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ.

ג. הגוף הרומז: זֶה, זאת, זוֹ; אֵלֶּה, אֵלּוּ, הַלָּלוּ; הַלָּזֶה, הַלָּז, הַלֵּזוּ, הַלָּה (כגון הַלָּה עושה סחורה בפרתו של חברו; הוא אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והלָּה אומר לו); אוֹתוֹ הַיּוֹם = הַיּוֹם הַהוּא, אוֹתָהּ שָׁעָה, כָּל־אוֹתָן הַיָּמִים, בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר, בְּיַד אוֹתָם הָרְשָׁעִים, בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם = בּוֹ בַּיּוֹם.

ד. גוף היחס, המבאר את היחס שבין משפט אחד לַשֵּׁנִי, או בין הדבר והפעולה: אֲשֶׁר, שֶׁ־; כגון האנשים אֲשֶׁר הָלְכוּ, שֶׁדַּרְכָּן לֵילֵךְ, כֵּלִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בֵּית אֲחִיזָה, אַתֶּם שֶׁיֵּשׁ לָכֶם פִּטְרוֹנוֹת, חָלִיו אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ. מָה, מִי שֶׁ־ משמש במקום אֲשֶׁר, כגון כָּל מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ, לְמִי שֶׁהוּא.

בפיוט משמש לפעמים זֶה במקום אֲשֶׁר, כגון וְזֶה אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ בִי = וַאֲשֶׁר אהבתי, מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי = אֲשֶׁר שַׁדּוּנִי.

ה. גוף הקנין: שֶׁל, הנבנה מן אֲשֶׁר לְ או שֶׁ לְ, כגון שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה = שֶׁל שְׁלֹמֹה = שֶׁלִּשְׁלֹמֹה, בְּשֶׁלִּי הַסַּעַר הגדול הזה; ולפעמים מתחבר שֶׁל אל התבה הבאה, כגון איזהו מקומן שֶׁלַּזְּבָחִים, נֵר שֶׁלַּחֲנֻכָּה, רִבּוֹנוֹ שֶׁלָּעוֹלָם.

גוף הקנין בהצרפו לשם דבר מתהלך באחת מאותיות הכנויים, כגון סוּסִי = סוּס שֶׁלִּי, שֻׁלְחָנְךָ = שֻׁלְחָן שֶׁלְּךָ.

ו. גוף השאלה: מִי, מַאן; מַה, מַאי; כגון מָה רְאִיתֶם, מַה־נַּעֲשֶׂה.

אחר מַה בא מקף ודגש, כגון מַה־תַּעֲשֶׂה; אם התבה הבאה מתחלת באחת מאותיות א״ר או ע׳ בלתי קמוצה נופל המקף ומָה בא בקמץ, כגון מָה אָדָם, מָה רָאִיתָ; ואם בתהלתה ה׳ או ח׳ בלתי קמוצות נשאר הפתח, כגון מַה־הוּא, מַה־חַטָּאתִי; אם הח״ע קמוצות — בסגול, כגון מֶה עָשִׂיתָ, מֶה הָיָה לוֹ, אולם לפני ה״א הידיעה — בקמץ, כגון מָה הַדָּבָר, וּמָה הָאָרֶץ, וּמָה הֶעָרִים, מָה הָאֲבָנִים.

כשבא מַה בהפסק או בחבור עם התבה הקודמת אז הוא בסגול, כגון וּמֶה קוֹל הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי, עַל מֶה עָשָׂה ה׳ כָּכָה, מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם, וְחָכְמַת־מֶה לָהֶם, עַל־מֶה תֻכּוּ, עַד מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה.

מַה מתחבר עם לָכֶם, זֶה, הוּא: מַזֶּה, מַלָּכֶם, מַהוּ

ז. גוף מגביל: כֹּל או כָּל־, כגון כָּל־הָעָם, כֻּלְּךָ, כֻּלֵּךְ, כֻּלּוֹ, כֻּלָּהּ, כֻּלָּנוּ, כֻּלְּכֶם, כֻּלְּכֶן, כֻּלָּם, כֻּלָּן.

ח. גוף בלתי מגביל: מאומה, כְּלוּם, אֶחָד, אַחַת, כגון הֲיֵשׁ בְּיָדְךָ מְאוּמָה, אֵינוֹ רָאוּי לִכְלוּם, אַף הוּא רָאָה גֻלְגֹּלֶת אַחַת, שָׁאַל פִּלּוֹסוֹפוֹס אֶחָד אֶת רבן גמליאל.

§ 23. הֵ"א הַיְדִיעָה וְהַשְּׁאֵלָה.

א. ה"א בראש המלה משמשת לאחד משני פנים: לידיעה או לשאלה.

א) הֵ"א הַיְדִיעָה היא המְיַחדת ורומזת בכל המינים והמספרים על שמות ידועים במשפט, כגון הַבַּיִת אשר ראיתי, הַגַּן אשר נטעת; ובשהיא נספחה אל הפעלים משמעותה אשר, כגון הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ. ולפעמים תשמש לקריאה ואז היא נקראת הֵ"א הַקְּרִיאָה, כגון שִׁמְעוּ־נָא, הַמֹּרִים! הַדּוֹר! אתם ראו.

ב) הֵ"א הַשְּׁאֵלָה תשמש לשאלה אמתית ונכונה או לתמיהה.

ב. נקוד ה"א הידיעה פתח ודגש חזק אחריו, כגון הַבֵּן. לפני אע"ר היא קמוצה, כגון הָעֶבֶד, הָאָדוֹן, הָרָשָׁע; לפני הח"ע בקמץ רחב וח' בחטף קמץ — הה"א בסגול, כגון הֶחָכָם, הֶעָרִים, הֶהָלְכוּ, הֶחֳרָבוֹת, הֶחֳדָשִׁים. בְּהֶצְמְדָה למלה זעירה הה"א מנוקדת סגול רק לפני חָ, כגון הֶחָי, הֶחָג, הֶחָרֶם; אולם לפני הָ"עָ היא קמוצה, כגון הָהָר, הָעָם, הָעֶרֶב; ולפני ח' בקמץ חטוף היא פתוחה, כגון הַחָכְמָה. לפני ה"ח בלי קמץ יִשָּׁאֵר על הרוב הפתח, כגון הַהֶבֶל, הַחֶבֶל, הַחֹמֶר, הַחַלּוֹן, הַהֹלְכִים, הַחֲכָמִים.

לפעמים נמצא פתח לפני ע', כגון הַעִוֶּרֶת, הַעִוְרִים (אולם הָעִבְרִים = היהודים, בקמץ), וסגול לפני א' קמוצה, כמו הֶאָמַר (איוב ל"ד י"א) = אשר אמר.

הדגש, שאחר ה"א הידיעה, חסר לפעמים באות שואית, כגון הַצְפַרְדְּעִים, הַלְוִיִּם; וביחוד יחסר בבינונים דגושים, כגון הַמְדַבֵּר, ובשמות שתחלתם יְ, כגון הַיְאֹר, הַיְלָדִים, הַיְשׁוּעָה. אולם הַיְּהוּדִים, הַיְּעֵלִים, הַיְּעֵפִים באים ביו"ד דגושה.

ג. נקוד ה"א השאלה חטף פתח, כגון הֲרָאִיתָ? הֲשֹׁמֵר אחי אנכי? ולפני שוא או גרונית בפתח, כגון הַיְדַעְתֶּם? הַעוֹד? הַהוּא? לפני גרונית קמוצה בסגול, כגון הֶאָנֹכִי? הֶחָזָק הוּא. הֲרָפֶה? הֶאָמֹר תֹּאמַר?

א) לפעמים נמצאת ה"א השאלה בפתח ודגש לפני שוא, כגון הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ היא? הַדְּרָכַי? הַלְּבֶן מאה שנה? הַרְּאִיתֶם? הַכְּצַעֲקָתָהּ.

ה) ה"א השאלה נמצאת בפתח ודגש גם בלי שוא באות הדגושה בתבת הַיִּיטַב? (ויקרא י' י"ט), וגם בקמץ לפני גרונית (כמו לתשלום דגש) בתבות הָאִישׁ? (במדבר ט"ז כ"ב), הָאַתֶּם? (שופטים ו' ל"א), הָאֶפְרָתִי אַתָּה? (שם י"ב ה'). — הדגש של הַיִּיטַב הוא אמנם להרגיש את היו"ד ולהבדיל מן הַאִיטַב.

ב.

הַשֵּׁם (§ 24—36).

---

§ 24. הִתְחַלְּקוּתוֹ.

א. השם כולל

א) שֵׁם הָעֶצֶם, הוא שֵׁם כל עצם נמצא, כגון אִישׁ, בַּיִת, עֵץ.

ב) שֵׁם הַתֹּאַר, המראה על איכות העצם, כגון חָכָם, כְּסִיל, גָּבוֹהַּ.

ג) שֵׁם הַמִּסְפָּר, המראה על מספר הדברים, כגון אֶחָד, שְׁלשָׁה, עֲשָׂרָה.

ב. שם העצם יתחלק לשלשה מינים:

א) שֵׁם מֻפְשָׁט, הוא מושג מְצוּיָר בשכלנו כעצם העומד בפני עצמו, כגון סִבְלוּת, חָכְמָה, זִקְנָה, צֶדֶק, חֵרוּת, גַּסּוּת.

ב) שֵׁם פְּרָטִי, הוא שם המיוחד לאיזה עצם, כדי להבדילו מן הדומים לו, כגון אַבְרָהָם, יְרוּשָׁלַיִם, סִינַי, פְּרָת.

ג) שֵׁם כְּלָלִי, הוא שם הַנִּתָּן לכל הדברים מִמִּין אחד, כגון אִישׁ, בְּהֵמָה, עֵץ, כִּסֵּא.

§ 25. הַמִּין.

א. שני מינים הם: **זכר ונקבה**, ונבדלים על פי **משמעות השמות או סיומם**.

ב. לזכר יחיד אין כל סיום.

סיום מין נקבה הוא ־ָה או ת׳ אי־שרשית, כגון מִלְחָמָה, מִלְחֶמֶת. אולם מָוֶת, זַיִת, בַּיִת – זכרים, כי הת׳ שרשית.

השמות בסיום ־ָה נגינתם מלרע. אולם השם לַיְלָה הוא זכר ונגינתו מלעיל כי הוא מקוצר מן לַיִל.

יש עוד שמות במקרא שנגינתם מלעיל ונחשבים למין זכר: מָוְתָה (תהלים קט״ז ט״ו) = מָוֶת, רָחְמָה (דברים י״ד י״ז) = רָחָם (ויקרא י״א י״ח), בְּעֵרָה (הושע ז׳ ד׳) = בֹּעֵר, חִיצוֹנָה (מלכים ב׳ ט״ז י״ח) = חִיצוֹן, תַּחְתּוֹנָה (יחזקאל מ׳ י״ט) = תַּחְתּוֹן.

ג. לפי משמעותם הם השמות:

א) ממין זכר: המתהילים במ"ם שמושית או המסַיְמים בנו"ן או יו"ד שמושיות, שמות ההרים והנהרות, החדשים והעצים (נָהָר, הָר, חֹדֶשׁ, עֵץ–הם ממין זכר) ושמות הזכרים בבעלי חיים; כגון מִקְדָּשׁ, מִזְבֵּחַ, נָכְרִי, זִכָּרוֹן, קָרְבָּן, פְּרָת, סִינַי, אָב, בֵּן.

ב) ממין נקבה: האברים הכפולים, הערים והארצות (עִיר, אֶרֶץ – הם ממין נקבה) ושמות הנקבות בבעלי חיים; כגון יָד, רֶגֶל, עַיִן, קֶרֶן (יוצאים: שַׁד וְשֹׁר, דַּד), יְרוּשָׁלַיִם, כְּנַעַן, אֵם, בַּת.

ד. יש גם שמות ממין מְשֻׁתָּף, כגון רוּחַ גְּדֹלָה וְחָזָק, הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא על הארץ, השמש זָרְחָה על המים.

ה. בשמות בעלי חיים מסומן המין על ידי:

א) תמונה כפולה לשני המינים, כגון כֶּבֶשׂ–כַּבְשָׂה, עֵגֶל–עֶגְלָה, פַּר–פָּרָה, זְאֵב–זְאֵבָה, כֶּלֶב–כַּלְבָּה, חֲזִיר–חֲזִירָה.

ב) שמות שונים לשני המינים: אַיִל–רָחֵל.

ג) שם אחד לשני המינים: גָּמָל, דֹּב, יוֹנָה, אַרְנֶבֶת.

§ 26. הַעֲבָרַת הַשֵּׁמוֹת מִמִּין זָכָר לִנְקֵבָה.

א. השמות העוברים מזכר לנקבה הם:

א) שמות התאר: טוֹב–טוֹבָה, גָּדוֹל–גְּדוֹלָה, מַשְׂכִּיל–מַשְׂכֶּלֶת.

ב) שמות בעלי חיים אחדים: פַּר–פָּרָה, כֶּבֶשׂ–כַּבְשָׂה.

ג) שמות של גדולה ושררה: שַׂר–שָׂרָה, מֶלֶךְ–מַלְכָּה.

יש גם שמות מֻפְשָׁטִים בעלי שתי תמונות, לזכר ונקבה, כגון תֹּם–תֻּמָּה, צֶדֶק–צְדָקָה.

ב. חקי העברת השמות מזכר לנקבה הם:

בבעלי הברה אחת לא יבא כל שנוי בתנועות: טוֹב–טוֹבָה, שַׂר–שָׂרָה, פַּר–פָּרָה; זולתי אם השרש הוא מן הכפולים תקבל המלה בהתרחבה דגש והקמץ מתחלף בפתח, הצירה–בחירק, והחולם–בקבוץ או בקמץ חטוף; כגון תָּם–תַּמָּה, נֵץ–נִצָּה, חֹק–חֻקָּה.

בבעלי שתי הברות, שבהם תוריד הה"א את הנגינה להברה השלישית, נשמרים הכללים האלה:

א) אם המלה מלרע משתנה התנועה הראשונה לשוא (או בחטף תחת הגרונית): גָּדוֹל–גְּדוֹלָה, חָכָם–חֲכָמָה. ויש שיתחלף גם החולם לשורק או

קבוץ ודגש: מָתוֹק – מְתוּקָה, אָדֹם – אֲדֻמָּה, אָרֹךְ – אֲרֻכָּה.

ב) אם המלה מלעיל צריכות להתחלף שתי התנועות בשואים והשוא הראשון מתחלף אחר כך לתנועה. למשל, מֶלֶךְ – מְלָכָה – מַלְכָּה

ג) אם התנועה הראשונה אינה מקבלת שנוי, כלומר שבא אחריה שוא נח, אות נחה או דגש, אז באה על הרוב ת״ו במקום ה״א והתנועה השנית מתחלפת בסגול והמלה נעשית מלעיל, כלומר הַנגינה נשארת במקומה: נוֹשָׁן – נוֹשֶׁנֶת, מְקַבֵּץ – מְקַבֶּצֶת, מְצֹרָע – מְצֹרַעַת, מַשְׁלָךְ – מֻשְׁלֶכֶת, אֹמֵר – אֹמֶרֶת, מְדַבֵּר – מְדַבֶּרֶת, מִתְאַמֵּץ – מִתְאַמֶּצֶת. ואם באה יו״ד נחה בהברה השנית תפול היו״ד: שַׁלִּיט – שַׁלֶּטֶת, מַשְׂכִּיל – מַשְׂכֶּלֶת, צַדִּיק – צַדֶּקֶת. וכן עֲוֶרֶת מהתמונה הארמית עַוִּיר.

ג. יוצאים מן הכלל:

א) התבות שתנועתן השנית צירה תוכלנה לקבל סִיום ָ–ה והצירה מתחלף בשוא: אֹמֵר – אֹמְרָה; או הצירה נשאר: מְכַשֵּׁף – מְכַשֵּׁפָה (כשהבינוני מקבל כח שם, § 41 ז).

ב) אם התנועה השנית היא חולם או שורק נשמרת הה״א בלי כל שנוי בתנועות, רק הו״ו חסרה על הרוב, כגון שִׁכּוֹר – שִׁכֹּרָה, והשורק מתחלף אם כן בקבוץ (בלי דגש אחריו): שַׁכּוּל – שַׁכֻּלָה.

ד. השמות בסיום ֶ–ה אינם מקבלים ה״א, אלא מחליפים את הסגול בקמץ: יָפֶה – יָפָה.

ה. השמות בסיום חירק יכולים לקבל גם ה״א גם ת״ו: מִצְרִי – מִצְרִית, עִבְרִי – עִבְרִיָּה, נָכְרִי – נָכְרִיָּה – נָכְרִית, מוֹאָבִי – מוֹאֲבִיָּה – מוֹאָבִית.

בדברי פיוט באים לפעמים שמות נקבה ביו״ד יתרה עם ת״ו לפניה, כגון שָׂרָתִי תמורת שָׂרָה, רַבָּתִי ת׳ רַבָּה, אַהֲבָתִי ת׳ אַהֶבֶת. גם יש יו״ד מנוקדת שוא במקום חירק: יֹשַׁבְתְּי.

ו. שמות התאר בסיום נו״ן אי־שרשית אינם מחליפים את הקמץ בסגול (כמו נוֹשָׁן – נוֹשֶׁנֶת, נֶאֱמָן – נֶאֱמֶנֶת) אלא הם מקבלים את הסיום ִ–ית; כגון רַחֲמָן – רַחֲמָנִית, זַלְלָן – זַלְלָנִית, עַסְקָן – עַסְקָנִית.

קמץ זה הבלתי משתנה הוא ארמי. בסורית נמצאים שמות־תאר רבים בסיום ָ–נָא, וסיומם בנקבה ָ–נִיתָא, כגון רוּחָנָא – רוּחָנִיתָא, מְשַׁבְחָנָא – מְשַׁבְּחָנִיתָא. – השם רַעֲנָן הוא בנקבה רַעֲנָנָה (שה״ש א׳ ט״ז) ולא רַעֲנָנִית ואיננו ממחלקה זו, כי הנו״ן השנית אינה לסמן התאר והיא נמצאת גם בפעל (רַעֲנָנָה (איוב ט״ו ל״ב)).

§ 27. הַמִּסְפָּרִים וְהַיְחָסִים.

א. שלשה מספרים לשם: יָחִיד, רַבִּים (או רִבּוּי) וּרִבּוּי זוּגִי.

ב. סיום רבוי לזכר הוא ־ִים או ־ִין, ולנקבה —וֹת; ורבוי זוגי סיומו ־ַיִם ומתקבל מן היחס השלישי; כגון עַיִן - עֵינֵי - עֵינַיִם, רֶגֶל - רַגְלֵי - רַגְלַיִם. יוצאים מזה: חוֹמוֹתַיִם, לוּחוֹתַיִם, דְּלָתַיִם, דְּרָכַיִם.

בדברי פיוט נמצא לפעמים הסיום ־ַי, כגון חַלּוֹנַי (ירמיה כ״ב י״ד), שָׂדַי (ישעיה נ״ו ט׳), חוֹזָי (דבה״י ב׳ ל״ג י״ט).

ג. יש שמות מעורבים המקבלים ביחיד סיום זכר וברבוי סיום נקבה ולהפך; למשל: אָבוֹת, לְבוֹת, לֵילוֹת, אִילָנוֹת, מַזָּלוֹת, מן היחיד אָב, לֵב, לַיְלָה, אִילָן, מַזָּל; אֲבָנִים, פִּילַגְשִׁים, הֵילוּעִין, בֵּיצִים, מן אֶבֶן, פִּילֶגֶשׁ, דְּלַעַת, בֵּיצָה. ויש מקבלים ברבוי שני סיומים: דּוֹר - דּוֹרִים ודורות, נָהָר - נְהָרִים וּנְהָרוֹת, אִשָּׁה - נָשִׁים וּנְשׁוֹת, יוֹם - יָמִים וְיָמוֹת, מוֹעֵד - מוֹעֲדִים וּמוֹעֲדוֹת, טֶפַח - טְפָחִין וּטְפָחוֹת, קֵץ - קְצָוֹת וּקְצִין, רַב - רַבִּים וְרַבּוֹת. לפעמים מבדילים שני סיומי הרבוי במשמעות המלה: אֱלֹהִים (היחיד), אֱלוֹהוֹת (אלילים); דְּבָרִים (מלים), דִּבְּרוֹת (עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת).

ד. יש שמות המשתמשים בהם רק ברבוי, כגון פָּנִים, רַחֲמִים, נְעוּרִים, זְקֻנִים, חַיִּים, אֵרוּסִין, גֵּרוּשִׁין, נִשּׂוּאִין, קִדּוּשִׁין, יִסּוּרִין, דָּמִים (מן דָּמָה - שווי, ערך), כִּבּוּשִׁין.

ה. יש שמות כללים שמשתמשים בהם רק ביחיד: בָּקָר, צֹאן, טַף, זֶרַע, עוֹף, פְּרִי, עָלֶה, דֶּשֶׁא, יֶרֶק, מָזוֹן. אולם אם השם הכללי מורכב ממינים אחדים ישתמשו בו גם ברבוי, כגון זְרָעִים, עוֹפוֹת, פֵּרוֹת, עָלִים, דְּשָׁאִים, יְרָקוֹת, מְזוֹנוֹת. וכן משתמשים ברבוי גם בשמות החֹמר כשמתכונים למינים אחדים, כגון שְׁמָנִים, כְּסָפִים, בְּדִילִים, זְהָבִים, יֵינוֹת.

ו. הרבוי הזוגי משמש על הרוב בשמות שזווגם הוא טבעי, כגון שִׁנַּיִם, שְׁתַּיִם, כִּפְלַיִם, יָדַיִם, שְׂפָתַיִם, שׁוֹקַיִם, מֹאזְנַיִם, רֵחַיִם, דְּלָתַיִם, מֶלְקָחַיִם, נַעֲלַיִם, מִכְנְסַיִם, כִּלְאַיִם; ולפעמים גם בשמות שזווגם במקרה: יוֹמַיִם, שְׁבוּעַיִם, שְׁנָתַיִם, פַּעֲמַיִם, אַמָּתַיִם, כִּכְּרַיִם, סָאתַיִם, מָאתַיִם, אַלְפַּיִם, דְּרָכַיִם, אֶצְבָּעַיִם, טְפָחַיִם, קַבַּיִם, מִסְפָּרַיִם.

ז. יש שמות שרק תמונתם לבד היא זוגית ולא משמעותם, כגון מַיִם, שָׁמַיִם, צָהֳרַיִם, עַצַּלְתַּיִם, וכן הרבה שמות פרטים: אֶפְרַיִם, מַחֲנַיִם (בר׳ ל״ב ג׳), מִצְרַיִם.

ח. השמות שזוגם הוא טבעי משמרים את תמונתם הזונית גם אם ידובר ביותר משנים, כגון אַרְבַּע רַגְלַיִם, אַרְבַּע כְּנָפַיִם, שֶׁבַע עֵינַיִם.

ט. יש שמות נקבה המשמשים בשתי תמונות: רבוי ורבוי זוגי, כגון שְׂפָתַיִם וּשְׂפָתוֹת, כַּפַּיִם וְכַפּוֹת. בשמות האברים מורה הרבוי הזוגי על האברים עצמם והרבוי על דברים הדומים לאברים, כגון יָדַיִם – יָדוֹת, כְּתֵפַיִם – כְּתֵפוֹת, כְּנָפַיִם – כְּנָפוֹת.

י. כל שם מקבל סיומים מקוצרים מגופי הקנין הנקראים כִּנּוּיִם. ארבעת כנויי כֶם, כֶן, הֶם, הֶן נקראים כנוים כבדים, והנשארים קַלִּים.

לשנוי השם בתמונות שונות עם הוספת הכנוים יִקָּרֵא נטיה. נטיות השמות בלשון עברית הן חמש:

יא. בכל נטיה יש ארבע תמונות עקריות ביחיד וברבים שמהן בנויות כל התמונות האחרות בנטית אותו השם.

התמונות העקריות נקראות יחסים, והם:

יחיד:	רבים:
א. הנפרד: דָּבָר.	**א.** הנפרדים: דְּבָרִים.
ב. הנסמך, הוא תמונת השם כשהוא שַׁיָּךְ אל שם אחר בתור קנינו: דְּבַר־אברהם.	**ב.** הנסמכים: דִּבְרֵי אברהם.
ג. קנין הַמְדַבֵּר: דְּבָרִי.	**ג.** קנין המדבר: דְּבָרַי.
ד. קנין הנוכחים: דְּבַרְכֶם.	**ד.** קנין הנוכחים: דִּבְרֵיכֶם.

דוגמה:

יחיד א. דָּבָר, ב. דְּבַר, ג. דְּבָרִי, דְּבָרְךָ, דְּבָרֵךְ, דְּבָרוֹ, דְּבָרָהּ, דְּבָרֵנוּ, דְּבָרָם, דְּבָרָן, ד. דְּבַרְכֶם, דְּבַרְכֶן.

רבים א. דְּבָרִים, ב. דִּבְרֵי, ג. דְּבָרַי, דְּבָרֶיךָ, דְּבָרַיִךְ, דְּבָרָיו, דְּבָרֶיהָ, דְּבָרֵינוּ, דִּבְרֵיהֶם, דִּבְרֵיהֶן, ד. דִּבְרֵיכֶם, דִּבְרֵיכֶן.

§ 28. הַנְּטִיָּה הָרִאשׁוֹנָה.

א. לנטיה הראשונה שַׁיָּכִים כל השמות שאין תנועותיהם (זולתי סיום ָה בשמות נקבה) יכולות לקבל שנוי, כלומר שבא אחריהן שוא נח, אות נחה בתוך המלה או דגש (החסר באות אי־דגשנית).

ב. השמות של נטיה זו ממין זכר הם:

א) בעלי חולם, כגון אור, גוי, חֲמוֹר, יְקוֹד, זְרוֹעַ.

ב) חירק או שורק, כגון שִׁיר, כְּסִיל, אֱוִיל, צוּר, רוּחַ, זְבוּל, מְלִיחַ, סְכוּם.

זר הוא הרבוי בנפרד: יָמִים, רָאשִׁים, עָרִים, שְׁוָרִים, דְּוָדִים, שְׁוָקִים; ובנסמך: יְמֵי, רָאשֵׁי, עָרֵי, שְׁוָרֵי, דְּוָדֵי, שְׁוָקֵי.

מדוד נמצא גם דודים (מ״ב י׳ ז׳); חוח – חוחים (=קוצים). אולם חֲוָחִים (ש״א י״ג ו׳) הוא מענין אחר.

ג) שמות בעלי הברה אחת שמוצאם מנחי הע׳, כגון גֵּר (מן גּוּר), עֵד (מן-עוד), קָם (מן קום).

ד) בעלי שתי הברות, שהתנועה השנית בלתי משתנה מסבת אות נחה, והראשונה מסבת הדגש שאחריה; כגון אַמִּיץ, עַמּוּד, שִׁכּוֹר, רִבּוֹן, שִׁקּוּץ, צִבּוּר. וכן הָרוּץ, עָרִיץ, בָּחוּר וכדומה, שהם תמורת חַרוּץ, עַרִיץ, בַּחוּר, והדגש נשלם בקמץ.

סָרִים, פָּרִיץ, סָרִיסִים, פָּרִיצִים זרים בנסמך: סְרִים, פְּרִיץ, סְרִיסֵי, פְּרִיצֵי.

ה) בעלי שתי הברות, שהראשונה בלתי משתנה מסבת שוא נח, והשנית מסבת אות נחה; כגון מִזְמוֹר, אֶבְיוֹן, אֶפְרוֹחַ, תַּנְחוּם, תַּלְמִיד, מִבְטָא, מִקְרָא, סַמְרְטוּט, דִּקְדּוּק, הִרְהוּר, פִּלְפּוּל, גִּעְגּוּעַ.

ממהלקה זו הם: אַהֲרֹן, פַּעֲמוֹן, תַּעֲנוּג, שהפתח והחטף הם תמורת חירק ושוא נח (או פתח ושוא נח, כמו קַדְמוֹן, תַּנְחוּם).

מַטְמוֹן יבוא ברבוי נסמך: מַטְמֻנֵי. צִפּוֹר ברבוי נפרד: צִפֳּרִים.

ו) לנטיה זו שיכים השמות: כְּתָב, יְקָר, שְׁאָר, פִּתְגָּם, מַעֲבָד, שבכולם הקמץ הוא קדמון (ארמי) ועל כן ישאר גם בנסמך. וכן השמות: מַלָּח (בסורית מַלָּחָא), אִכָּר (בסורית אַכָּרָא), חָרָשׁ (ת׳ חַרָשׁ); ועל כן הרבוי הנסמך: כְּתָבֵי (לא כְּתְבֵי), דַּיָּנֵי (לא דַּיְנֵי), אִכָּרֵי, חָרָשֵׁי, מַלָּחֵי, גַּנָּבֵי (לא גַּנְבֵי). וכן: בַּיָּר (=חופר בארות), בַּסָּם, בַּקָּר, סַפָּן, גַּנָּן, חַיָּט, זַגָּג, גַּמָּל, רַבָּן, מַכָּר, חַזָּן, בִּנְיָן, גִּזְלָן, מִנְיָן, רַגְזָן ועוד.

יוצאים, אולי בטעות המעתיקים, הקמצין המחלפים בפתחין בנסמכים: חָרַשׁ (שמות כ״ח י״א, ישעיה מ״ד י״ב וי״ג) ודַיַּן (תהלים ס״ח ו׳). בדפוסים רבים ובס׳ רד״ק נמצא דַיָּן בקמץ. קָרְבָּן (בארמית ובסורית קֻרְבָּנָא) נמצא בנסמך: קָרְבַּן, קָרְבְּנֵיהֶם.

	יחיד:		רבים:
א)	סוּס	א)	סוּסִים
ב)	סוּס	ב)	סוּסֵי
ג)	סוּסִי	ג)	סוּסַי
ד)	סוּסְכֶם	ד)	סוּסֵיכֶם

רבוי זכר וזוגי משני המינים מחליפים ביהם ב ר ב י ם הסיום ־ִים, ־ַיִם בסיום ־ֵי: סוּסִים – סוּסֵי, רַגְלַיִם – רַגְלֵי, שְׂפָתַיִם – שִׂפְתֵי.

ג. ממין נקבה הם:

כל שמות נקבה שסיומם ־ָה ושההברה הקודמת אינה יכולה להשתנות: בִּינָה, חִידָה, צוּרָה, שֵׂיבָה, כַּלָּה, חֻקָּה, נְגִינָה, יְרִיעָה, בְּתוּלָה, תְּשׁוּעָה, גְּבוּרָה, שְׁמוּעָה, אֲכִילָה, בְּשׂוֹרָה, תְּחִיָּה, בְּכוֹרָה, אֲפִיָּה, זְכִיָּה, חֲנִיָּה, כְּנֵסִיָּה, קְהִלָּה, סְעוּדָה.

יוצאים מזה השמות בתמונת מַלְכָּה, שִׁפְחָה, בִּרְיָה, שלמרות התחלתם בהברות מורכבות יקבלו שנוי ב נ פ ר ד ר ב י ם והם שַׁיכים אל הנטיה השלישית.

גם שיכים אל הנטיה הראשונה השמות: בַּקָּשָׁה, בַּקָּרָה, נֶחָמָה (בסגול תי פתח לפני ח' קמוצה), נֶאָצָה ונָאָצָה, כַּפָּרָה, אַזְכָּרָה, הַצָּלָה, הַכָּרָה, וכדומה, כי בכלם הקמץ הראשון הוא ארמי, כי בנויים הם מתמונת המקור של פַּעֵל והַפְעִיל (קַטָּלָה והַקְטָלָה) בקמץ בלתי משתנה.

לאיזו שמות מתמונה זו יש עוד אחרת בסיום ־ֶ־ֶת, כגון לֶהָבָה ולַהֶבֶת; לַהֲבוֹת, נסמך רבוי (תהלים כ"ט ז') הוא מן לַהֶבֶת. כן בַּלָּהוֹת (איוב כ"ד י"ז) איננו מן בַּלָּהָה, אלא מתמונה סגולית בַּלַּהַת. כן חַטֹּאות איננו מן חַטָּאָה אלא מן חַטָּאת ת' חַטַּאת במקום חַטֶּאֶת על משקל לַהֶבֶת.

	יחיד:		רבים:
א)	שִׁירָה	א)	שִׁירוֹת
ב)	שִׁירַת	ב)	שִׁירוֹת
ג)	שִׁירָתִי	ג)	שִׁירוֹתַי
ד)	שִׁירַתְכֶם	ד)	שִׁירוֹתֵיכֶם

רבוי נקבה משמר את הסיום —וֹת בכל הנטיה.

יוצאים שתי ההבות: קָמָתִי, נְאֻצוֹתֵי, ביו״ד של זכר מצורפת לסיום —ות של נקבה.

רבוי בקמץ תמורת חולם (על דרך הארמית): נְבֵלָתִי (ישעיה כ״ו י״ט).

רבוי נקבה בנסתרים הוא בשתי תמונות: בְּנוֹתָם, בְּנוֹתֵיהֶם.

§ 29. הַנְּטִיָּה הַשֵּׁנִית.

א. לנטיה זו יתחשבו השמות, זכר ונקבה, המשנים בנטיה תנועה אחת או שתים, כגון שָׂכִיר, הֵיכָל, דָּבָר, זָקֵן, חָתָן, שָׁנָה, שֵׁנָה, נְדָבָה.

	יחיד:		רבים:
א)	שָׂכִיר	א)	שְׂכִירִים
ב)	שְׂכִיר	ב)	שְׂכִירֵי
ג)	שְׂכִירִי	ג)	שְׂכִירַי
ד)	שְׂכִירְכֶם	ד)	שְׂכִירֵיכֶם

א) התנועה השנית אינה משתנה מסבת אות נחה, והקמץ מתחלף בנטיה בשוא. כן: קָצִיר, בָּצִיר, נָדִיב, שָׁלוֹם, גָּדוֹל, אָדוֹן, טָהוֹר, חָמוֹר, זָהוּב, סָמוּךְ, מָעוּט, אָרוֹךְ, חָתוּל. גם תמונת הבינונים: מֵלִיץ, מֵבִיא, מֵשִׁיב, מֵקִים. — גָּדוֹל, טָהוֹר הם לפעמים בנסמך יחיד גְּדָל־, טְהָר־. לָבִיא ברבוי הוא לְבָאִים, כאלו הוא מן לָבִי, בעוד שהיחיד הוא לֶבֶא, כמו כֶּלֶא, פֶּלֶא.

בשָׁלִישׁ, שָׁבוּעַ ישאר הקמץ: שָׁלִישִׁים, שָׁבוּעִים ושָׁבוּעוֹת (וכן בסורית שָׁבוּעָא בוֻקָּפָא); אולם בזוגי: שְׁבֻעַיִם. וכן בָּגוֹדָה הקמץ נשאר (על דרך הבינוני הארמי קָטוֹלָא, ומזה פָּרוּזָא, דניאל ג׳ ד׳). — בפִּרְזוֹן מתחלף הקמץ בשוא, ולכן משתנה השוא הראשון לחירק: פִּרְזוֹנוֹ. ברְעָבוֹן מתחלפים השוא והחירק, בשביל הגרונית, בפתח וחטף: רַעֲבוֹן.

ב) השמות על משקל זִכָּרוֹן מאבדים בנטיה את הדגש: זִכָּרוֹן, זִכְרוֹנִי. כן: שִׁכָּרוֹן, שִׁבָּרוֹן, תִּמָּהוֹן, נִסָּיוֹן, נִצָּחוֹן, רֵאָיוֹן; המתחילים בגרונית מחליפים בנטיה את החירק בסגול, להרחבת הגרונית: חִזָּיוֹן—חֶזְיוֹן, חֶזְיוֹנוֹת; עִשָּׂרוֹן — עֶשְׂרֹנִים; זולתי עִצָּבוֹן — עִצְּבוֹנֵךְ, חִשָּׁבוֹן — חִשְּׁבוֹנוֹת (בחירק ודגש).

קִנָּמוֹן נמצא בסמיכות בדגש: וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם (שמות ל׳ כ״ג). הֵרָיוֹן מאבד את היו״ד: הֵרוֹנֵךְ ת׳ הֵרְיוֹנֵךְ. — נמצאים גם על דרך הנטיה הראשונה בנפרד: חֶשְׁבּוֹן, חֶסְלוֹן, זִכְרוֹן. וכן עֶשְׁתּוֹנוֹת יוכל להיות היחיד: עֶשְׁתּוֹן ועִשָּׁתוֹן.

ג) השמות שתחלתם אֵ; כגון אֵזוֹר, אֵבוּס, אֵפוֹד, משאירים הצירה בנסמך יחיד, אולם ביחסי הנטיה האחרים הם מקבלים חטף פתח, כגון אֲבוּסֶךָ, אֲסוּרִים (קהלת ז׳ ט״ו), אֲסוּרָיו (שופטים ט״ו י״ד), מן אֵסוּר. אולם אֵמוּן ברבוי אֱמוּנִים.

ד) שמות אחדים המנוקדים קמץ וחולם ומתחילים במ״ם אי־שרשית מחליפים מן יחס ג׳ והלאה את החולם בשורק, כגון מָנוֹס – מְנוּסִי; מָצוֹר – מְצוּרֵךְ; מָגוֹר – מְגוּרֵי, מְגוּרַי; מָתוֹק – מְתוּקִים (אף כי המ״ם שרשית).

יחיד:		רבים:	
א)	הֵיכָל	א)	הֵיכָלִים
ב)	הֵיכַל	ב)	הֵיכְלֵי
ג)	הֵיכָלִי	ג)	הֵיכָלַי
ד)	הֵיכַלְכֶם	ד)	הֵיכְלֵיכֶם

התנועה הראשונה בלתי משתנה והשנית, הקמץ, משתנה ביחסי ב׳ ד׳ ביחיד לפתח וברבים לשוא. כן: כּוֹכָב, מוֹסָר, אוֹצָר (אוצרות), מִקְדָּשׁ, מִבְצָר, מִשְׁקָל, מִשְׁכָּן (משכנים ומשכנות), מִדְבָּר (מדברות), מִשְׁפָּט, מַדָּע.

יש שהקמץ הוא ארמי ובלתי משתנה, כגון מַעְבָּד, מַעְבָּדֵיהֶם (איוב ל״ד כ״ה), כמו בארמית מַעְבָדוֹהִי (דניאל ד׳ ל״ד). כן: מַטָּעִי (מיכה א׳ ט״ז), מֹרָשֵׁי (איוב י״ז י״א), מוֹרָשֵׁיהֶם (עובדיה י״ז), מַתָּן אָדָם (משלי י״ח ט״ז), תּוֹשָׁבֵי (מלכים א׳ י״ז א׳) כמו בסורית תּוֹתָבָא. השמות יָד דָּם הם ביחס ד): יֶדְכֶם, דִּמְכֶם. – הֵיכָל ברבוי: היכלות.

יחיד:		רבים:	
א)	דָּבָר	א)	דְּבָרִים
ב)	דְּבַר	ב)	דִּבְרֵי
ג)	דְּבָרִי	ג)	דְּבָרַי
ד)	דְּבַרְכֶם	ד)	דִּבְרֵיכֶם

שתי התנועות מקבלות שנוי. הראשונה, קמץ או צירה, משתנה בכל היחסים לשוא, זולתי ביחסי ב, ד רבים אשר בהשתנות השנית גם היא לשוא משתנה השוא הראשון לחירק. השנית, שהיא קמץ, משתנה ביחסי ב׳ ד׳ יחיד לפתח. כן: זָכָר, זָהָב, רָשָׁע, לֵבָב (לבבות).

בגרונית מתחלף החירק של ב׳ ד׳ רבים בפתח, כגון חָכָם – חַכְמֵי, עָנָו – עַנְוֵי; וגם זולת הגרונית בשמות: כָּנָף (כַּנְפֵי, כַּנְפוֹת), זָנָב (זַנְבוֹת), צֵלָע (צַלְעוֹת). ולהפך: חָזָק – חִזְקֵי בחירק הגרונית, עָנָב – עִנְּבֵי בחירק ודגש להפארת הקריאה.

יש שמות אחרים שבנפרד הם מנטיה זו ונוטים לפעמים על דרך הנטיה השלישית. כן עָשָׁן נוטה כראוי: עֲשָׁנוֹ, עֲשָׁנָהּ, ונמצא גם עֶשֶׁן בנסמך כמו מן עֶשֶׁן בנפרד. מן עָנָף יש בנסמך עֲנַף ויש עַנְפְּכֶם כמו מן עֶנֶף. חָלָב, חֲלָבִי הוא בנסמך חֲלֵב וכן לָבָן, לְבֶן (וּלְבֶן־שִׁנַּיִם, בראי מ״ט י״ב). ע״ד קָטָן, גָּמָל, שָׁפָן עיין נטיה רביעית.

יחיד:		רבים:	
א)	זָקֵן	א)	זְקֵנִים
ב)	זְקַן	ב)	זִקְנֵי
ג)	זְקֵנִי	ג)	זְקֵנַי
ד)	זְקַנְכֶם	ד)	זִקְנֵיכֶם

א) מחלקה זו נבדלת מהקודמת רק במה שתנועתה האחרונה היא צירה. ונוטה היא על דרך הקודמת. כן: שָׁכֵן, שָׂבֵעַ, כָּבֵד, דָּשֵׁן, בָּטֵל, טָפֵל, סָפֵק.

ב) גם באלה מתחלף החירק בגרונית בפתח: עָרֵל – עַרְלֵי, חָסֵר – חַסְרֵי עָקֵב־עִקְּבֵי, בחירק ודגש להפארת הקריאה.

ג) הצירה נשאר ביחס הנסמך, כשבאה אל״ף נחה אחריו: מָלֵא – מְלֵא, טָמֵא – טְמֵא, יָרֵא – יְרֵא.

הצירה נשאר, נגד הכלל, בנסמך יחיד: עָקֵב – עֲקֵב, יָוֵן – יְוֵן, ובנסמך רבוי: אָבֵל – אֲבֵלֵי, יָשֵׁן – יְשֵׁנֵי, שָׂמֵחַ – שְׂמֵחֵי, חָפֵץ – חֲפֵצֵי, שָׁכֵחַ – שְׁכֵחֵי. נמצא גם שְׂמֵחֵי (ישעיה כ״ד ז׳) וכן, לפי דעת אחרים, חֶפְצֵיהֶם (תהלים קי״א ב׳) מן חָפֵץ.

ד) השמות גָּדֵר, יָרֵךְ, כָּתֵף, גָּזֵל מקבלים בנסמך יחיד את תמונת השמות מלעיל (הנטיה השלישית): גֶּדֶר, יֶרֶךְ, כֶּתֶף, גֵּזֶל (האחרון בצירה סגול), אולם בשאר היחסים הם נוטים כראוי: גְּדֵרוֹ, יְרֵכוֹ, כְּתֵפִי. מן כָּבֵד יש בנסמך יחיד: כְּבַד וּכֶבֶד, ומן עָרֵל – עֲרַל וְעֶרֶל.

יחיד:		רבים:	
א)	חוֹתֵן	א)	חוֹתְנִים
ב)	חוֹתֵן	ב)	חוֹתְנֵי
ג)	חוֹתְנִי	ג)	חוֹתְנַי
ד)	חוֹתֶנְךָ	ד)	חוֹתְנֵיכֶם

א) התנועה הראשונה אינה משתנה מסבת האות הנחה והשנית מתחלפת בשוא וביחס ד׳ יחיד בסגול. ככה נוטים הבינונים הפועלים מבניני קל ופִעֵל: שֹׁמֵר – שֹׁמְרִי, יוֹצֶרְךָ, נוֹתֶנְךָ. מן אוֹיֵב אומרים אוֹיִבְךָ בחירק משום קורבתו אל היו״ד. נפלה הוא מְקַדִּשְׁכֶם. במלים בּוֹרַאֲךָ, שׂוֹנַאֲךָ הפתח והחטף הם בשביל הא׳ הגרונית.

ע׳ הפעל גרונית – פתוחה, כגון אֹהַבְךָ, גֹּאַלֵךְ.

צירה ת׳ פתח לפני גרונית נמצא בשֹׁלֵחֲךָ. — בֵּן ושֵׁם נוטים: בְּנִי, שְׁמִי; בִּנְכֶם, שִׁמְכֶם, ובנסמך יחיד הם על הרוב בסגול ומקף. בֶּן בנסמך יחיד בא בסגול גם בלי מקף: הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה (ברא׳ י״ז י״ז), ובנפרד נשאר הצירה (אמנם מועמד במתג) גם במקף: בֵּן־קָטָן (שמואל ב׳ ט׳ י״ב), בֵּן־פָּרִיץ (יחזקאל י״ח י׳). שֵׁם בא תמיד במקף. הרבוי הוא: בָּנִים – בְּנֵי, שֵׁמוֹת – שְׁמוֹת.

ב) הצירה נשאר תמיד בשמות האלה: גֵּו, גֵּוְךָ, הֵעַ, הֵעִי, עֵץ, עֵצְךָ, עֵצוֹ; רֵעַ, רֵעֲךָ (כן אַבְנֵט, אַבְנֵטְךָ). אולם עֵץ בנסמך רבוי: עֲצֵי.

ג) הצירה מתחלף בנסמך יחיד בפתח, על דרך המחלקה הקודמת, בבינוני אֹבֵד: אֹבַד עֵצוֹת, וכן באחדים שסופם ע׳: נוֹטֵעַ – נֹטַע אֹזֶן, רֹקַע – רֹקַע הָאָרֶץ, שׁוֹסֵעַ – שׁוֹסַע שֶׁסַע פַּרְסָה.

ד) וכן השמות, שסופם צירה והתנועה הראשונה אינה משתנה מסבת דגש או שוא נח, מחליפים את הצירה בפתח בנסמך יחיד: מַקֵּל – מַקַּל, מַעֲשֵׂר – מַעְשַׂר (מַעַשְׂרוֹת), מִסְפֵּד – מִסְפַּד, מִזְבֵּחַ – מִזְבַּח (מִזְבְּחוֹת), מִשְׁעֵן – מִשְׁעַן. אחדים מחליפים על דרך זה האחרון גם את הפתח בחירק: מַרְבֵּץ – מִרְבַּץ, מַשְׁבֵּר – מִשְׁבַּר. מן מַפְתֵּחַ נמצא מַפְתֵּחַ בֵּית דָּוִד בלי שנוי, להבדיל מן מִפְתַּח (=פתיחה, משלי ח׳ ו׳) שהנפרד יוכל להיות מִפְתָּח.

רבים:		יחיד:	
שָׁנוֹת	א)	שָׁנָה	א)
שֵׁנוֹת		שֵׁנָה	
שְׁנוֹת	ב)	שְׁנַת	ב)
שְׁנוֹת		שְׁנַת	
שְׁנוֹתַי	ג)	שְׁנָתִי	ג)
שְׁנוֹתַי		שְׁנָתִי	
שְׁנוֹתֵיכֶם	ד)	שְׁנַתְכֶם	ד)
שְׁנוֹתֵיכֶם		שְׁנַתְכֶם	

א) כן נוטים כל השמות שסופם ֶ־ה, ולפני הקמץ יש קמץ או צירה משתנים. על דרך שָׁנָה נוטים: שָׂפָה, קָצָה. שָׁנָה נוטה ברבוי גם על דרך שמות זכר: שָׁנִים, שְׁנֵי, שָׁנַי, שְׁנֵיכֶם. ביחסי ב׳ ג׳ ד׳ רבים משתמשים על הרוב ברבוי נקבה, אולם הנפרד (שָׁנוֹת) לא ישמש כלל.

ב) הקמץ הראשון לא ישתנה בנחי ע׳ או הסרי ע׳, כגון קָמָה (מן קום), רָעָה (מן רוע), צָרָה (מן צָרַר), הָרָה (מן הָרֶר, הַר)–בנסמך הָרַת; כן בָּבָה (מן בוב), בָּמָה (מן בום או בים), ומזה בסורית ובעברית המאוחרת בִּימָה, בִּים (tribuna) ובִימוֹס, בּוֹמְסָא (מזבח).

יוצאים מן הכלל: יָפָה–יָפָתִי (אולם בנסמך יחיד ורבוי: יְפַת, יְפוֹת), אָלָה–אָלָתוֹ, מָנָה–מָנוֹתֶיהָ (בנסמך מְנָת: הקמץ הראשון נתחלף בשוא והשני נשאר).

הקמץ של יָפָה, יָפָתִי יוכל להחשב לקמץ ארמי, כי שם התאר יָפֶה הוא מן התמונה של הבינוני הארמי חָזֵה, והשוא של יְפַת, יְפוֹת הוא זר. מָנָה הוא בארמית וסורית מְנָתָא ועל כן נשאר הקמץ במְנָת; הרבוי הוא מָנָן, מְנָוָתָא, ומזה בעברית מְנָאוֹת (נחמיה י״ב מ״ד), מְנָיוֹת (שם, שם מ״ז), ומזה מְנוֹתֶיהָ תמורת מְנָיוֹתֶיהָ או מְנָאוֹתֶיהָ.

ג) על דרך שֵׁנָה נוטים: עֵצָה, מוֹעֵצָה, עֵדָה, חֵמָה, מוֹסֵרָה, תּוֹעֵבָה.

יחיד:		רבים:	
א)	נְדָבָה	א)	נְדָבוֹת
ב)	נִדְבַת	ב)	נִדְבוֹת
ג)	נִדְבָתִי	ג)	נִדְבוֹתַי
ד)	נִדְבַתְכֶם	ד)	נִדְבוֹתֵיכֶם.

א) בזה, כמו בשָׁנָה, משתנה הקמץ הראשון לשוא, והשוא שבראש המלה–לחירק. האות השרשית האחרונה רפה תמיד. כן נוטים: צְדָקָה, נְקָמָה, נְעָרָה, סְעָרָה, בְּרָכָה (יוצא מן הכלל נסמך יחיד: בִּרְכַּת, בדגש), דְּרָשָׁה, הֲלָכָה, יְבָמָה, לְוָיָה ועוד.– חֲרָדָה, עֲגָלָה, עֲזָרָה, חֲזָקָה הם בסגול תמורת חירק מסבת הגרונית: חֶרְדַת, עֶגְלַת, עֶזְרַת, חֶזְקַת. אולם חֲכָמָה–חַכְמַת, בפתח.

יוצאים: מְצָד–מְצָדוֹת (בקמץ בלתי משתנה גם בנסמך רבוי (ישעיה ל״ג ט״ז)), חֲזָרָה–חֲזֶרֶת, מְעָרָה–מְעָרַת, תְּעָלָה–תְּעָלַת, קְעָרָה–קְעָרוֹתָיו (אולם בנסמך קַעֲרַת, קַעֲרוֹת).

מְצָד הוא בלי ספק מן צוד ומזה מְצוּדָה. מְעָרָה וּקְעָרָה יוכלו להחשב כן הדגושים.

ב) השמות על משקל פְּעָלָה הם על הרוב בלתי משתנים: אֲבֵדָה — אֲבֵדַת, גְּזֵלָה — גְּזֵלַת, גְּנֵבָה — גְּנֵבַת, שְׂרֵפָה — שְׂרֵפַת. וכן באות נוספת בראש: מַהְפֵּכָה — מַהְפֵּכַת, תַּרְדֵּמָה — תַּרְדֵּמַת. אולם: נְבֵלָה — נִבְלַת, נִבְלָתוֹ, אֲשֵׁדָה — אַשְׁדּוֹת: שְׁדֵמָה — שַׁדְמוֹת: בְּהֵמָה — בֶּהֱמַת, בַּהֲמוֹת, שְׁאֵלָה — שְׁאֶלָתִי, שְׁאֶלָתָם. הסגול וחטף של בֶּהֱמַת, שְׁאֶלָתִי הם תמורת פתח וחטף, כדי למנוע שלש תנועות רצופות הקרובות במבטאן: a.

ג) יש שמות בעלי שני משקלים: אחד סיומו ־ָ־ָה ומשנהו — ־ֶ־ֶת, כגון מִלְחָמָה וּמִלְחֶמֶת. המשקל הראשון משמש בנפרד יחיד ובכל יחסי הרבוי, והשני, השַׁיָּךְ אל הנטיה השלישית, ישמש בשאר שלשת יחסי היחיד, ולפעמים גם בנפרד יחיד. כן: מַמְלָכָה — מַמְלֶכֶת, מֶמְשָׁלָה — מֶמְשֶׁלֶת. אַיָּלָה — אַיֶּלֶת, מִשְׁפָּחָה — מִשְׁפַּחַת.

אִשָּׁה — אֵשֶׁת בצירה, המשתנה בנטיה לחירק (אִשְׁתִּי, אִשְׁתְּךָ, אִשְׁתּוֹ), ופעם אחת בסגול: אֶשְׁתְּךָ (תהלים קכ"ח ג׳). בְּהֵמָה נוטה בסגול: בְּהֶמְתִּי, בְּהֶמְתְּךָ (כאלו הוא מן בְּהֶמֶת בצירה).

השמות: אֵשֶׁת (תהלים נ"ח ט׳), מִלְחֶמֶת (שמואל א׳ י"ג כ"ב), מִשְׁמֶרֶת (במדבר ח׳ כ"ו), מְלֶאכֶת (דבה"י ב׳ י"ג י׳), תִּפְאֶרֶת (ט"ז פעמים) נמצאים גם בנפרד; וזה מראה שיוכלו לנטות על דרך הסגולים בתמונה שוה לנפרד ולנסמך, ועל כן נוכל להשתמש בכלם בתמונת הסגולים בנפרד, בלי להשגיח אם נמצא דוגמתם במקרא או לא; זולתי בְּהֶמֶת (הבלתי נמצא גם בנסמך ונלמד רק מן בְּהֶמְתְּךָ וכו׳) אין להשתמש בו בנסמך וכל שכן בנפרד.

§ 30. הַנְּטִיָּה הַשְּׁלִישִׁית.

לנטיה זו שיכים: א) השמות על משקלי פֶּעֶל, פֵּעֶל, פֹּעַל, והנבנים משרשי ע״י, ע״ו ול״ה; כגון בֶּגֶד, מֶלֶךְ, סֵפֶר, קֹדֶשׁ, מֵצַח, נַעַר, תֹּאַר, זֶרַע (ארבעת האחרונים פתוחים להרחבת הגרונית), זַיִת, מָוֶת, חֳלִי, גְּבֶרֶת, מִשְׁמֶרֶת. כל אלה נקראים סגולים ונגינתם מלעיל.

ב) שמות נקבה הנבנים מהסגולים הזכרים, כגון חֶרְפָּה, חָרְבָּה, שִׁפְחָה, נַעֲרָה, מַלְכָּה.

א.

יחיד א)	בֶּגֶד	מֶלֶךְ	אִגֶּרֶת	גְּבֶרֶת	מַלְכָּה
ב)	בֶּגֶד	מֶלֶךְ	אִגֶּרֶת	גְּבֶרֶת	מַלְכַּת
ג)	בִּגְדִי	מַלְכִּי	אִגַּרְתִּי	גְּבִרְתִּי	מַלְכָּתִי
ד)	בִּגְדְכֶם	מַלְכְּכֶם	אִגַּרְתְּכֶם	גְּבִרְתְּכֶם	מַלְכַּתְכֶם
רבים א)	בְּגָדִים	מְלָכִים	אִגְּרוֹת	גְּבָרוֹת	מְלָכוֹת
ב)	בִּגְדֵי	מַלְכֵי	אִגְּרוֹת	גְּבָרוֹת	מַלְכוֹת
ג)	בְּגָדַי	מְלָכַי	אִגְּרוֹתַי	גְּבָרוֹתַי	מַלְכוֹתַי
ד)	בִּגְדֵיכֶם	מַלְכֵיכֶם	אִגְּרוֹתֵיכֶם	גְּבְרוֹתֵיכֶם	מַלְכוֹתֵיכֶם

א) על דרך זה נוטים כל השמות המנוקדים בסופם שני סגולים, וכן אלה אשר מסבת הגרונית הם מחליפים את הסגול הסופי בפתח תחת אהח״ע או לפני הח״ע (פֹּעַל, שֵׁבַע, רֹחַב, גֹּבַהּ), או ששני הסגולים, שהשני מהם היה ראוי לבא תחת הגרונית, הקודמת לאות האחרונה, משתנים לפתחים (שַׁעַר, תַּעַר, נַחַל).

ב) כל השמות הזכרים (שמוצאם מן התמונה הארמית פְּעַל) מקבלים ביחסי א׳ ג׳ רבים שוא וקמץ, וביחסי ג׳ ד׳ יחיד ב׳ ד׳ רבים – חירק או פתח (כְּדֵי למנוע רציפת שני שואים). אחר החירק והפתח בא באותיות בג״ד כפ״ת של ההברה הרצופה ביחסי ג׳ ד׳ יחיד דגש (בִּגְ־דִי, בִּגְ־דְכֶם, מַלְכִּי, מַלְכְּכֶם); אולם ביחסי ב׳ ד׳ רבים רפה (בִּגְדֵי, בִּגְ־דֵיכֶם, מַלְכֵי, מַלְכֵיכֶם).

זרים הם: בִּרְכֵּיהֶם, כַּסְפֵּיהֶם, נִסְכֵּיהֶם.
השמות נֶכֶד, חֶלֶד והמלות אֵצֶל, נֶגֶד משאירים את הסגול ביחס ג׳ יחיד.
מן חֶדֶר – חֶדְרִי; אולם ביחס ב׳ רבים חַדְרֵי. כן: הֶבֶל, הֶבְלִי, הַבְלֵי. מן קֶצֶף יש קִצְפְּךָ וְקֶצְפְּךָ, יֶשַׁע – יִשְׁעֲךָ וְיֶשְׁעֲךָ.
הנסמך מן: זֶרַע – זְרַע, חֶדֶר – חֲדַר, הֶבֶל – הֲבֵל.

ג) על דרך בֶּגֶד נוטים השמות המנוקדים צירה וסגול, כגון סֵפֶר, שֵׁבֶט, עֵדֶר, מֵצַח, יֵשַׁע. אולם אם האות הראשונה היא גרונית אז בא סגול במקום חירק, כגון חֵפֶץ – חֶפְצִי, חֵלֶק – חֶלְקִי, חֵטְא (=תמורת חֵטֶא).

עֵמֶק, חֵקֶר נוטים בכל זאת בחירק: עִמְקִי, חִקְרִי. עֵשֶׂב הוא בחירק ודגש בנסמך רבוי: עִשְּׂבוֹת. חֵטְא מקבל קמץ ביחסי ב׳ ד׳ רבים מסבת הא׳: חֲטָאֵי, חֲטָאֵיכֶם.

חָבֶל (=רצועה, חלק) נוטה על דרך מלך: חַבְלִי, חַבְלֵי; חֵבֶל (=צָרָה) — על דרך סֵפֶר: חֶבְלֵי.

ד) על דרך אִגֶּרֶת נוטים השמות: מֶמְשֶׁלֶת, מֶמְשַׁלְתִּי, מֶמְשַׁלְתּוֹ; שַׁרְשֶׁרֶת, שַׁרְשְׁרוֹת; מִשְׁבֶּצֶת, מִשְׁבְּצוֹת; ובינוני נקבה של בניני קַל, פִּעֵל והִתְפַּעֵל; כגון אוֹמֶנֶת, אוֹמַנְתּוֹ, אוֹמְנוֹת.

ה) על דרך גְּבֶרֶת נוטים: מֵינֶקֶת, מֵינַקְתּוֹ, יְבֶמֶת (יותר שכיח יְבָמָה), יְבִמְתּוֹ; אֱמֶת (ת׳ אֱמֶנֶת), אֲמִתּוֹ; בַּת (ת׳ בֶּנֶת), בִּתּוֹ (הרבוי בָּנוֹת). כְּנֶסֶת ברבוי כְּנֵסִיּוֹת.

זר הוא הסגול: שְׁכֶנֶת, שְׁכֶנְתָּהּ (הרבוי שְׁכֵנוֹת מן שְׁכֵנָה); חֲבֶרֶת, חֲבֶרְתְּךָ.

יחיד:	א)	כֹּתֶל	גֻּלְגֹּלֶת
	ב)	כֹּתֶל	גֻּלְגֹּלֶת
	ג)	כָּתְלִי	גֻּלְגָּלְתִּי
	ד)	כָּתְלְכֶם	גֻּלְגָּלְתְּכֶם
רבים:	א)	כְּתָלִים	גֻּלְגָּלוֹת
	ב)	כָּתְלֵי	גֻּלְגְּלוֹת
	ג)	כְּתָלַי	גֻּלְגְּלוֹתַי
	ד)	כָּתְלֵיכֶם	גֻּלְגְּלוֹתֵיכֶם

א) השמות האלה מצטינים מהמחלקה הקודמת רק במה שהתנועה הראשונה בהם היא תמיד חולם המשתנה לקמץ חטוף. כן קֹדֶשׁ - קָדְשׁוֹ, שֹׁרֶשׁ - שָׁרְשָׁם, גֹּרֶן - גְּרָנוֹת, רֹתֶם - רְתָמִים, כֹּמֶר - כְּמָרִים, פֹּעַל - פְּעָלִים.

מן גֹּדֶל, קֹמֶץ אומרים גם גָּדְלוֹ, קָמְצוֹ.

ב) בשמות המתחילים בגרונית מתחלף השוא הראשי בחטף קמץ: חֹדֶשׁ — חֳדָשִׁים, עֹמֶר — עֳמָרִים, אָזְנַיִם, חָפְנַיִם הם בקמץ חטוף, כי הרבוי הזוגי נבנה תמיד מיחס ג׳.

כן אָפְנָיו (משלי כ״ה י״א) הוא מן אָפְנַיִם, אֹפֶן. מן אֹהֶל הרבוי הוא אֹהָלִים, אֹהָלָיו (על דרך הסורית).

מן קֹדֶשׁ הרבוי קֳדָשִׁים בחטף קמץ (ת׳ קְדָשִׁים), כי הקו״ף היא חצי גרונית. איזו פעמים נמצא קָדָשִׁים, קָדָשַׁי (שמות ל׳ י׳, דב׳ י״ב כ״ו, יחז׳ כ״ב ח׳ כ״ו ל״ו ל״ח, מ״ד י״ג). כן שֹׁרֶשׁ ברבוי תמיד שָׁרָשִׁים, שָׁרָשָׁיו. ולא נוכל לומר שהנקדנים העמידו חטף קמץ שהפילו אחר כך המנקדים (מהתרשלותם או מהשבם אותם

למיותרים) את השואים, שאם כן היתה מנוקדת כל אות מן וכל״ב, הבאה לפני אחת התבות ההן, קמץ (וָקָדָשִׁים, וְשָׁרָשָׁיו), כדין האותיות השמושיות האלה הבאות לפני חטף, שהן מנוקדות בתנועת מין החטף, בעוד שלהפך נמצא וְקָדָשָׁיו (דבה״י ב׳ ט״ו י״ח), וְשָׁרָשָׁיו (יחזקאל י״ז ו׳, עמוס ב׳ ט׳) בשוא תחת הו״ו.

ג) בשמות ע״פ גרונית מתחלף השוא הנח בחטף קמץ, והקמץ הראשי נהפך לרחב, כגון אֹהֶל – אָהֳלִי, פֹּעַל – פָּעֳלִי, תֹּאַר – תָּאֳרָם; אולם רֹחַב – רָחְבּוֹ.

לפעמים רחוקות מתחלף הקמץ הראשי בחולם והשוא הנח שאחריו בחטף פתח, כמו פֳּעֲלוֹ (ישעיה א׳ ל״א, ירמיה כ״ב י״ג), תֹּאֲרוֹ (ישעיה נ״ב י״ד).
ביחס ד׳, כשתקבל ל״פ שוא, מאבד החטף את שואו, כגון אָהָלְךָ, פָּעָלְכֶם. זה נמצא גם זולת הגרונית בשם קֹטֶב – קָטָבְךָ (הושע י״ג י״ד).

אחר שמוצא השמות מלעיל הוא מתמונות המתחילות בשוא, נמצאים שמות אחדים המשמשים בערבוביא, בשני דרכים. כן: תְּאוֹמִים מן תְּאוֹם ותְאֹמֵי מן תֹּאַם, גֹּדֶל וגְדוֹל (שמות ט״ו ט״ז), גֹּבַהּ וגְבֹהַּ (שמואל א׳ ט״ז י״ז); שְׁכֶם ושֶׁכֶם ומזה שִׁכְמִי, גֶּבֶר וגְבַר; דְּבַשׁ, דִּבְשִׁי, כאלו הוא מן דֶּבֶשׁ. פְּאֵר ביחס ב׳ רבים פְּאֵרֵי, כאלו הוא מן פְּאֵר; בֹּהֶן ובְהוֹנוֹת כאלו הוא מן בְּהוֹן, נֹגַהּ ונְגוֹהוֹת כאלו מן נְגוֹהַּ. אולם נְכוֹחוֹת אינו מן נֹכַח, אלא מן נְכֹחָה (ישעיה נ״ט י״ד, עמוס ג׳ י׳), נקבה מן נָכֹחַ, ברבוי נְכֹחִים (משלי ח׳ ט׳).

ד) השמות של נקבה אוהבים את הקבוץ במקום הקמץ. כן: מַחֲלֹקֶת – מַחְלְקְתּוֹ – מַחְלְקוֹת, מַתְכֹּנֶת – מַתְכֻּנְתּוֹ, מַשְׂכֹּרֶת – מַשְׂכֻּרְתֵּךְ, נְחֹשֶׁת – נְחֻשְׁתָּהּ (פעם אחת נְחָשְׁתִּי, איכה ג׳ ז׳). – כְּתֹנֶת נוטה כְּתָנְתִּי בקמץ וכְּתָנוֹת בחטף קמץ (כמו קֹדֶשׁ). יש גם תמונת כֻּתֹּנֶת וביחסי א׳ ב׳ רבים כָּתְנוֹת.

שִׁבֹּלֶת ברבוי שִׁבֳּלִים, צִפּוֹר – צִפֳּרִים (לא מן צִפּוֹר, שהיה ראוי צִפּוֹרִים, אלא מן התמונה הבלתי שכיחה צִפֹּרֶת). אֶשְׁכּוֹל – אַשְׁכְּלוֹת (כאלו הוא מן אַשְׁכֹּלֶת).

יחיד: א)	אָוֶן	זַיִת
ב)	אוֹן	זֵית
ג)	אוֹנִי	זֵיתִי
ד)	אוֹנְכֶם	זֵיתְכֶם
רבים: א)	אוֹנִים	זֵיתִים
ב)	אוֹנֵי	זֵיתֵי
ג)	אוֹנַי	זֵיתַי
ד)	אוֹנֵיכֶם	זֵיתֵיכֶם

א) על דרך אָוֶן נוטים מָוֶת, תָּוֶךְ. יוצא מזה עָוֶל, הנסמך עֶוֶל (כדי להבדילו מן עֹל), עָוְלוֹ.

ב) על דרך זַיִת נוטים: אַיִל, יַיִן (יינות), לַיִל (לילות), צַיִד, עַיִן (עֵינַיִם), חַיִל (חֲיָלִים), בַּיִת (בָּתִּים).

מן עַיִר, חַיִל, עַיִן, תַּיִשׁ אומרים בנפרד רבוי: עֲיָרִים, חֲיָלִים, עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים (על דרך השמות הסגולים), וכן: עַיִר—עִירוֹ, שַׁיִת—שִׁיתוֹ.

יחיד:	רבים:
א) עֲדִי	א) עֲדָיִים
ב) עֲדִי	ב) עֲדָיֵי
ג) עֶדְיִי	ג) עֲדָיַי
ד) עֶדְיְכֶם	ד) עֲדָיֵיכֶם

א) על דרך עֲדִי (המנוקד החטף פתח במקום שוא מסבת הגרונית) נוטים: כְּרִי (כֵּרוֹת), שְׁבִי, מְרִי, גְּדִי, צְבִי, פְּתִי (גם זולת ההפסק), חֲצִי, אֲרִי (אֲרָיִים ואֲרָיוֹת). מן כְּלִי הרבוי כֵּלִים.

ב) ביחס ד׳ נשאר הסגול גם זולת הגרונית, כגון פֶּרְיְךָ, פֶּרְיְכֶם, שֶׁבְיְךָ, חֶלְיְךָ, כֶּלְיְךָ, מֶרְיְךָ. אולם ביחס ג׳: שִׁבְיוֹ, פִּרְיוֹ, פִּרְיִי.

נמצא אמנם גם: שִׁבְיְכֶם, פִּרְיהֶם, פִּרְיהֶן במקום שִׁבְיְכֶם, פִּרְיָם, פִּרְיָן. מן נְהִי אומרים נִיהֶם (יחזקאל כ״ז ל״ב) ת׳ נְהִיהֶם.

ג) פְּתִי, צְבִי נוטים ברבוי באל״ף נחה או בלי אל״ף: פְּתָאִים ופְתָיִים, צְבָאִים וצְבָיִים. מן עֳפִי—עֳפָאִים, חֳלִי—חֳלָאִים.

ד) כל השמות האלה מקבלים בהפסק סגול: עֶדִי, פֶּרִי, מֶרִי וכדומה. ויש מקבלים חולם, כמו יְפִי—יֹפִי, צְרִי (בר׳ ל״ז כ״ה)—צֹרִי (יחז׳ כ״ז י״ח), כן חֳלִי—חֹלִי, עֳנִי—עֹנִי, בחטף קמץ מסבת הגרונית. בחטף קמץ זולת הגרונית הם: צֳרִי, דֳּמִי. ואולי גם דָּפִי שבהפסק הוא בחולם: דֹּפִי. כל אלה הם בקמץ חטוף ביחסי ג׳ ד׳, כגון יָפְיוֹ, חָלְיוֹ, עָנְיוֹ.

ההולם בשמות האלה הונהג בעברית המאוחרת גם זולת ההפסק, ולכן ראוי לכתב: קֹשִׁי (ת׳ קְשִׁי, דברים ט׳ כ״ז), אוֹפִי, אָפְיוֹ, אָפְיָהּ וכדומה.

ב) בדבר נטית שתי המחלקות האחרונות:

[1]) מן התמונה הארמית זַיְתָא, בַּיְתָא, עַיְנָא (גַּבְרָא) נבנתה התמונה זית, בית.

עַיִן (הקלה על המבטא מן זַיִת, עַיִן), שהחליפה את הפתח והחירק בצירה, זֵית, זֵיתִי. ובהיות תמונת השמות האלה בקדמותה דומה אל תמונת השמות מלעיל (גַּבְרָא, זַיְתָא) לכן קבלו עַיִר, חַיִל, עַיִן, תַּיִשׁ בנפרד רבוי את התמונה: עֲיָרִים, חֲיָלִים, עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים, על דרך השמות מלעיל, וגם עַיִר – עִירוֹ, שַׁיִת – שִׁיתוֹ, על משקל בִּגְדוֹ.

2) גם התמונה פְּרִי היתה בקדמותה פִּרְיָא, עֲדִי – עֶדְיָא, כמו השמות מלעיל: גְּבַר, גַּבְרָא.

§ 31. הַנְּטִיָּה הָרְבִיעִית.

א. לנטיה הרביעית שיכים כל השמות הדגושים, הם בעלי שתי אותיות ומקוצרים; כגון טַל הוא במקום טְלַל, תמונה קדומה שהיתה יכולה להיות מונעמת באופן אחר: טֶלֶל; צד ת׳ צְדַד או צֶדֶד; לֵב ת׳ לְבֵב או לֵבֶב; חֹק ת׳ חֲקֹק או חֹקֶק. בתמונה המשולשת נטמעה ככה אחת האותיות הכפולות, הנשלמת בנטיה בדגש. ולכן דומה נטית הדגושים לנטית השמות הסגולים: עַמִּי, עַמֵּי=עַמְמִי עַמְמֵי, כתמונת מַלְכִּי, מַלְכֵי. צִדִּי, צִדֵּי=צִדְדִי, צִדְדֵי, כמו בִּגְדִי, בִּגְדֵי; חֻקִּי, חֻקֵּי=חֻקְקִי, חָקְקִי, כמו קָדְשִׁי, קָדְשֵׁי. – רק ביחסי א׳ ג׳ רבים (עַמִּים, עַמֵּי, פִּתִּים, פִּתֵּי) נבדלים הדגושים מן הסגולים, במה שהם מאבדים את הקמץ העברי (מְלָכִים, מַלְכֵי) ונוטים על דרך הארמית, אשר במקום סְפָרַי, סְפָרִים, מְלָכַי, מְלָכִים תאמר: סִפְרַי, סִפְרִין; מַלְכַי, מַלְכִין. אולם אם השם הדגוש בא במלואו אז הוא נוטה כראוי בקמץ העברי: עֲמָמִים, עֲמָמֶיךָ, חֲצָצֶיךָ, צְלָלִים.

יש שמות שאינם מן הכפולים ובכל זאת הם מקוצרים ושיכים אל נטית הדגושים. כן: שַׁבָּת מן שַׁבְתָת, שַׁבֶּתֶת, ומזה הרבוי שַׁבָּתוֹת, ובנטיה: שַׁבַּתִּי, שַׁבַּתְּכֶם; קָטָן – קְטַנִּים, גָּמָל – גְּמַלִּים, שָׁפָן – שְׁפַנִּים, אֶשְׁנָב – אֶשְׁנַבִּי, מַחְשָׁךְ – מַחֲשַׁכִּים, מַחְמָד – מַחֲמַדִּים, מֶרְחָק – מֶרְחַקִּים, מִשְׁמָן – מִשְׁמַנָּיו, מִשְׂגָּב – מִשְׂגַּבִּי, עַקְרָב – עַקְרַבִּים, מִשְׁבָּת – מִשְׁבַּתֶּיהָ; כל אלה מקוצרים מן קְטַנַן (קָטֶנֶן), גְּמַלַל (גָּמֶלֶל), מַחְשְׁכַךְ (מַחְשֶׁכֶךְ), מֶרְחֲקַק (מֶרְחֶקֶק), מִשְׁבְּתַת (מִשְׁבֶּתֶת).

ב. אחדים משמות הנטיה הזאת קמוצים כשבאה לפניהם ה״א הידיעה, כגון הֶחָג, הָעָם, הַפָּר; אחרים שומרים את הפתח למרות הה״א, כגון הַחַי, הַכַּף, בַּכַּף, הַטַּף, הָאַף, והם קמוצים רק בהפסק: הֶחָי, בַּכָּף, הַטָּף, הָאָף. אחרים פתוחים גם בהפסק, כגון גַּת, מַס.

כן מן בַּז נמצא לָבַז (ירמיה ב׳ י״ד), אולם בָּז (ישעיה ל״ג כ״ג); הַסַּף (שופטים י״ט כ״ז). אולם בַּסָּף (יחזקאל י״ב כ״ב).

	יחיד:		רבים:
א)	עָם	א)	עַמִּים (אוֹ עֲמָמִים)
ב)	עַם	ב)	עַמֵּי עַמְמֵי
ג)	עַמִּי	ג)	עַמַּי (עֲמָמַי)
ד)	עַמְּכֶם	ד)	עַמֵּיכֶם (עֲמָמֵיכֶם)

א) הקמץ של הנפרד מתחלף בפתח בכל היחסים הנשארים, ומן יחס ג׳ והלאה דגש אחר הפתח. כן נוטים גם הפתוחים: חַג, גַּג (גגות), כַּף (כַּפַּיִם וכַפּוֹת של רגל), גַּן, טַל, טַף, שַׂק. וכן אַף (מן אָנַף). למחלקה זו שַׁיכים גם הַר, פַּר, שמסבת הרי״ש אין בנטיתם דגש.

השם יָם קמוץ בנסמך, אם איננו מוקף לתבה שלאחריו; כגון יָם הַמֶּלַח, יָם פְּלִשְׁתִּים, יָם הָעֲרָבָה, יָם כִּנְרוֹת, יָם הַנְּחֹשֶׁת, יָם יָפוֹ, יָם יַעְזֵר. וגם כשהשם מוקף אם יש שתי הברות בינו ובין הטעם, באופן שהקמץ יוכל להיות מועמד במתג, כגון יָם־כִּנֶּרֶת (במדבר ל״ד י״א), יָם־מִצְרַיִם (ישעיה י״א ט״ו). לא כן יַם־סוּף, כשהתבה סמוכה אל הטעם ואין מקום למתג. אמנם נמצא מתג גם סמוך לטעם, כגון שָׁת־לִי, אולם זה יהיה רק בשאין התנועה הגדולה יכולה להתחלף בקטנה, אם לא שישתנה גם ענין המלה, מה שאין כן בים־סוף, כי הפתח הוא במקומו דוקא, בנסמך.

ב) שמות רבים נוטים ברבוי במלוא כפילתם: עֲמָמִים, הֲרָרִים, טְלָלִים ועוד.

יחיד:	א)	פַּת	חֵץ
	ב)	פַּת	חֵץ
	ג)	פִּתִּי	חִצִּי
	ד)	פִּתְּכֶם	חִצְּכֶם
רבים:	א)	פִּתִּים	חִצִּים
	ב)	פִּתֵּי	חִצֵּי
	ג)	פִּתַּי	חִצַּי
	ד)	פִּתֵּיכֶם	חִצֵּיכֶם

הפתח והצירה משתנים בנטיה בחירק. כן מַס – מִסִּים, מַד – מִדּוֹ (גם מַדּוֹ, מַדָּיו) גַּת – גִּתּוֹת, בַּת – בִּתִּי (ברבוי בָּנוֹת), גַּלְגַּל – גַּלְגִּלָּיו, מוֹרַג – מוֹרִגִּים

(מקוצרים מן גַּלְגַּלָּל, מוֹרַגָּ); אֵם – אִמּוֹת, חֵן – חִנּוֹ, שֵׁן – שִׁנַּיִם, קֵץ – קִצּוֹ, עֵת – עִתּוֹ (עתים ועתות), גֵּט – גִּטִּין.

בַּת בלתי משתנה גם בהפסק. סַךְ הוא בנטיה סֻכּוֹם, סֻכּוֹמִי וכו' ושיך אל הנטיה הראשונה.

כן חֵךְ – חִכּוֹ, חֵת – חִתִּי; ובסגול: כַּרְמֶל – כַּרְמִלּוֹ. נמצא חִקְקֵי (שופטים ה' ט"ו, ישעיה י' א') כמו מן חֵקֶק, חִצְצֶיךָ מן חֵץ, צְלָלִים מן צֵל על דרך עֲמָמִים.

יחיד:		רבים:	
א)	תֹּף	א)	תֻּפִּים
ב)	תֹּף	ב)	תֻּפֵּי
ג)	תֻּפִּי	ג)	תֻּפַּי
ד)	תֻּפְּכֶם	ד)	תֻּפֵּיכֶם

א) כאן החולם משתנה לקבוץ. כן: אֹם, לְאֹם ברבוי אֻמִּים, לְאֻמִּים; חֹק – חֻקִּים, עֹל – עֻלּוֹ, תֹּם – תֻּמּוֹ, כֹּל – כֻּלּוֹ.

מן תֹּךְ הרבוי תְּכָכִים (משלי כ"ט י"ג), כמו מן תֹּכֶךְ.

ב) כשהתבה מוקפת משתנה החולם של נסמך יחיד לקמץ חטוף, כגון חָק־, כָּל־, וכן בשם חֹק בתמונות חָקְךָ, חָקְכֶם ובלי דגש.

גם בשם עֹז בתמונות עָזִּי (לא תמיד, ורק בפסוק עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ, (שמות ט"ו ב', ישעיה י"ב ב', תהלים קי"ח י"ד) וְעָזְךָ.

ג) שמות התאר: אָדֹם (מן אֲדַמְדַּם), נָקֹד (מן נְקַדְדַּ), עָגֹל (מן עֲגַלְגַּל), אָרֹךְ, עָרֹם וְעֵירֹם מהליפים את החולם בקבוץ ודגש אחריו, אף כי הם משרשי השלמים: אֲדֻמִּים, נְקֻדִּים, עֲגֻלִּים, אֲרֻכִּים, עֲרֻמִּים וְעֵירֻמִּים (כדי להבדיל מן עָרוּם – עֲרוּמִים [1]).

א) בשמות משרשי חסרי הע' המתחילים במ"ם אין הקמץ משתנה, כגון מָגֵן – מָגִנִּי, מָעוֹז – מָעֻזִּי, מָסַךְ בנסמך מָסַךְ.

ב) בשמות אחדים שסופם ־ִי מקבלת היו"ד הסופית דגש, כדי שתהיה מורגשת במבטא, כגון עָנִי – עֲנִיִּים, אִי – אִיִּים, לֵוִי – לְוִיִּם.

---

[1]) כך אומרים בעלי המסרה (איוב כ"ב ו'): ערטלאין דגשין חכימין רפין.

§ 32. הַנְּטִיָּה הַחֲמִישִׁית.

יחיד: א)	מִקְנֶה	קָנֶה
ב)	מִקְנֵה	קְנֵה
ג)	מִקְנִי	קָנִי
ד)	מִקְנְכֶם	קֶנְכֶם
רבים: א)	מִקְנִים	קָנִים
ב)	מִקְנֵי	קְנֵי
ג)	מִקְנַי	קָנַי
ד)	מִקְנֵיכֶם	קְנֵיכֶם

א) למחלקה זו שיכים כל השמות שמוצאם מנחי ל״ה וסיומם ֶ—ה, הנופל בכל היחסים, זולתי בנפרד יחיד מתחלף הסגול בצירה.

ב) על דרך מִקְנֶה נוטים השמות שהברתם הראשונה בלתי משתנה, כמו מִרְעֶה, מַשְׁקֶה, מִקְרֶה, מַעֲנֶה, מַדְוֶה, מַעֲשֶׂה, מַרְאֶה, אִשֶּׁה, מַטֶּה (מַטּוֹת). וכן עֹשֶׂה, רֹאֶה, חֹזֶה, כי החולם בשמות כאלה יוכל להכתב מלא בו״ו נחה (עוֹשֶׂה) וגם מפני שהוא מקביל לקמץ ארמי (עָבֵד, חָזֵה). כן גֵּאֶה, רֵעֶה, כי הצירה הוא במקום חירק לתשלום הדגש של ע״פ.

ג) על דרך קָנֶה נוטים השמות המתחילים בקמץ, כמו דָּוֶה, בָּלֶה, רָוֶה, חָזֶה, שָׂדֶה (שדים ושדות), קָצֶה (קצות), ועוד.

ד) ביחס שלישי בגוף נסתר (סוּסוֹ) נשארת הה״א השרשית ולפניה צירה כגון מִקְנֵהוּ, מַעֲשֵׂהוּ, שָׂדֵהוּ, קָצֵהוּ, רֹאֵהוּ, עֹשֵׂהוּ; בנוף נסתרת: קָנָהּ, שָׂדָהּ עֹשָׂהּ, וגם עָלֶהָ, מַרְאֶהָ.

א) יוצא מן הכלל עֹשׂוֹ (איוב מ׳ י״ט).

ב) לפעמים נמצא הסיום ֵ—הֶם תמורת ָ—ם, בלי שיהיה הצירה מראה על הרבוי, ויש גם שהצירה עוד מוקדם ביו״ד גם כן זולת הרבוי; כן וּמַרְאֵיהֶן רַע (בר׳ מ״א כ״א), וּמַרְאֵיהֶם טוב (דנ׳ א׳ ט״ו), וְזֶה מַרְאֵיהֶם (יחז׳ א׳ ה׳), נוֹטֵיהֶם (ישׁ׳ מ״ב ה׳), יָשֵׁן אֹפֵהֶם (הושע ז׳ ו׳). ואולי גם וְרֹעֵיהֶם (זכ׳ י״א ה׳). כן מראה האופנים ומעשיהם (יחז׳ א׳ ט״ז), ומראיהם ומעשיהם (שם); מעשיהם הוא כאן במובן יחיד, כמו כְּמַעֲשֵׂהוּ (שמות כ״ח ה׳, ל״ט ה׳). גם בגוף נוכח נמצאת יו״ד יתרה: וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ (דב׳ כ״ג ט״ו), יִרְעֶה מִקְנֶיךָ (ישׁ׳ ל׳ כ״ג); וכן בתפלות: אמרו רֹצַיִךְ

קוֹנָם ולא קוֹנָם, כי תבה זו היתה בימיהם כנוי לקרבן, ועניִנה היה ענין נדר ואיסור כקרבן.

רבים:		יחיד:	
מַלְכֻיּוֹת	א)	מַלְכוּת	א)
מַלְכֻיּוֹת	ב)	מַלְכוּת	ב)
מַלְכֻיּוֹתַי	ג)	מַלְכוּתִי	ג)
מַלְכֻיּוֹתֵיכֶם	ד)	מַלְכוּתְכֶם	ד)

למחלקה זו שיכים כל השמות שסיומם —וּת. ברבוי הם מקבלים יו"ד דגושה ולפניה קבוץ (ֻ–יּוֹת) או חירק (ִ–יּוֹת); כגון חֲנוּת – חֲנֻיּוֹת, פּוּרְעָנוּת – פּוּרְעָנִיּוֹת, גָּלוּת, עֵדוּת – גָּלֻיּוֹת, עֵדֻיּוֹת.

רבים:		יחיד:	
תַּחְתִּיּוֹת	א)	תַּחְתִּית	א)
תַּחְתִּיּוֹת	ב)	תַּחְתִּית	ב)
תַּחְתִּיּוֹתַי	ג)	תַּחְתִּיתִי	ג)
תַּחְתִּיּוֹתֵיכֶם	ד)	תַּחְתִּיתְכֶם	ד)

גם בשמות האלה היו"ד ברבוי דגושה. כן תַּעֲנִית – תַּעֲנִיּוֹת, חָבִית – חָבִיּוֹת. זרים הם: חָנִית – חֲנִיתִים וַחֲנִיתוֹת, בְּרִית – בְּרִיתוֹת, טַלִּית – טַלִּיתוֹת, כי התי"ו בהם שרשית.

ד. בשמות מַלְכוּת, יַלְדוּת, עַבְדוּת האות השלישית רפה, אולם אם השם מתחיל באות שמושית, אז האות השלישית (היא השנית לשרש) דגושה, כגון תַּרְבּוּת, מַרְבִּית וכדומה.

כן מַרְדּוּת (שמואל א' כ' ל') הוא משרש רָדָה (=מָשַׁל, חנך, תקן) כי הדל"ת דגושה, ומזה בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת (=בן לאם שהיה לה חנוך מעוקל), מַכַּת מַרְדּוּת (=מכת מוסר ותקון).

§ 33. הַשֵּׁמוֹת הַזָּרִים.

א. אָב, הנסמך אֲבִי (רק בבראשית י"ז ד' ה': אַב); היו"ד נשארת בכל ידבי

תנטיה: אָבִי, אָבִיךָ, אָבִיו (גם אָבִיהוּ), אָבִינוּ, אָבִיךְ, אָבִיהָ, אֲבִיכֶם, אֲבִיהֶם; ברבוי: אָבוֹת, אֲבוֹת, אֲבוֹתַי.

ב. אָדָם אינו נוטה; ברבוי אומרים: בְּנֵי אָדָם; והוא מקבל ה״א הידיעה.

ג. אֱנוֹשׁ אינו נוטה ואינו מקבל ה״א הידיעה.

ד. אָח (נוטה ביחיד כמו אָב), הנסמך אֲחִי; אָחִי, אָחִיךָ, אָחִיו (גם אָחִיהוּ), אָחִינוּ, אָחִיךְ, אָחִיהָ, אֲחִיכֶם, אֲחִיהֶם; ברבוי: אַחִים, אֲחֵי, אַחַי, אַחֶיךָ, אֶחָיו, אַחֵינוּ, אֲחֵיכֶם, אֲחֵיהֶם.

ה. אָחוֹת, אֲחוֹת, אֲחוֹתִי; אֲחָיוֹת, אַחְיוֹת, אַחְיוֹתַי, אַחְיוֹתַיִךְ.

ו. אִישׁ ברבוי: אֲנָשִׁים, אַנְשֵׁי, אֲנָשַׁי, אַנְשֵׁיכֶם (בפיוט אִישִׁים, בְּנֵי אִישׁ).

ז. אָמָה, אֲמַת, אֲמָתִי; אֲמָהוֹת, אַמְהוֹת, אַמְהוֹתַי (אולם אַמָּה, אַמַּת, אַמָּתִי, אַמּוֹת).

ח. אִשָּׁה, אֵשֶׁת, אִשְׁתִּי, אִשְׁתְּךָ; נָשִׁים (נָשׁוֹת), נְשֵׁי (נְשׁוֹת), נָשַׁי (נְשׁוֹתַי), נְשֵׁיכֶם (נְשׁוֹתֵיכֶם).

ט. בַּיִת נוטה ביחיד כראוי (כמו זַיִת), אולם ברבוי: בָּתִּים, בָּתֵּי, בָּתַּי

י. גַּי, גַּיְא או גֵּיא בסמיכות גיא וברבוי גֵּיאָיוֹת, גֵּיאוֹתֶיךָ.

יא. יָד, יֶדְכֶם, יָדַיִם.

יב. חָם (אבי האיש), אולם אבי האשה, חֹתֵן; והבדל זה הוא גם בין חָמוֹת וחֹתֶנֶת), חָמִיךְ, חָמִיהָ (כמו אָב).

יג. מַיִם, מֵי או מֵימֵי, מֵימַי, מֵימָיו וכו׳.

יד. נָוֶה נוטה כראוי: נְוֵה, נָוִי, נָוְךָ, נָוֵהוּ, אולם נְוֵהֶם, נְוֵהֶן ובסמיכות רבוי נְוֹת וּנְאוֹת.

טו. פֶּה, פִּי, פִּי, פִּיךָ, פִּיךְ, פִּיו (פִּיהוּ), פִּיהָ, פִּינוּ, פִּיכֶם, פִּיהֶם (ובפיוט פִּימוֹ); ברבוי פֵּיוֹת, פִּיּוֹת או פִּיפִיּוֹת.

טז. קָצֶה, קְצֵה, קִצְוֵי מן קָצָה—קְצָוֹת, קְצוֹת. כן מן קָשָׁה—קְשׁוֹת, קָשׁוֹת, קְשׁוֹתָיו.

יז. שֶׂה, שֵׂה, שֵׂיוֹ (שֵׂיֵהוּ), שֵׂיִים ושֵׂיוֹת.

יח. רבויים זרים הם: אֵם—אִמָּהוֹת, עִיר—עָרִים וְעָיָרוֹת, אוֹת—אותות

(=סִמָּנִים) ואוֹתִיּוֹת (של האלפא ביתא), סִמָּן – סִמָּנִים וסִמָּנִיּוֹת, כִּילָה (=וילון) – כִּילָיוֹת, מִשְׁנָה – מִשְׁנָיוֹת, מִשְׁתֶּה – מִשְׁתָּאוֹת, וכן שמות אחרים שסיומם ־ֶה מקבלים ברבוי ־ָאוֹת.

§ 34. שֵׁם הַתֹּאַר.

א. א) שם התאר נבנה משם עצם על ידי תוספת סיום ־ִי לזכר, ־ִית לנקבה, כגון מוֹאָבִי – מוֹאָבִית, יְמָנִי – יְמָנִית, בֵּיתִי – בֵּיתִית, מִדְבָּרִי – מִדְבָּרִית.

ב) שמות היחס מסומנים בנקבה בשני סיומים ־ִיָּה, ־ִית, כגון עִבְרִי – עִבְרִיָּה ועִבְרִית, מוֹאֲבִיָּה ומוֹאָבִית.

ג) רבוי זכר מסַיֵּם ב ־ִים, ־ִיִּים (על הרוב ביו"ד אחת), כגון עִבְרִים ועבריים, ורבוי נקבה מסַיֵּם ב ־ִוֹּת אחר יו"ד היחס, כגון עִבְרִיּוֹת.

ד) לפעמים נבנים שמות התאר על ידי סיום ־נִי לזכר, ־נִית לנקבה, כגון גּוּפִי או גּוּפָנִי – גּוּפָנִית, רוּחִי או רוּחָנִי – רוּחָנִית.

ב. א) אם בשם הפרטי נמצא קמץ ישאר גם בשם היחס הנבנה ממנו, למרות הארכת התבה, כגון מוֹאָב – מוֹאָבִי, אָשֵׁר – אָשֵׁרִי, יָמִין – יָמִינִי. זרים הם: יִשְׂרְאֵלִי, יִשְׁמְעֵאלִי, בֶּן־יְמִינִי, בְּנֵי יְמִינִי, אִישׁ יְמִינִי (שלשתם משם בִּנְיָמִין).

ב) גם הצירה נשאר בשם היחס, כגון שֵׁלֵם – שֵׁלֵמִי; אולם לֵוִי – לְוִיִּם, יָוָן – יְוָנִים.

ג. בשמות ממשקלי הסגולים נבנים שמות התאר על דרך יחס ג׳, כגון שׁוּתֶלַח – שׁוּתַלְחִי, שֶׁכֶם – שִׁכְמִי, קֹרַח – קָרְחִי.

ד. השמות בסיום זוגי מאבדים המ"ם והחירק ומחליפים הפתח בחירק, כגון מִצְרַיִם – מִצְרִי, סְפַרְוַיִם – סְפַרְוִי. יוצאים מזה אֶפְרַיִם – אֶפְרָתִי, יְרוּשָׁלַיִם – יְרוּשַׁלְמִי (כאלו הוא מן יְרוּשֶׁלֶם, אולי השם הקדמוני של העיר, ולכן נכתב בלי יו"ד ובארמית יְרוּשְׁלֶם).

ה. שמות היחס הנבנים מִשֵּׁם שסיומו ־ָה מקבלים תוספת נו"ן בשמות האנשים ות"ו בשמות הערים, כגון שֵׁלָה – שֵׁלָנִי, פֻּוָּה – פּוּנִי, רָמָה – רָמָתִי, עַזָּה – עַזָּתִי. לפעמים מתחלף רק הקמץ בחירק, בלי כל תוספת, כגון בְּרִיעָה – בְּרִיעִי (במדבר כ"ו מ"ד). השמות שסיומם ־ֹה (הוא תמורת ־וֹ) מקבלים תוספת נו"ן, למרות היותם שמות הערים, כמו שִׁילֹה – שִׁילוֹנִי, גִּילֹה – גִּילוֹנִי. שמות העצם בסיום ־ִי דומים אל תאריהם, כגון לֵוִי, חַגִּי, אָזְנִי.

§ 35. עֶרְכֵי שֵׁם הַתֹּאַר.

א. לשם תאר יש שלשה ערכים: פְּשִׁיטוּת, דִּמְיוֹן וְהַפְלָגָה.

ב. עֶרֶךְ הַפְּשִׁיטוּת, הוא תאר השם הבלתי נערך בדמיון לאחרים, כגון חָכָם, גָּדוֹל, גָּבוֹהַּ.

ג. עֶרֶךְ הַדִּמְיוֹן, הוא תאר העצם הנערך ביחס אל משנהו, וסמניו:

א) כ׳, ועם הכנוים: כָּמוֹנִי, כָּמוֹךָ, כָּמוֹךְ, כָּמוֹהוּ, כָּמוֹהָ, כָּמוֹנוּ, כְּמוֹכֶם, כְּמוֹכֶן, כְּמוֹהֶם, כְּמוֹהֶן; או כָּכֶם, כָּכֶן, כָּהֶם, כָּהֶן; או כְּמוֹתִי, כְּמוֹתְךָ, כְּמוֹתוֹ, כְּמוֹתָם.

ב) מִן או מ׳, ועם הכנוים: מִמֶּנִּי, מִמְּךָ או מִמֵּךְ (ובמפסיק מִמֶּךָּ), מִמֵּךְ, מִמֶּנּוּ, מִמֶּנָּה; מִמֶּנּוּ, מִכֶּם, מִכֶּן, מֵהֶם, מֵהֶן; או הֵימֶךָ, הֵימֶנּוּ, הֵימֶנָּה או מִנָּהּ.

לפעמים אומרים יוֹתֵר מִ־ תמורת מִן; כגון גדולים בעלי תשובה יוֹתֵר מִצַּדִּיקִים, יוֹתֵר מִדַּאי.

לפעמים בא ערך הַדִּמְיוֹן אחר פֹּעַל, הכולל בקרבו תאר ופֹעל יחד, כגון אֶגְדַּל מִמֶּךָּ = אֶהְיֶה גָּדוֹל מִמֶּךָּ; וכן וַיִּגְבַּהּ מִכָּל־הָעָם, עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ, וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם.

ד. עֶרֶךְ הַהַפְלָגָה, הוא ערך יתרון תאר איזה שם על כל בני מינו; ויש שני מיני ערכי הפלגה:

א) הפלגה יחסית:

1) ה״א הידיעה בשם התאר ומלת בְּ מחוברת לעצם, כגון הַיָּפָה בַּנָּשִׁים; ואם השם אינו מקבל ה״א הידיעה יפול הפתח של בַּ, כגון הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה, הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי: ואם שמות העצם האחרים כבר נזכרו נופלת מלת בְּ, כגון ודוד הוא הַקָּטָן.

2) שם התאר נִסְמָךְ אל שם המין או אל הסוג של העצם, כגון כְּסִיל אָדָם, אֶבְיוֹנֵי אָדָם, פְּרִיץ חַיּוֹת, רָעֵי גוֹיִם, קְטֹן בָּנָיו. השם יוכל להיות מרומז על ידי כנוי, כגון מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם, טוֹבָם כְּחֵדֶק, יָשָׁרָם מִמְּסוּכָה (מיכה ז׳ ד׳).

ב) הפלגה מוחלטת:

1) על ידי מלת מְאֹד, כגון גָּדוֹל מְאֹד.

2) בהוספת שם אלהים או שמים, כגון עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים, גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם, גִּבּוֹר־צַיִד לִפְנֵי ה׳.

ה. שם התאר מרומז בהפלגה על ידי שם עצם:

א) בהכפלת שם העצם ברבוי, כגון עֶבֶד עֲבָדִים, שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, שִׁיר הַשִּׁירִים, עֲדִי עֲדָיִים, הֲבֵל הֲבָלִים.

ב) באיזו תארי ה׳, כגון הַרְרֵי אֵל, אַרְזֵי אֵל, עֲצֵי ה׳, שַׁלְהֶבֶתְיָה, מֶרְחַבְיָה.

§ 36. שֵׁם הַמִּסְפָּר.

א. שם המספר מתחלק לשני מינים, והם:

א) מִסְפָּר יְסוֹדִי, המורה על מספר הדברים.

ב) מִסְפָּר סִדּוּרִי, המורה על הסדר שבו נמצאים הדברים אחד אחר רעהו במספר היסודי יש להבחין גם מספר חֶלְקִי המורה על איזו תשבֹּרת של המספר.

ב. המספר היסודי מאחד עד עשרה משמש בתמונת זכר ונקבה, נפרד ונסמך. הנסמך אין לו הוראת הקנין כמו בשאר השמות, והוא משמש עם ה״א הידיעה, כגון עֲשָׂרָה דְבָרִים, עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים.

זכר נפרד.	זכר נסמך.	נקבה נפרד:	נקבה נסמך:
אֶחָד	אַחַד	אַחַת	אַחַת
שְׁנַיִם	שְׁנֵי	שְׁתַּיִם	שְׁתֵּי
שְׁלֹשָׁה	שְׁלֹשֶׁת	שָׁלֹשׁ	שְׁלֹשׁ (שְׁלָשׁ־)
אַרְבָּעָה	אַרְבַּעַת	אַרְבַּע	אַרְבַּע
חֲמִשָּׁה	חֲמֵשֶׁת	חָמֵשׁ	חֲמֵשׁ
שִׁשָּׁה	שֵׁשֶׁת	שֵׁשׁ	שֵׁשׁ
שִׁבְעָה	שִׁבְעַת	שֶׁבַע	שְׁבַע
שְׁמֹנָה	שְׁמֹנַת	שְׁמֹנֶה	שְׁמֹנֶה
תִּשְׁעָה	תִּשְׁעַת	תֵּשַׁע	תְּשַׁע
עֲשָׂרָה	עֲשֶׂרֶת	עֶשֶׂר	עֶשֶׂר

זכר	נקבה
אַחַד עָשָׂר או עַשְׁתֵּי עָשָׂר	אַחַת עֶשְׂרֵה או עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
שְׁנֵים עָשָׂר	שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר	שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה
אַרְבָּעָה עָשָׂר	אַרְבַּע עֶשְׂרֵה
חֲמִשָּׁה עָשָׂר	חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
שִׁשָּׁה עָשָׂר	שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה

שְׁבְעָה עָשָׂר	שְׁבַע עֶשְׂרֵה
שְׁמֹנָה עָשָׂר	שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה
תִּשְׁעָה עָשָׂר	תְּשַׁע עֶשְׂרֵה

עֶשְׂרִים, עֶשְׂרִים וְאֶחָד או אֶחָד וְעֶשְׂרִים, שְׁלֹשִׁים, שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם או שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים, אַרְבָּעִים, חֲמִשִּׁים, שִׁשִּׁים, שִׁבְעִים, שְׁמֹנִים, תִּשְׁעִים, מֵאָה;— מָאתַיִם או שְׁתֵּי מֵאוֹת, שְׁלֹשׁ־ אַרְבַּע־ חֲמֵשׁ־ שֵׁשׁ־ שְׁבַע־ שְׁמֹנֶה־ תְּשַׁע מֵאוֹת, אֶלֶף:— אַלְפַּיִם או שְׁנֵי אֲלָפִים, שְׁלֹשֶׁת־ אַרְבַּעַת־ חֲמֵשֶׁת־ שֵׁשֶׁת־ שִׁבְעַת־ שְׁמֹנַת־ תִּשְׁעַת אֲלָפִים;— עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים או רְבָבָה או רִבּוֹא (רִבּוֹ), אַחַד עָשָׂר — שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף; עֶשְׂרִים אֶלֶף או שְׁתֵּי רְבָבוֹת או רִבּוֹתַיִם, שְׁלֹשִׁים אֶלֶף או שָׁלֹשׁ רִבּוֹא, מֵאָה אֶלֶף או עֶשֶׂר רִבּוֹא, אֶלֶף אֲלָפִים או מֵאָה רִבּוֹא, או מִילְיוֹן

ג. סיום המספרים עד עשרה לזכר ה׳ ולנקבה בלי ה׳, כגון שְׁלֹשֶׁת יָמִים, שָׁלֹשׁ שָׁנִים, שְׁמֹנָה בקמץ — לזכר, שְׁמֹנֶה בסגול — לנקבה. אולם מעשרת ומעלה לזכר בלי ה׳ ולנקבה בה׳ צרויה

ב) שְׁנֵים או שְׁנֵי בא לפני מספר, אולם לפני שם עצם או שם תאר בלי מ׳, כגון שְׁנֵי אֲנָשִׁים, שְׁתֵּי נָשִׁים

נ) עד עשרה נמנים הדברים ברבים ומעשרה ומעלה על הרוב ביחיד, כגון חֲמִשָּׁה דברים, עֲשָׂרָה סְפָרִים, עֶשְׂרִים גֵּרָה. עם אֶלֶף בא השם ברבים, כגון אֶלֶף שָׁנִים, אולם אַלְפַּיִם אַמָּה.

ד) שם מספר נוטה עד עשרה גם בכנוי, כגון שְׁנֵינוּ, שְׁלָשְׁתָּם, אַרְבַּעְתָּם, שִׁבְעָתָם, חֲמֶשְׁתָּם (מנחות י״ג ב׳), שֶׁשְׁתָּם (מכות ב׳ ד׳); וכן גם חֲמִשִּׁים, רְבָבָה, אֶלֶף, כגון חֲמִשֶּׁיךָ, רִבְבוֹתָיו, אֲלָפַי.

ה) רְבָבָה או רִבּוֹא ברבוי הם: רְבָבוֹת (בנסמך רִבְבוֹת), רִבּוֹאוֹת.

ד. מספר סדורי:

יחיד: רִאשׁוֹן, שֵׁנִי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, חֲמִשִּׁי או חֲמִישִׁי, שִׁשִּׁי, שְׁבִיעִי, שְׁמִינִי, תְּשִׁיעִי, עֲשִׂירִי.

רבים: רִאשׁוֹנִים, שְׁנִיִּם, שְׁלִישִׁים, רְבִיעִים, חֲמִשִּׁים, שִׁשִּׁים, שְׁבִיעִים, שְׁמִינִים, תְּשִׁיעִים, עֲשִׂירִים.

יחידה: רִאשׁוֹנָה, שֵׁנִית (שְׁנִיָּה), שְׁלִישִׁית, רְבִיעִית, חֲמִישִׁית, שִׁשִּׁית, שְׁבִיעִית, שְׁמִינִית, תְּשִׁיעִית, עֲשִׂירִית.

רבות: רִאשׁוֹנוֹת, שְׁנִיּוֹת, שְׁלִישִׁיּוֹת, רְבִיעִיּוֹת, חֲמִישִׁיּוֹת, שִׁשִּׁיּוֹת, שְׁבִיעִיּוֹת, שְׁמִינִיּוֹת, תְּשִׁיעִיּוֹת, עֲשִׂירִיּוֹת.

א) המספרים הסדורים נבנים מהיסודים עד עשרה, זולתי רִאשׁוֹן, ומעשרה ומעלה משתמשים במספרים יסודים להוראת הסדר ומוסיפים ה"א הידיעה, כגון שְׁנַת הָעֶשְׂרִים, הָאַחַת עֶשְׂרֵה—הַשְּׁתֵּים עֶשְׂרֵה.

ב) לסַמֵּן ימי החדש והשנים משתמשים במספרים יסודים גם לפני עשרה, כגון בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ, בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ. היום העשירי בחדש נקרא עָשׂוֹר.

ה. לצַיֵּן מספר חלקי משתמשים על הרוב במספרים סדורים ממין נקבה, כגון שְׁלִישִׁיתוֹ, חֲמִישִׁיתוֹ, רְבִיעִית הַהִין, עֲשִׂירִית הָאֵיפָה (עֲשִׂירִיָּה). ויש גם תמונות מיוחדות: חֲצִי, מַחֲצִית, מֶחֱצָה; רֶבַע ורֹבַע, חֹמֶשׁ, עִשָּׂרוֹן וּמַעֲשֵׂר.

מן חֹמֶשׁ הרבוי הוא חֳמָשִׁים, ומזה נעשה יחיד חדש: חֻמָּשׁ (חומש) להורות על ספר אחד מספרי התורה.

ו. להוראת ההכפלה משתמשים לפעמים ברבוי זוגי, כגון אַרְבַּעְתַּיִם, שִׁבְעָתַיִם, וייש תבות מיוחדות: מִשְׁנֶה, כֶּפֶל וכִפְלַיִם, רָבוּעַ וּמְרֻבָּע, מְשֻׁלָּשׁ, משֻׁשֶּׁה. אולם מַעֲשֵׂר=התבואה שנתרם ממנה המַּעֲשֵׂר.

III. הַפֹּעַל.

(§ 37—84).

בֵּאוּרִים קְדוּמִים.

---

§ 37. הִתְחַלְּקוּת הַפֹּעַל וְהַבִּנְיָנִים.

א. הפעל הוא: א) יוֹצֵא, אם הפעולה עוברת מן הפועל אל עצם אחר המקבלה, כגון אָכַל לֶחֶם, שָׁתָה מַיִם; ב) עוֹמֵד, אם הפעולה מוגבלת בעצם הפועל לבדו ובלתי עוברת אל אחרים, כגון יָצָא, שָׁכַב, גָּדַל.

לא תמיד מראה הפעל על עשִׂיַּת הפעולה או קבלתה; יש שענין הפעל הוא איזה תאר, כגון גָּדַלְתָּ, יָפִית, מָתְקוּ. פעלים כאלה יוכלו לכלול בהוראתם גם השגת התאר, כגון גָּדַל ענינו גדול ונעשה גדול; מָתַק – מתוק ונעשה מתוק.

ב. הוראתו העקרית של הפעל משתנית על ידי הרחבה באיזו אות או דגש, כגון שָׁבַר, שִׁבֵּר (לרסיסים), נִשְׁבַּר; שָׁבַת, הִשְׁבִּית; רָאָה, הֶרְאָה; לָמַד (לעצמו), לִמֵּד (לאחרים), לֻמַּד (על ידי אחרים); גָּלָה, הֶגְלָה, הָגְלָה; פָּתַח, נִפְתַּח, פִּתַּח, הִתְפַּתַּח.

לפי השתנות הוראתם על ידי הרחבה באות או בדגש מתחלקים הפעלים העברים לסוגים מיוחדים הנקראים בִּנְיָנִים.

הבנין היותר פשוט והקדום, אשר בעבר נסתר נמצא בו השרש הטהור בלי כל תוספת אות או דגש חזק, נקרא בִּנְיַן קַל; ויש עוד ששה בנינים אחרים: שנים פועלים, שנים פעולים, ושנים חוזרים.

ג. בִּנְיַן קַל הוראתו היא פשוטה ומבארת את האופן היותר קל שבו

נעשתה הפעולה. הַקַל יוכל להיות פעל יוֹצֵא, כגון אָכַל, שָׁתָה, או פעל עוֹמֵד, כגון יָצָא, קָרַב, רָחַק. נקודו קמץ ופתח, המתחלף בקמץ לפני הגרונית.

ד. בִּנְיָן פִּעֵל הוא הבנין הפועל הראשון אחר הַקַּל, וסמנו הוא דגש באות השנית מן השרש, ונקודו על הרוב בעבר נסתר חירק צירה, כגון שִׁבֵּר. הדגש, כלומר הכפלת האות השנית מן השרש, מורה על חֹזֶק הַפְּעֻלָּה וְהַתְמָדָתָהּ. הפִּעֵל עושה לפעמים ליוצא את הפעל שבקל הוא עומד, כגון יָשֵׁן, יִשֵּׁן; חָכַם, חִכֵּם; כָּלָה, כִּלָּה.

ה. בִּנְיָן הִפְעִיל הוא הבנין הפועל השני, וסמנו ה״א בראש השרש ויו״ד בין האות השנית והשלישית, כגון הִזְכִּיר. הוראת בנין זה היא על הרוב הגרמת הפעולה הנעשית לאחרים, ולכן נקרא באופנים אחדים יוֹצֵא לַשְּׁלִישִׁי. בעוד אשר, למשל, אָכַל מראה על פעולה העוברת רק אל הַדָּבָר הנאכל, הנה הֶאֱכִיל כולל פעולה העוברת גם אל האוכל גם אל הנאכל. ברור הוא שבמלה אשר הקל הוא עוֹמֵד לא יוכל ההפעיל להיות יוצא לשלישי, כי אם יוצא לַשֵּׁנִי, כגון קָצַף, הִקְצִיף.

ויש הִפְעִיל שהוראתו פעל עומד, כגון הִלְבִּין, הֶאְדִּים, הִבְרִיא, הִכְסִיף, הֶחֱמִיץ, מַקְרִין.

ו. הבנינים הפְּעוּלִים הם:

א) בִּנְיָן פֻּעַל הוא הפעול של פִּעֵל, ודגוש גם הוא והאות הראשונה מנוקדת קבוץ, כגון לֻמַּד הוא פעול מן לִמֵּד, הֻלַּל – מן הִלֵּל, קֻלַּל – מן קִלֵּל.

ב) בִּנְיָן הָפְעַל הוא הפעול של הִפְעִיל, וסמנו גם הוא ה״א בראש המלה, אולם קמוצה או שרוקה, ובלי יו״ד; כגון הָפְקַד – מן הִפְקִיד, הֻרְדַּף – מן הִרְדִּיף.

ז. הבנינים החוזרים הם:

א) בִּנְיָן נִפְעַל, הוא החוזר מן קַל, וסמנו נו״ן בראש המלה, כגון נִשְׁמַר – מן שָׁמַר. בנין נפעל, אף כי בעקר הוראתו ושמושו הוא חוזר, בכל זאת ישמש פעמים רבות גם להוראת בנין פעול, לקבלת הפעולה; כגון נִבְנָה, נַעֲשׂוּ, נִבְרְאוּ.

מאחר שאין לו להבנין הקל בנין פָּעוּל מיוחד לקבלת הפעולה, לכן ישמש בנינו החוזר גם להוראת קבלת פעולתו. גם הארמית, שאין לה שני הבנינים

הפעילים, תשמש בשני הבנינים החוזרים (אִתְפְּעֵל ואִתְפָּעַל) גם להוראת קבלת הפעולה.

ב) בִּנְיָן הִתְפַּעֵל, הוא החוזר מן פִּעֵל, וסימנו ה״א ת״ו בראש המלה, ודגש באות השנית מהשרש, כגון הִתְגַּלֵּחַ מן גִּלַּח.

בעברית החדשה יש עוד בִּנְיָן נִתְפַּעֵל, וסימנו נ״ת בראש השרש בעבר, אולם בשאר התמונות הוא שוה להִתְפַּעֵל. בִּנְיָן נִתְפַּעֵל עומד בין נִפְעַל והִתְפַּעֵל והוראתו כוללת השתתפות רצון או נטיה, או אפשרות מצד העצם לעשות או לקבל הפעולה בעצמו, עם הסבה החיצונית, המצב או היכולת המכשירות עֲשִׂיַּת הפעולה. כן נִתְאָרַחְתִּי עם פלוני ענינו: הצטרפה הזדמנות לרצוני באופן שהיה אפשר למלאותו, אולם הִתְאָרַחְתִּי עם פלוני ענינו רק עשיתי הפעולה החוזרת התלויה בי, בלי יחס עם כל מצב והכשר; נִתְיַשְּׁבָה דעתו – מצב הדבר היה מוכשר להתיישב דעתו, אולם הִתְיַשְּׁבָה דעתו היה משמע רק ברצונו בלבד בלי להשגיח על האפשרות מצד המצב; נִתְעַכֵּב – על ידי גורם, הִתְעַכֵּב – ברצון עצמו; נִשְׁתַּגֵּעַ – הִשְׁתַּגֵּעַ.

§ 38. דַּרְכֵי הַפֹּעַל, הַזְּמַנִּים, הַגּוּפִים, הַמִּינִים וְהַמִּסְפָּרִים.

כל פֹּעַל מפורש על ידי אחד מארבעה דרכים:

א) בדרך הַיִּעוּד, והוא כשהפעולה מבוארת על ידי אחד משני הזמנים: עָבַר וְעָתִיד, כגון שָׁלַחְתִּי, יִכְתֹּב:

ב) בדרך צִוּוּי, כגון כְּתֹב, שְׁלַח.

ג) בדרך מָקוֹר או שֵׁם הַפֹּעַל, כגון כָּתוֹב, שָׁמוֹר.

ד) בדרך בֵּינוֹנִי פּוֹעֵל (הוה) או בֵּינוֹנִי פָּעוּל, כגון כֹּתֵב, כָּתוּב.

ולכן יש לראות בכל בנין על התמונות האלה הנקראות זְמַנִּים: א) עָבַר, ב) עָתִיד, ג) צִוּוּי, ד) מָקוֹר, ה) בֵּינוֹנִי פּוֹעֵל, ו) בֵּינוֹנִי פָּעוּל.

העבר והעתיד נוטים בשלשה גופים: א) מְדַבֵּר, ב) נוֹכֵחַ, ג) נִסְתָּר.

בכל גוף יש שני מינים: א) זָכָר, ב) נְקֵבָה;

ושני מספרים: א) יָחִיד, ב) רַבִּים.

§ 39. הָאוֹתִיּוֹת הַשָּׁרָשִׁיּוֹת וְהַשִּׁמּוּשִׁיּוֹת.

א. האותיות שמהן נבנות מלות לשון עברית מתחלקות לשָׁרָשִׁיּוֹת ושִׁמּוּשִׁיּוֹת. השרשיות הן העקר, היסוד במלה, כגון יָד, שָׁמֹר, זָכֹר; והשמושיות הן האותיות הנספחות אל השרש להוסיף על הוראתו העקרית לסמן גוף, מין ומספר, כגון יָדִי, שָׁמַרְתָּ, אֶזְכּוֹר, זִכָּרוֹן.

ב. לסמן גוף, מין ומספר בפעל משמשות שבע אותיות הָאֱמַנְתִּיו, וגם ט״ד הבאות לפעמים תמורת ת״ו (כגון הִצְטַדֵּק, הִזְדַּיֵּף), המחוברות לשרש מלפניו או מלאחריו. אותיות תְּהִימוֹן נספחות בעבר אחר השרש, ובעתיד — אותיות אֵיתָן לפני השרש ואותיות יוֹנָה אחריו. מ׳ נספחת לאיזו בינונים פֹּעלים ופעולים בראש השרש, ־בכל״ם — לפני מקור נסמך; כגון כָּתַבְ־תִּי, כָּתַבְ־נוּ, אֶ־כְתֹּב, תִּ־כְתְּבִ־י, תִּ־כְתֹּבְ־נָה, מְ־קַבֵּל, מְ־קֻבָּל, בִּ־כְתֹב, כִּ־כְתֹב, לִ־כְתֹּב, מִ־כְּתֹב.

§ 40. הַנְּטִיּוֹת.

א. לפי תכונת כל שרש והשנוים העוברים עליו בתמונותיו השונות, מתחלקים הפעלים העברים בכלל לשלש נְטִיּוֹת או גְּזָרוֹת, וכל אחת כוללת את כל השרשים השוים בתמונתם ובנקודם על דרך אחד:

א) שְׁלֵמִים, שכל אותיות השרש נשארות בהם בכל תמונות הנטיה, כגון פָּקַד, שָׁמַר.

ב) חֲסֵרִים, שאות אחת, לא מאותיות אהו״י, חסרה בהם לפעמים, כגון נָפַל — אֶפֹּל, חָנַן — אָחֹן.

ג) נָחִים, הכוללים אות נחה מאותיות אהו״י, כגון עָשָׂה, מָצָא, בָּרָא, או האות הנחה חסרה לפעמים, כגון קָם מן קוּם.

ב. על שם התבה פָּעַל נקראת בדקדוק האות הראשונה משלש אותיות כל שרש בשם פֵּ״א הַפֹּעַל, האות השנית מן השרש — עַיִ״ן הַפֹּעַל, והשלישית — לָמֶ״ד הַפֹּעַל.

ג. על פי זה מתחלקים שרשי גִּזְרַת הַחֲסֵרִים לגזרות:

א) חַסְרֵי פ״נ, שחסרה בהם נו״ן בראש השרש, כגון נָדַר, נָטַע — אֶדֹּר, אֶטַּע.

ב) חַסְרֵי פ״י, שחסרה בהם י׳ בראש השרש, כגון יָצַת — אֶצַּת.

ג) חַסְרֵי פ״ל, שחסרה בהם ל׳ בראש השרש, והוא השרש לָקַח.

ד) חַסְרֵי ע״פ או כְּפוּלִים, אם ע״פ ול״פ האות השניה והשלישית מן השרש הן אותיות דומות, כגון גלל, סָבַב.

ה) חַסְרֵי ל״פ, והם השרשים שסופם, האות השלישית מן השרש, היא נ׳ או ת׳, כגון טָמַן, צָפַן, כָּרַת.

ו) חַסְרֵי הַקְּצָוֹת, שחסרות בהם האות הראשונה והאות האחרונה מן השרש, והוא השרש נָתַן.

ד. שרשי גזרת הַנָּחִים מתחלקים:

א) נָחֵי פ״א, אם האות הראשונה הנחה היא א׳, כגון אָכַל, אָמַר.

ב) נחי פ״י, אם האות הראשונה הנחה היא י׳, כגון יָדַע, יָרַד – אֵדַע, אֵרֵד.

ג) נחי ע״ו, אם האות השניה הנחה היא ו׳, כגון רוּץ, שׁוּב; ועליהם נחשבים גם שרשי נחי ע״ו ול״א, כגון בּוֹא.

ד) נחי ע״י, אם האות השניה הנחה היא י׳, כגון דִּין, שִׁיר; ועליהם נחשבים גם נחי ע״י ול״א, כגון קִיא.

ה) נחי ל״א, אם האות השלישית הנחה היא א׳, כגון בָּרָא, קָרָא

ו) נחי ל״ה, אם האות השלישית הנחה היא ה׳, כגון בָּנָה, קָנָה.

ז) נָחֵי הַקְּצָוֹת, אם האות הראשונה והאחרונה נחות, כגון יָצָא.

ה. יש עוד גזרות הנקראות מֻרְכָּבִים, כי שרשיהם הם מן חסרי פ׳ ונחי ל׳, ואם כן הם בעלי שתי גזרות.

הַנְּטִיָּה הָרִאשׁוֹנָה [גִּזְרַת הַשְּׁלֵמִים].

§ 41. בִּנְיָן קַל.

	עָבַר.	בהפסק	עתיד	עתיד מארך
מדבר ומדברת	קָשַׁרְתִּי	קָשָׁרְתִּי	אֶקְשֹׁר	אֶקְשְׁרָה
נוכח	קָשַׁרְתָּ	קָשָׁרְתָּ	תִּקְשֹׁר	
נוכחת	קָשַׁרְתְּ	קָשָׁרְתְּ	תִּקְשְׁרִי	תִּקְשְׁרִין
נסתר	קָשַׁר	קָשָׁר	יִקְשֹׁר	
נסתרת	קָשְׁרָה	קָשָׁרָה	תִּקְשֹׁר	
מדברים ומדברות	קָשַׁרְנוּ	קָשָׁרְנוּ	נִקְשֹׁר	נִקְשְׁרָה
נוכחים	קְשַׁרְתֶּם	—	תִּקְשְׁרוּ	תִּקְשְׁרוּן
נוכחות	קְשַׁרְתֶּן	—	תִּקְשֹׁרְנָה	
נסתרים }	קָשְׁרוּ	קָשָׁרוּ	יִקְשְׁרוּ	יִקְשְׁרוּן
נסתרות }			תִּקְשֹׁרְנָה	

	צווי		מקור		בינוני פועל	פעול
לנוכח	קַשֵּׁר	נפרד	קַשֹּׁור	יחיד	קוֹשֵׁר	קָשׁוּר
לנוכחת	קַשְּׁרִי	נסמך	קְשׁוֹר	יחידה	קוֹשֶׁרֶת (קוֹשְׁרָה)	קְשׁוּרָה
לנוכחים	קִשְׁרוּ			רבים	קוֹשְׁרִים	קְשׁוּרִים
לנוכחות	קְשֹׁרְנָה			רבות	קוֹשְׁרוֹת	קְשׁוּרוֹת

א. עבר. פעלים עומדים אחדים מקבלים בנסתר צירה במקום פתח, כגון זָקֵן, חָמֵץ, חָפֵץ בשאר הגופים בא פתח, כגון זָקַנְתִּי, חָפַצְתִּי; זולתי נסתרים ונסתרות שמקבלים צירה בהפסק, כגון חָפֵצוּ, חָפֵצָה.

המלים גָּבְרוּ, חָדֵלוּ, עָצֵמוּ, שָׂבֵעוּ, שָׂמֵחָה, מקבלים צירה אף כי הנסתר הוא בפתח: גָּבַר, חָדַל, עָצַם, שָׂבַע, שָׂמַח.

פעלים אחדים מקבלים חולם בכל התמונות העבר תמורת הפתח, זולתי בסופי תֶּם, תֶּן יתחלף החולם בקמץ קטן; כגון יָכֹל, יָכְלָה, יָכֹלְתָּ, יָכֹלְתְּ, יָכֹלְתִּי, יָכְלוּ, יְכָלְתֶּם, יְכָלְתֶּן, יָכֹלְנוּ.

בנוכחת (קָשַׁרְתְּ) מתחלף השוא הראשון בפתח אם האות השואית הי ח׳, ע׳ או ה׳ מפיק, כגון לָקַחַתְּ, שָׁמַעַתְּ, כן מן גָּבַהּ — גָּבַהַתְּ.

התמונות קָשַׁרְתָּ, קָשַׁרְתִּי בו״ו ההפוך נגינתן מלרע, כגון וְקָרַבְתָּ, וְשָׁמַעְתִּי. אולם גוף המדברים הוא תמיד מלעיל, כגון וְשָׁמַעְנוּ. החולם מתחלף בו״ו ההפוך בקמץ קטן, כגון וְיָכָלְתָּ.

ב. עתיד וצווי. עתיד וצווי קל אוהבים פתח תמורת חולם: א) בפעלים עומדים, כגון שְׁכַב, יִשְׁכַּב. כן יַחֲרשׁ=יפתח אדמה (פעל יוצא), יֶחֱרַשׁ=ידום, יחשה, ישב בלי פעולה (פעל עומד); יִקְצֹר (את התבואה), יִקְצַר (יהיה קצר); יַחֲלֹשׁ, יֶחֱלַשׁ. יוצא מזה תִּקְצַרְנָה (משלי י׳ כ״ז). ב) תחת אות גרונית או לפניה, כגון שְׁאַל, יִנְהַג, יִבְרַח, בְּרַח.

החולם מתחלף בפתח לפני ה״א אם היא במפיק, כגון יִגְבַּהּ; באופן אחר הפעל הוא מהנחים.

פעלים אחדים מקבלים עתיד כפול: בחולם (או בקמץ חטוף) ובפתח, כגון יִדֹּר, וַיִּדַּר (במדבר כ״א ב׳); יִשְׁבֹּת, תִּשְׁבַּת (נחמיה ו׳ ג׳); יִבְגֹּד, נִבְגַּד (מלאכי ב׳ י׳); יִפְעַל, תִּפְעָל (איוב ל״ה ו׳).

במלים וַתִּמְעֹל, אֶזְעֹם, יִנְהֹם, וַתִּשְׁחֲרִי, תִּפְעָל־בּוֹ בא חולם (או קמץ חטוף)

למרות הגרונית; וכן גם סְעָדֶ־נָא (שופטים י״ט ח׳), וּטְבֹחַ (בר׳ מ״ג ט״ז).

בעברית החדשה אומרים בחולם על הרוב גם בגרונית וכותבים ו״ו נחה, כגון יִשְׁחוֹט, יִנְעוֹל, אֶהוֹב אֶת־הַמְּלָאכָה.

שלשת האותיות המוקדמות ית״ן מנוקדות בעתיד חירק, רק האל״ף היא בסגול, לבלי החליף את המדבר בנסתר.

גוף הנוכחות והנסתרות נמצא לפעמים בלי ה״א, כגון וַתֹּאמַרְןָ.

בהפסק תקבל הע״פ את תנועתה הקדומה שנתחלפה לשוא, כגון תִּקְשְׁרִי — תִּקְשֹׁרִי, יַעַמְדוּ — יַעֲמֹדוּ, תֶּאֶסְפוּ — תֶּאֱסֹפוּ.

בהיות גוף הנסתרות מצוין באותיות השמוש משני קצותיו, יקרה לפעמים במקרא שיחסר סמן אחד מלפניו, כגון וַיֵּחַמְנָה (בר׳ ל׳ ל״ח), וַיִּשַּׁרְנָה (שמואל א׳ ו׳ י״ב), יַעֲמֹדְנָה (דניאל ח׳ כ״ב); או מלאחריו, כגון תִּבְטְחוּ (ירמיה מ״ט י״א), וַתִּקְרְבוּ (יחזקאל ל״ז ז׳), ותמיד תבא התמונה האחרונה (בלי סמן —נָה) לפני כנויי הפעול, כגון תַּחְשְׁבֻנִי (איוב י״ט ט״ו) = תַּחְשֹׁבְנָה אוֹתִי, תּוֹכִיחֻךְ (ירמיה ב׳ י״ט) = תּוֹכַחְנָה אוֹתָךְ.

ג. עתיד מוארך נמצא בגופי המדברים להורות על רצון המדבר ותשוקתו לפעולה וסמנו ה״א נוספת, כגון אֵלְכָה, אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בעיר מן אֵלֵךְ, אָקוּם, אֲסוֹבֵב. תמונה זו נמצאת לפעמים גם בגוף נסתר, כגון יָחִישָׁה, וְתָבוֹאָה.

וכן בגופים המסַיְּמים ביו״ד או ו״ו מתארך העתיד בנו״ן נוספת, הרגילה בארמית; כגון תִּדְבָּקִין (רות ב׳ ח׳), תִּשְׁמְרוּן, יִשְׁמְרוּן.

גם בעתיד מוארך תשוב התנועה לִמקומה בהפסק, כגון אֶשְׁכְּבָה מן אֶשְׁכַּב, תַּכְרֹתוּן מן אֶכְרֹת, וְנִשְׁמָעָה, תִּשְׁמָעוּן מן אֶשְׁמַע.

א) עתיד בנו״ן נוספת מקבל קמץ, גם זולת ההפסק, באות גרונית במלים: יִשְׁאָלוּן (יהושע ד׳ ו׳), תִּבְעָיוּן, תֶּאֱהָבוּן (ישעיה כ״א י״ב), (תהלים ד׳ ג׳). תִּדְבָּקִין הוא בקמץ גם זולת ההפסק והגרונית.

ב) בלוח הנטיה כתוב תִּקְשֹׁרִין בחולם, כי אין דוגמה מעתיד נוסף נוכחת בשוא ע״פ (תִּקְשְׁרִין), וכנראה אוהב העתיד בסיום —ִין לשמור את התנועה הקדומה. בעתידים הפתוחים אומרים תִּשְׁמָעִין וכדומה, כמו תִּדְבָּקִין מן יִדְבַּק.

ד. הצווי נבנה מתמונת הנוכח בעתיד. בהפלת השמושית המוקדמת. כן מן תִּקְשֹׁר אומרים קְשֹׁר. הנוכחים והנוכחת בחירק פ״פ, בין בעתיד פתח בין בעתיד הולם, כגון זִכְרוּ מן זְכֹר, קִרְבוּ מן קְרַב, וכן בגרונית: אִסְפוּ, חִרְדוּ, עִזְבוּ. אולם בתמונת הצווי המוארך, שסמנו ה״א נוספת, להוראת בקשה ושאלה, בא קמץ חטוף בפעלי עתיד הולם,

וחירק בעתידי פתח; כגון זָכְרָה, שָׁמְרָה, מָלְכָה, מן זְכֹר, שְׁמֹר, מְלֹךְ; שִׁכְבָה, שִׁלְחָה מן שְׁכַב, שְׁלַח. יוצאים מזה מִכְרָה, נִצְרָה, קָרְבָה, מן מְכֹר, נְצֹר, קְרַב. בפ״פ גרונית נמצא אֶסְפָה, עָרְכָה, חֶשְׂפִּי בסגול וַחֲרָבִי (בהפסק) בקמץ.

בע״פ גרונית מקבל הצווי בגופי נוכחים ונוכחת פתח וחטף פתח, כגון בַּחֲרוּ, בַּחֲרִי, שַׁחֲטוּ, רַחֲקוּ (ובקמץ בָּחֲרוּ, שָׁחֲטוּ, רָחֲקוּ הם עבר).

א) החירק נשאר בשִׁחֲדוּ (איוב ו׳ כ״ב). המוארך זָעֲמָה הוא מן זְעֹם (בחולם כמו אֱזְעֹם), שוולת הגרונית היה נגזר ממנו זָעְמָה (כמו זָכְרָה), ומסבת הגרונית זָעֳמָה שהמקביל לו הוא זָעֳמָה, כמו פָּעֳלוֹ — פָּעֳלוֹ. הצוויים וְסָעֳדָה, וּצָעֳקִי, שהראוי וְסָעְדָה, וּצְעָקִי מן סְעַד, צְעַק, באים בחטף קמץ, הקרוב להתנועה שאחריו, בדי להראות שהשוא הוא נע.

ב) בצווי נוכחות נשמט פעמים הקמץ של סיום —ן: שְׁמַעַן (בראשית ד׳ כ״ג), קְרֶאן (שמות ב׳ כ׳); וכן נמצא בלי נו״ן: רְגָזָה, פְּשֹׁטָה, חֲגֹרָה (ישעיה ל״ב י״א).

ה. המקור נמצא בשתי תמונות: בקמץ, כגון קָשֹׁר ואז הוא נפרד, ובשוא, כגון קְשֹׁר, ואז הוא נסמך.

המקור הנפרד נמצא לפעמים מחובר אל עבר או עתיד מאותו פעל, כגון הָלוֹךְ הָלַכְתָּ, הָלוֹךְ אֵלֵךְ. המקור לבדו לפעמים ענינו צווי, כגון שָׁמוֹר, ולפעמים הוא במקום עבר או עתיד, כלומר במקור מובן הזמן שבא בו הפעל שלפניו, כגון וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם, כלומר נתנו אותו.

המקור נסמך כשם אל השם שאחריו, כגון בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים = ביום בריאת אלהים, או אל כנוי, כגון בְּיוֹם שָׁמְעוֹ = ביום שמועתו, או אל אחת השמושיות בְּ, כְּ, לְ, מְ (בִּכְלַ״ם), כגון בִּשְׁמֹעַ, כִּשְׁמֹעַ, לִשְׁמֹעַ, מִשְּׁמֹעַ.

מקור נסמך מקבל לפעמים תמונת שם נקבה, כגון לְקָרְבָה, בְּקָרְבָתָם, לְדֵעָה, לָדַעַת. תמונת נקבה באה על הרוב בשרשי הנחים וההסרים.

א) יש מקור עם מ׳, כגון לְמִקְרָא, וּלְמַסַּע (במדבר י׳ ב׳). הלשון הארמית משתמשת במ״ם למקור קל; וביתר הבנינים לא יקבל המקור אות מוקדמת כי אם סיום —ָה או —ָא (לְקַטָּלָה, לְאִתְקַטָּלָה), המתחלף בסיום —וּת לפני כנוי הפעול (לְקַטָּלוּתַהּ). הסורית משתמשת בכל המקורים בו״ו סופית (לפעמים רחוקות, אמנם, בקל), כגון לַמְקַטָּלוּ, לְמֶתְקְטָלוּ. בעברית נשאר מקור אחד בו״ו: לְכַהֲנוֹ (שמות כ״ח א׳ ג׳ ד׳), שאינה כנוי הפעול, כי לא נאמר על אהרן לבדו, כי אם גם על בניו. נמצא מקור ביו״ד נוספת: לְהוֹשִׁיבִי (תהלים קי״ג ח׳).

ב) באיזה פעלים עומדים נמצא מקור נסמך בפתח, כגון שְׁכַב (מ״ב י״ד כ״ב), בְּגְוַע (במדבר כ׳ ג׳), שְׁלַח (ישעיה נ״ח ט׳).

ו. הבינונים. מן הפעל נבנה תאר מיוחד המתאר את העצם

בפעולה שהוא עושה או הנעשית בו; ולכן כל פעל יש לו שני בינונים; האחד לגוף הפועל ונקרא בינוני פועל, והשני לפָּעוּל ונקרא בינוני פעול: כגון קֹשֵׁר, קָשׁוּר. הבינונים נוטים במין, ומספר, בנפרד ונסמך.

א) רק בקל יש שני בינונים. הלשון הארמית שאין לה שני הבנינים הפעולים, משתמשת בכל אחד משלשת הבנינים הפועלים בשני בינונים: בקל — קָטֵל, קְטִיל; בפִעֵל — מְקַטֵּל, מְקַטַּל; ובאַפְעֵל — מַקְטֵל, מַקְטַל. על ידי התפתחות שני בינוני פעול מְקַטַּל ומַקְטַל בנתה העברית את שני הבנינים הפעולים פֻּעַל והָפְעַל, החסרים בארמית, ותשאיר לבנין הקל את שני בינוניו במצאה ספוקה בשמוש הבנין החוזר שלה נִפְעַל להוראת בנין פָּעוּל.

ב) בינוני פועל בקל ובהפעיל בא בפיוט ביו״ד נוספת בזכר, כגון שֹׁכְנִי, הַהֹפְכִי, הַמַּשְׁפִּילִי, מְקִימִי. בבינוני תּוֹמִיךְ (תהלים ט״ז ה׳) נסוגו אחור היו״ד והחירק שלפניה (תֹּמְכִי), דבר הרגיל בלשון התלמוד, כגון אָמוּר ה׳ אֲמַרִי. הבינוני של הִנְנִי יוֹסִף (ישעיה כ״ט י״ד, ל״ח ה׳) הוא בחירק ובלי יו״ד, מטעם הנקדנים, כנראה, פן יצלצלו המלים הִנְנִי יוֹסֵף באזני השומע: הִנְנִי האיש יוֹסֵף.

ג) גם הבינוני בנקבה מקבל לפעמים בסגנון הפיוטי יו״ד נוספת אחר הת״ו, כגון אֹהַבְתִּי (הושע י׳ י״א), תמורת אֹהֲבָה או אהבת; כן רַבָּתִי, שָׂרָתִי. לפעמים היו״ד בלתי נקראת, כגון ישַׁבְתִּי (ירמיה כ״ב כ״ג), שֹׁכַנְתִּי (שם נ״א י״ג), מְקֻנַּנְתִּי (שם כ״ב כ״ג). גם בארמית בא לפעמים תאר נקבה. ביו״ד, כגון בארמית של מקרא אָחֳרִי, ובתלמוד אחריתי, זוטרתי.

שני הבינונים מקבלים בזכר יחיד פתח גנוב אם האות האחרונה היא גרונית, כגון יֹדֵעַ, יָדוּעַ. בסמיכות נמצא שֹׁסַע שֶׁסַע, נֹטַע אֹזֶן, רֹקַע הָאָרֶץ, בחלוף צירה פתח בפתח.

הצירה מוחלף בפתח בבינוני נסמך זולת הגרונית באֹבַד עֵצוֹת.

הפעלים העומדים אין להם בינונים בבנין הקל, ויש להם במקומם תאר מיוחד משרשם על משקל פָּעֵל, כגון יָשֵׁן, רָעֵב, שָׂבֵעַ, עָמֵל, יָגֵעַ, עָשֵׁן; יוצאים מזה שָׁכֵן — שֹׁכֵן, בָּטֵחַ — בֹּטֵחַ.

בינונים פעולים בהוראת פועלים הם: שָׁכוּן (שופטים ח׳ י״א), בָּטוּחַ (ישעיה כ״ו ג׳, תהלים קי״ב ז׳), אָחוּז (שה״ש ג׳ ח׳).

ז. הפָּעוּל נמצא לפעמים, על דרך הארמית, ביו״ד תמורת ו״ו; כגון אָסִיר, יָלִיד, מָשִׁיחַ. הלשון הרויחה בשמוש שתי תמונות הבינונים הפעולים, העברית והארמית, לסמן היטב את שני ערכי הבינוני: הערך הפעלי והערך השמי. כשאנו אומרים אָסִיר — הבינוני הוא שֵׁם, כלומר אינו תלוי במצב הרגע, אלא הוא מראה על רגילות ואֹרך זמן מה; וכשאנו אומרים: פלוני אָסוּר במקום פלוני — הבינוני הוא פָּעוּל, כלומר הוא מורה על המצב הרגעי והנוכחי של האיש ההוא. הפָּעוּל משמש להוראת פעל, והפָּעִיל להוראת שם; כגון מְקוֹם אֲשֶׁר־

בפעלים ל"פ גרונית נמצא עבר נסתרת (נִקְשָׁרָה) בת"ו על דרך הארמית: וְנִשְׁכַּחַת (ישעיה כ"ג ט"ו), וְנִלְקַחַת (בראשית כ' ט"ז).

בעברית החדשה משמשת הקריאה המקובלת בתמונות נִקְשָׁרָה, נִקְשָׁרוּ (בקמץ), גם זולת ההפסק; כן אומרים נִגְנָבָה, נִגְמָרָה, נִכְנָסָה, נִטְּלָה, נִקְבָה, נִתְּנָה, נִפְגְּמָה, נִקְטְעָה, נִשְׁבְּרָה, נֶחְבְּשָׁה, נִשְׁחֲטָה, נִכְתְּבוּ, נֶחְתְּמוּ, נִבְחֲרוּ, נֶעֶלְמוּ, נִשְׂרְפוּ, נִכְנְסוּ, נִזְבְּחוּ, נִמְסְרוּ, נִמְנְעוּ, נֶחְשְׁדוּ, נֶחְלְקוּ, נֶאֶמְרוּ, נֶאֶסְרוּ, נִפְטְרוּ [4]). תמונת הנסתרת מסימת לפעמים בת"ו, כגון נִבְרֵאת, נֶאֱרֶגֶת, נִבְזֶקֶת, נִבְקַעַת כמו בבינוני.

ב. בעתיד הפשוט האל"ף כמעט תמיד בסגול, ובעתיד המוארך תמיד בחירק, כגון אִמָּלְטָה, אִנָּקְמָה. בעתיד הפשוט האל"ף חרוקה רק בפעלים אחדים מהנחים ובמלים: אִשָּׁבֵעַ, אִמָּלֵט, אִדָּרֵשׁ, אִשָּׁפֵט.

עתיד מקבל לפעמים פתח תמורת צירה בע"פ, כגון תֵּעָזַב אָרֶץ; תִּשָּׁבַר (יחזקאל ל"ב כ"ח), יֵאָמַר (תהלים פ"ז ה'), וַתֵּעָצַר, ובפרט אם האות ההיא או שאחריה מן הגרוניות או שהתבה היא בהפסק; כגון וַיִּוָּעַץ, אֶלָּקַח, וַתִּבָּקַע, וַיִּגָּמַל, וַיִּנָּפַשׁ.

אולם וַיִּלָּחֶם, וַיִּצָּמֶד, וַיִּנָּחֶם (נמצא פעמים גם בצירה (ברא' כ"ד ס"ז, תהלים ק"ו מ"ה)), וַיִּשָּׁאֶר, וַיֵּאָסֶף (להוראת מיתה, אולם לעבור ממקום למקום: וַיֵּאָסֵף (במדבר י"א ל', שופטים כ' י"א)).

בעתיד שסיומו —ון ההפסק בצירה, כגון תִּשָּׁמֵדוּן.

א) הצווי מן נִשְׁמַר הוא תמיד מקוצר: הִשָּׁמֶר, והוא מסבת רוב שמושו ומחשבת ההכרחיות והצרך הכלולה בו: ולכן הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט (ישעיה ז' ד'), הבלתי מקוצר אין ענינו שמירה, אלא לשון ישיבה על השמרים ומליצה על הישיבה לבטח, כמו בירמיה מ"ח י"א וצפניה א' י"ב.

ב) תמונת נִקְשֹׁר היא היותר רגילה של מקור נפרד וְהִקָּשֵׁר – של מקור נסמך; כגון נִכְסֹף – נִכְסַפְתָּה, נִלְחֹם – נִלְחַם, לְהִלָּחֵם – הִלָּחֲמוּ. אולם יש גם להפך: הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן – נפרד, נָכוֹן הַיּוֹם – נסמך. בהיות החולם התנועה היותר טבעית במקור נפרד נמצא גם במקור בה"א: הֵאָכֹל – יֵאָכֵל, הֵאָסֹף – יֵאָסֵף, הִנָּתֹן – יִנָּתֵן, כְּהִנָּדֹף, ובאלף תמורת ה"א, משום קושי שתי הי"ן רצופות: הַאִדָּרשׁ אִדָּרֵשׁ. — וְנַחְתּוֹם (אסתר ח' ח'), וְנַהֲפוֹךְ (שם ט' א'), וְנַעְתּוֹר (דה"י א' ה' כ') הם ממקור נפרד במקום עבר.

---

[4]) נקוד זה שורר במשניות שנקד והוציא ר' מנשה בן ישראל (אמשטרדם ת"ו) וכן בשאר הדפוסים האיטלקים ודפוסי ויניציה העתיקים בכללם. ואף כי בדפוסי המשניות נמצאות שגיאות למכביר, הנה שמוש קמץ זה אין לחשבו לשגיאה פשוטה, בהיותו תמידי ושטתי בנִפְעַל והָפְעַל; אולם לא בקַל, פֻּעַל והִתְפָּעַל (זולתי ההפסק).

ג. במקור מחובר אל בְּ, לְ חסרה לפעמים הה״א. ותנועתה תסוג אל האות המוקדמת; כגון לַעֲנֹות (שמות י׳ ג׳) = לְהֵעָנוֹת, בַּעֲטֵף (איכה ב׳ י״א) = בְּהֵעָטֵף, וּבִכָּשְׁלוֹ (משלי כ״ד י״ז) = וּבְהִכָּשְׁלוֹ, לֵאוֹר (איוב ל״ג ל׳) = לְהֵאוֹר, לֵרָאוֹת, בֵּהָרֵג (יחזק׳ כ״ו ט״ו והסגול הוא נגד הכלל ואולי בשגיאה) = לְהֵרָאוֹת, בְּהֵהָרֵג; כן ליכנס (לִכָּנֵס) = לְהִכָּנֵס, ליטמא (לִטָּמֵא) = לְהִטָּמֵא, לֵיעָשׂוֹת, לֵיחָנֵק, לִבָּטֵל, לִישָּׂרֵף, לִנָּשֵׂא, לִדָּלֵק, לִדָּרֵס.

§ 44. בִּנְיַן פִּעֵל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	צווי.	
קִשַּׁרְתִּי	אֲקַשֵּׁר	אֲקַשְּׁרָה	קַשֵּׁר	קַשְּׁרִי
קִשַּׁרְתָּ	תְּקַשֵּׁר		קַשְּׁרוּ	קַשֵּׁרְנָה
קִשַּׁרְתְּ	תְּקַשְּׁרִי	תְּקַשְּׁרִין		
קִשֵּׁר	יְקַשֵּׁר		מקור.	
קִשְּׁרָה	תְּקַשֵּׁר		קַשֵּׁר	
קִשַּׁרְנוּ	נְקַשֵּׁר	נְקַשְּׁרָה		
קִשַּׁרְתֶּם	תְּקַשְּׁרוּ	תְּקַשְּׁרוּן	בינוני.	
קִשַּׁרְתֶּן	תְּקַשֵּׁרְנָה		מְקַשֵּׁר	מְקַשֶּׁרֶת
קִשְּׁרוּ	יְקַשְּׁרוּ	יְקַשְּׁרוּן	מְקַשְּׁרִים	מְקַשְּׁרוֹת
	תְּקַשֵּׁרְנָה			

א. בעבר נסתר ע״פ לפעמים בפתח, כגון אִבַּד, שִׁבַּר, שִׁקַּץ, גִּדַּל, ובפרט אם ע״פ או ל״פ גרונית, כגון טִהַר, מִהַר, נִהַג, נִחַם, לִהַט, שִׁלַּח, בִּלַּע. הפעלים בל״פ גרונית שומרים את הצירה בהפסק ומוסיפים פתח גנוב, כגון בִּקֵּעַ, פִּתֵּחַ.

שלשת הפעלים: דִּבֶּר, כִּבֶּס, כִּפֶּר הם בסגול; אולם בהפסק הם בצירה.

לפני אות בלתי מקבלת דגש מחליפה הפ״פ לפעמים את החירק בצירה, כגון בֵּאֵר, מֵאֵן, בֵּרֵךְ, וּבֵרַךְ: אולם על הרוב נשאר החירק, כגון נִאֵץ, בִּעֵר, שִׁחֵת, כִּחֵשׁ, טִהַר, מִהַר, נִהַג, נִחַם, לִהַט.

אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים. כן בהגדות על המשיח, הזמני משבט אפרים נקרא מָשׁוּחַ, והתמידי מבית דוד – מָשִׁיחַ; פָּזוּר (מוטל מכאן ומכאן), פָּזִיר (איש שמחשבותיו פזורות).

גם בבינוני פועל בנקבה מבדיל הבדל דק בקריאה בין הערך הפעלי ובין הערך השמי, במה שהבינוני הַשֵּׁמִי שומר את הצירה ואינו מחליפו בשוא; כגון בֹּגֵדָה, צֹלֵעָה, נֹטֵרָה, זוֹלֵלָה, שׁוֹמֵמָה, מְכַשֵּׁפָה, מְשַׁכֵּלָה.

הצירה נשאר לפעמים מסבת ההפסק, בלי שיהיה להבינוני ערך שמי; כגון אֵשׁ אֹכֵלָה (ישעיה כ״ט ו׳, ל׳ ל׳, ל״ג י״ד), בֹּעֵרָה, מְבַקֵּדָה (נחום ג׳ א׳), מִתְנַכֵּרָה (מלכים א׳ י״ד ה׳ ו׳).

§ 42. וָו הַהִפּוּךְ.

א. העברי רגיל בספּרו איזה דבר להדור אל תוך המקרים בשעת הֵעָשׂוּתָם, ועל כן אחרי הזכירו את הפעולה הראשונה בזמן עבר ימשוך את ספורו ממצב הדבר בשעת מעשה והולך ומספר בפעלים האחרים בזמן עתיד; כגון בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו: כֹּה־אָמַר ה׳ צַו לְבֵיתֶךָ, כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה. וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־ה׳.

ולהפך בבואו לספר על איזה מקרים בעתיד מצַיֵּר לו העברי כאלו כבר נעשו הדברים והוא מוסיף על כן אחר הפעל הראשון הבא בעתיד להשתמש בפעלים בזמן עבר; כגון בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק ה׳ לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר. וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם...

לתכלית קִשּׁוּר הפעלים העתידים הבאים במאמר עם הפעל הראשון בעבר, או הפעלים בעבר עם הפעל הראשון בעתיד משמשת ו״ו הנקראת ו׳ הַהִפּוּךְ, כלומר המהפכת זמן אחד לשני.

ב. ו׳ הַהִפּוּךְ בעתיד מנוקדת פתח ודגש אחריו, כגון וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו; לפני אל״ף–קמץ, כגון וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ; מיו״ד שואית נשמט הדגש, כגון וַיְדַבֵּר, יוצא: וַנְּסַפֵּר (בדגש הנו״ן).

ו׳ העתיד מושכת אליה את הנגינה והיא נסוגה מן מלרע למלעיל, ואם ההברה האחרונה במלה היא מרכבת מתנועה גדולה, הבלתי יכולה לבא בלי נגינה, תתהפך לתנועה קטנה, כגון מן יָמֹד / תָּשֹׁב יָגְרֵשׁ אומרים וַיָּמָד, וַתָּשָׁב, וַיְגָרֶשׁ. בשרשי ל״ה יִשָּׁמְטוּ הסיום ־ֶה, כגון יִקְרֶה, יִפְתֶּה,

יַשְׁקֶה, יִפְנֶה – וַיַּקְר, וַיִּפְתְּ, וַיַּשְׁק, וַיִּפֶן.

הנגינה נשארת על מקומה מלרע: א) בגוף מדבר, כגון וָאַשְׁלִךְ, וָאָקוּם; ב) כשההברה שלפני האחרונה מרכבת בדגש או בנח, כגון וַיַּשְׁכֵּם, וַיִּסַּפֵּךְ; ג) בהפסק.

ג. ו׳ הַהִפּוּךְ בעבר נְקוּדָה דומה לנקוד ו׳ החבור (§ 87 ג), ונבדלת ממנה רק במה שהיא דוחה את הנגינה הלאה, כגון שָׁפַכְתִּי – וְשָׁפַכְתִּי זַעְמִי עָלַיִךְ; עָמַדְתָּ – צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר.

אין מקום לדחית הנגינה: א) בהפסק; ב) בגוף המדברים, כגון נֵלֲכָה בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ; ג) בהפעיל בסיומי ָ–ה, ו, כגון וְהִכְרִיתָה אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם; ד) אם המלה השניה מתחלת בהברה מוטעמת, כגון וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ; ה) בשרשי ל״ה ול״א, כגון וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם, וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ.

§ 43. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	צווי.
נִקְשַׁרְתִּי	אֶקָּשֵׁר	אֶקָּשְׁרָה	הִקָּשֵׁר
נִקְשַׁרְתָּ	תִּקָּשֵׁר		הִקָּשְׁרִי
נִקְשַׁרְתְּ	תִּקָּשְׁרִי, תִּקָּשֵׁרִי	תִּקָּשֵׁרִין	הִקָּשְׁרוּ
נִקְשַׁר	יִקָּשֵׁר		הִקָּשַׁרְנָה
נִקְשְׁרָה, נִקְשָׁרָה	תִּקָּשֵׁר		
נִקְשַׁרְנוּ	נִקָּשֵׁר	נִקָּשְׁרָה	מקור.
נִקְשַׁרְתֶּם	תִּקָּשְׁרוּ, תִּקָּשֵׁרוּ	תִּקָּשְׁרוּן	נִקְשֹׁר, הִקָּשֵׁר
נִקְשַׁרְתֶּן	תִּקָּשַׁרְנָה		בינוני.
נִקְשְׁרוּ, נִקְשָׁרוּ	יִקָּשְׁרוּ, יִקָּשֵׁרוּ	יִקָּשְׁרוּן	נִקְשָׁר, נִקְשֶׁרֶת (נִקְשָׁרָה)
	תִּקָּשַׁרְנָה		נִקְשָׁרִים, נִקְשָׁרוֹת.

א. הקמץ מבדיל את הבינוני נִקְשָׁר מן העבר נִקְשַׁר, הקמוץ רק בהפסק, והבינוני מקבל פתח רק בסמיכות, כגון נִלְעַג לָשׁוֹן. בינוני נקבה תמיד מלרע, כגון רוּחַ נִשְׁבָּרָה, ועבר נסתרת, הקמוץ מסבת הפסק, תמיד מלעיל, כגון וּזְרֹעוֹ נִשְׁבָּרָה (ירמיה מ״ח כ״ה).

				בינוני.
הִקְשַׁרְתֶּם	תַּקְשִׁירוּ	תַּקְשִׁירוּן		
הִקְשַׁרְתֶּן	תַּקְשֵׁרְנָה			מַקְשִׁיר, מַקְשֶׁרֶת (—ִירָה)
הִקְשִׁירוּ	יַקְשִׁירוּ	יַקְשִׁירוּן		מַקְשִׁירִים, מַקְשִׁירוֹת
	תַּקְשֵׁרְנָה			

א. לפני הגרונית מתחלף חירק הה״א בסגול שאחריו חטף סגול; כגון הֶעֱבִיר, הֶעֱבַרְתָּ, הֶעֱבַרְתִּי, הֶעֱבִירוּ, הֶעֱבַרְתֶּם, הֶעֱבַרְנוּ; או בסגול שאחריו שוא נח, כגון הֶעְלִים, הֶעְלִימוּ:

א. הסגול בא גם לפני ר׳ בפעל רָאָה, כגון הֶרְאָה, וגם פעם אחת לפני כ׳: הֶכְלַמְנוּם (שמואל א׳ כ״ה ז׳), ולפני ג׳: הֶגְלָה, הֶגְלָם, אולם וְהִגְלָה, וְהִגְלָם, הִגְלֵיתָ, הִגְלֵיתִי, הִגְלוּ, הִגְלִיתֶם.

ב. בתמונות העבר בסגול מסבת הגרוניות ישתנה לפתח בו״ו ההפוך, כגון וְהַעֲמַדְתִּי, וְהַעֲבַרְתָּ.

ג. נמצאות התמונות הארמיות: א) א׳ תמורת ה׳, כגון אֶגְאָלְתִּי (ישעיה ס״ג ג׳), אַשְׁכֵּם (ירמיה כ״ה ג׳), אַבְרֵךְ (בראשית מ״א מ״ג) במקום הִגְאַלְתִּי, הַשְׁכֵּם, הַבְרֵךְ; ב) בהשמטת היו״ד והחירק, כגון וַיַּדְבְּקוּ (שמואל א׳ י״ד כ״ב, ל״א ב׳), וַיַּדְרְכוּ (ירמיה ט׳ ב׳), יַעְשְׁרֶנּוּ (ש״א י״ז כ״ה) במקום וַיַּדְבִּיקוּ, וַיַּדְרִיכוּ, יַעֲשִׁירֶנּוּ, כמו שאומרים בארמית וְהַשְׁלְטָךְ (דניאל ב׳ ל״ח), וְהַשְׁלְמֵהּ (שם ה׳ כ״ו).

ד. המקור עם לְ נמצא לפעמים בלי ה״א והפתח שלה עובר אל הלמ״ד, כגון לַעֲבִיר (ש״ב י״ט י״ט), וְלַשְׁבִּית (עמוס ח׳ ד׳), לַרְאוֹתְכֶם (דברים א׳ ל״ג). ה״א חסרה אחר בְּ: בַּגְלוֹתוֹ (ירמיה כ״ז כ׳).

ב. העתיד המקוצר המצוי בשרשי החסרים נמצא גם בשלמים רק בבנין זה, כגון יַשְׁכֵּן, וַיַּפְקֵד, אַל־תַּשְׁחֵת, וַיַּשְׁכֵּן; לפני גרונית מתחלף הצירה בפתח, כגון וַיַּצְמַח, אַל־תַּשְׁמַע, וְאַל יַבְטַח. — שמוש העתיד המקוצר הוא להוראת צווי נסתר והתעוררות הרצון.

§ 47. בִּנְיַן הָפְעַל.

עבר.	עתיד.	מקור.
הָקְשַׁרְתִּי	אָקְשַׁר	הָקְשֵׁר
הָקְשַׁרְתָּ	תָּקְשַׁר	
הָקְשַׁרְתְּ	תָּקְשְׁרִי	

		בינוני.
הָקְשַׁר	יָקְשַׁר	מָקְשָׁר
הָקְשְׁרָה	תָּקְשַׁר	מָקְשֶׁרֶת (מָקְשָׁרָה)
הָקְשַׁרְנוּ	נָקְשַׁר	מָקְשָׁרִים
הָקְשַׁרְתֶּם	תָּקְשְׁרוּ	מָקְשָׁרוֹת.
הָקְשַׁרְתֶּן	תָּקְשַׁרְנָה	
הָקְשְׁרוּ	יָקְשְׁרוּ	
	תָּקְשַׁרְנָה	

א. הקמץ של האות הראשונה בבנין זה מתחלף לפעמים בקבוץ, כגון הֻשְׁלַךְ, יֻשְׁלְכוּ, הֻשְׁלְכָה. על הרוב נוהג זה בבינוני, כגון מֻקְטָר, מֻשְׁלָךְ, מֻשְׁכָּב. בלי נקוד כותבים ו׳ במקום הקבוץ, כגון הוּבְעֲרָה, הוּכְשַׁר, הוּנְחָה, הוּזְלוּ, מוּקְדָם, מוּבְחָר, מוּבְהָק.

נמצאת ה״א הבנין אחר המ״ם בבינוני: מְהֻקְצָעוֹת (יחזקאל מ״ו כ״ב) תמורת מֻקְצָעוֹת.

ב. גם בבנין זה משתמשים בעברית החדשה, גם זולת התפסק, בקמץ הראוי לו; כגון הָצְרְכוּ, הָזְכְּרוּ, הָכְשְׁרוּ, הוּחְזְקוּ, הוּזְלוּ, הָקְרוּ, הוּקְמוּ, הָתְּזוּ, הָתְּרוּ.

§ 48. בִּנְיַן הִתְפַּעֵל וְנִתְפָּעֵל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	צווי.
הִתְקַשַּׁרְתִּי, נִתְקַשַּׁרְתִּי	אֶתְקַשֵּׁר	אֶתְקַשְּׁרָה	הִתְקַשֵּׁר הִתְקַשְּׁרִי
הִתְקַשַּׁרְתָּ, נִתְ־	תִּתְקַשֵּׁר		הִתְקַשְּׁרוּ – הִתְקַשֵּׁרְנָה
הִתְקַשַּׁרְתְּ, נִתְ־	תִּתְקַשְּׁרִי	תִּתְקַשְּׁרִין	
הִתְקַשֵּׁר נִתְ־	יִתְקַשֵּׁר		מקור.
הִתְקַשְּׁרָה, נִתְ־	תִּתְקַשֵּׁר		הִתְקַשֵּׁר
הִתְקַשַּׁרְנוּ, נִתְ־	נִתְקַשֵּׁר	נִתְקַשְּׁרָה	

ב. בעתיד מתחלף הצירה לפני ח׳ ע׳ בפתח, כגון יְשַׁבַּח, יְשַׁפַּח, יְגַלַּח, יְבַצַּע; אולם הצירה נשאר בהפסק בבוא אחריו פתח גנוב, כגון יְגַלֵּחַ, תְּבַקֵּעַ.

לפעמים גם זולת ההפסק, כגון יְזַבֵּחַ (חבקוק א׳ ט״ז), וַיְזַבֵּחַ (מלכים ב׳ י׳ ד׳).

צירה של תמונת נוכחות ונסתרות (תְּקַשֵּׁרְנָה) מתחלף לפעמים בהפסק בפתח, כגון תְּרַטַּשְׁנָה, תְּעַכַּסְנָה; כלל זה הוא תמידי בפעלי ל״פ ע׳ או ח׳, כגון תְּבַצַּעְנָה, תְּשַׁלַּחְנָה.

הערה: א. בשלשת המלים וַיְבָרֶךְ, וַיְגָרֶשׁ, וַיְשָׁרֶת מועמד הטעם תמיד בפ״פ, כלומר העתיד מקוצר מסבת וי״ו ההפוך, וזה מפני אהבת הלשון להעמיד הנגינה בהברה השנית. אולם בפעלים שע״פ שלהם מְדֻגֶּשֶׁת (וַיְקַשֵּׁר) אין מקום לקצור זה, לבל יבאו שלשה קנסוננטים אחר הנגינה.

ב. הפתח נשאר לפני הגרונית במלים לא־תְפַאֵר (דברים כ״ד כ׳, מן פֹּארָה = ענף, כדי להבדיל מן אֱפָאֵר = אֵיפֹּה), יְנָאֵץ, יְטַהֵר, יְנַהֵג, יְנַהֵל, יְרַחֵם, תְּבַעֵר ואיזו פעלים אחרים. בפעל תְּעַב נמצאת הת״ו שמונה פעמים פתוחה וארבע קמוצה. כל האמור בזה בענין נקוד פ״פ לפני גרונית בעתיד הוא הדין גם בעתיד מוארך, צווי, מקור ובינוני.

ג. בצווי מתחלף הצירה בפתח לפני ח׳ או ע׳, כגון שַׁלַּח, שַׁמַּח (משלי כ״ז י״א), בַּלַּע, וגם לפני הגרונית החטופה ר׳: כַּתַּר; ולפעמים גם לפני אותיות אחרות, כגון פַּלַּג, וְקָרַב.

נמצא צירה ופתח גנוב: שַׂמֵּחַ (תהלים פ״ו ד׳). צווי מוארך הוא סַפְּרָה־נָּא (מלכים ב׳ ח׳ ד׳).

ד. המקור הוא בצירה, זולתי שני הפעלים בָּרוֹךְ (יהושע כ״ד י׳), יַסֹּר שהם בחולם.

מקורים בתמונת נקבה הם: זַמְּרָה (תהלים קמ״ז א׳), לְיַסְּרָה (ויקרא כ״ו י״ח), בְּצַדְּקָתֵךְ (יחזקאל ט״ז נ״ב).

ה. סיום בינוני נקבה הוא ֶ ת, אולם סיום ָ ה בא רק בערך השמי, כגון מְכַשֵּׁפָה, מְשַׁכֵּלָה, או בהפסק, כגון מְרַקֵּדָה (נחום ג׳ א׳).

הבינוני חסר מ״ם: מָאֵן (שמות ז׳ כ״ז, ט׳ ב׳, י׳ ד׳, ירמיה ל״ח כ״א), שַׁבֵּחַ (קהלת ד׳ ב׳).

ו. בפעל בִּקֵּשׁ תשאר הקו״ף בלי דגש בכל פעם שהיא בשוא; כגון בִּקְשׁוּ, יְבַקְשׁוּ, מְבַקְשִׁים; אולם בצווי היא דגושה: בַּקְּשׁוּ.

§ 45. בִּנְיַן פֻּעַל.

עבר.	עתיד.	מקור.
קֻשַּׁרְתִּי	אֲקֻשַּׁר	קֻשַּׁר
קֻשַּׁרְתָּ	תְּקֻשַּׁר	
קֻשַּׁרְתְּ	תְּקֻשְּׁרִי	**בינוני.**
קֻשַּׁר	יְקֻשַּׁר	מְקֻשָּׁר
קֻשְּׁרָה	תְּקֻשַּׁר	מְקֻשֶּׁרֶת (מְקֻשָּׁרָה)
קֻשַּׁרְנוּ	נְקֻשַּׁר	מְקֻשָּׁרִים
קֻשַּׁרְתֶּם	תְּקֻשְּׁרוּ	מְקֻשָּׁרוֹת
קֻשַּׁרְתֶּן	תְּקֻשַּׁרְנָה	
קֻשְּׁרוּ	יְקֻשְּׁרוּ	
	תְּקֻשַּׁרְנָה	

הֻפְעַל נבנה מן הִפְעִיל, ונקודו העקרי קבוץ תחת האות הראשונה ודגש בשניה; ולפני הגרוניות יבא חולם לתשלום דגש, כגון הֹרַג, בֹּחַן, סֹעַר.

א. יש איזו פעלים מנוקדים קמץ חטוף במקום הקבוץ, כגון כָּרַּת (יחז׳ ט״ז ד׳), שֻׁדְּדָה (נחום ג׳ ז׳), מְאָדָּם (שם ב׳ ד׳), מְאָדָּמִים (שמות כ״ה ה׳).

ב. הבינוני נמצא לפעמים בלי מ״ם, כגון אֻכַּל, הֻלָּלָה, לֻקַּח; ת׳ מְאֻכָּל, מְהֻלָּלָה, מְלֻקָּח. וכן מוּעָט ת׳ מְמוּעָט.

§ 46. בִּנְיַן הִפְעִיל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	עתיד מְקֻצָּר.	צווי.	
הִקְשַׁרְתִּי	אַקְשִׁיר	אַקְשִׁירָה	אַקְשֵׁר	הַקְשֵׁר	הַקְשִׁירוּ
הִקְשַׁרְתָּ	תַּקְשִׁיר		תַּקְשֵׁר	הַקְשִׁירִי	הַקְשֵׁרְנָה.
הִקְשַׁרְתְּ	תַּקְשִׁירִי				
הִקְשִׁיר	יַקְשִׁיר		יַקְשֵׁר	**מקור.**	
הִקְשִׁירָה	תַּקְשִׁיר			הַקְשֵׁר, הַקְשִׁיר	
הִקְשַׁרְנוּ	נַקְשִׁיר	נַקְשִׁירָה	נַקְשֵׁר		

נו"ן שמושית, כגון נְתַנּוּ, אלא גם לפני ת"ו, כגון נָתַתָּ; ומאבד את הנו"ן הראשונה לא רק בעתיד (אֶתֵּן, תִּתֵּן וכו'), אלא גם בצווי (תֵּן, תְּנָה, תְּנוּ, תְּנִי), במקור נסמך תֵּת (ת' תֶּנֶת, כמו גֶּשֶׁת, מהתמונה הקדומה תְּנַת). בנפעל אומרים: נִתַּן, נִתַּתָּ, נִתַּנּוּ, נִתַּתֶּם וכו'. ביתר הבנינים לא ישמש. נמצאת רק התמונה יֻתַּן, הנראית מבנין הָפְעל ואינה אלא פֻּעַל, ועניינה פעולה ישרה ולא הגרמה.

§ 50. נְטִיַּת הַפְּעָלִים: נָצַר בְּקַל, נָגַף בְּנִפְעַל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.
נָצַרְתִּי	אֶצֹּר	אֶצְּרָה	נִגַּפְתִּי	אֶנָּגֵף	אֶנָּגְפָה
נָצַרְתָּ	תִּצֹּר		נִגַּפְתָּ	תִּנָּגֵף	
נָצַרְתְּ	תִּצְּרִי	תִּצֹּרִין	נִגַּפְתְּ	תִּנָּגְפִי	תִּנָּגֵפִין
נָצַר	יִצֹּר		נִגַּף	יִנָּגֵף	
נָצְרָה	תִּצֹּר		נִגְּפָה	תִּנָּגֵף	
נָצַרְנוּ	נִצֹּר	נִצְּרָה	נִגַּפְנוּ	נִנָּגֵף	נִנָּגְפָה
נְצַרְתֶּם	תִּצְּרוּ	תִּצְּרוּן	נִגַּפְתֶּם	תִּנָּגְפוּ	תִּנָּגְפוּן
נְצַרְתֶּן	תִּצֹּרְנָה		נִגַּפְתֶּן	תִּנָּגַפְנָה	
נָצְרוּ	יִצְּרוּ	יִצְּרוּן	נִגְּפוּ	יִנָּגְפוּ	יִנָּגְפוּן
	תִּצֹּרְנָה			תִּנָּגַפְנָה	

צווי.	בינוני פועל.	צווי.	בינוני.
נְצֹר נִצְרִי	נוֹצֵר נוֹצֶרֶת (נוֹצְרָה)	הִנָּגֵף הִנָּגְפִי	נִגָּף נִגֶּפֶת (נִגָּפָה)
נִצְרוּ נְצֹרְנָה	נוֹצְרִים נוֹצְרוֹת	הִנָּגְפוּ הִנָּגַפְנָה	נִגָּפִים נִגָּפוֹת
מקור.	בינוני פעול.	מקור.	
נָצוֹר נְצוֹר	נָצוּר נְצוּרָה		
	נְצוּרִים נְצוּרוֹת	נִגּוֹף, הִנָּגֵף	

נָגַשׁ בְּבִנְיְנֵי הִפְעִיל וְהָפְעַל.

עבר.	עתיד.	עתיד מוארך.	עבר.	עתיד.
הִגַּשְׁתִּי	אַגִּישׁ	אַגִּישָׁה	הֻגַּשְׁתִּי	אֻגַּשׁ
הִגַּשְׁתָּ	תַּגִּישׁ		הֻגַּשְׁתָּ	תֻּגַּשׁ
הִגַּשְׁתְּ	תַּגִּישִׁי	תַּגִּישִׁין	הֻגַּשְׁתְּ	תֻּגְּשִׁי
הִגִּישׁ	יַגִּישׁ		הֻגַּשׁ	יֻגַּשׁ
הִגִּישָׁה	תַּגִּישׁ		הֻגְּשָׁה	תֻּגַּשׁ
הִגַּשְׁנוּ	נַגִּישׁ	נַגִּישָׁה	הֻגַּשְׁנוּ	נֻגַּשׁ
הִגַּשְׁתֶּם	תַּגִּישׁוּ	תַּגִּישׁוּן	הֻגַּשְׁתֶּם	תֻּגְּשׁוּ
הִגַּשְׁתֶּן	תַּגֵּשְׁנָה		הֻגַּשְׁתֶּן	תֻּגַּשְׁנָה
הִגִּישׁוּ	יַגִּישׁוּ	יַגִּישׁוּן	הֻגְּשׁוּ	יֻגְּשׁוּ
	תַּגֵּשְׁנָה			תֻּגַּשְׁנָה

צווי.		בינוני.	מקור.	בינוני.
הַגֵּשׁ	הַגִּישִׁי	מַגִּישׁ	הֻגֵּשׁ	מֻגָּשׁ
הַגִּישׁוּ	הַגֵּשְׁנָה	מַגֶּשֶׁת (מַגִּישָׁה)		מֻגֶּשֶׁת (מֻגָּשָׁה)
מקור.				
הַגֵּשׁ, הַגִּישׁ		מַגִּישִׁים		מֻגָּשִׁים
		מַגִּישׁוֹת		מֻגָּשׁוֹת

הערות:

א) בדורות הקדמונים היו אומרים, כנראה, יִגַּשׁ (בלי דגש) במקום יִגָּשׁ, כלומר במקום התבנית הקדומה יִנְּגֵשׁ (מקביל אל יִתְקְטֵל בארמית), ואחר כך התקצר לתמונת יִגַּשׁ (בלי נו"ן), עד שהתחלפה לבסוף התמונה הזרה הזאת בתמונת יִגַּשׁ, השכיחה בקל. מזה באה הזרות בפעלים אחדים שנוטים בעבר כבנין נפעל ובעתיד בקל: נִגַּשׁ, יִגַּשׁ; נִדַּח, יִדַּח (לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח, שמואל ב׳ י"ד י"ד), נִתַּךְ, יִתַּךְ (איוב ג׳ כ"ד, ירמיה מ"ב י"ח ועוד); נִפַּח (דברים כ"ח כ"ג), יִפַּח (יִפַּחוּ מִמֶּנָּה, משלי כ"ב), העתיד יִפַּח, שעניגו בפסוק האחרון פעול, במקום יִנָּפֵחַ

הִתְקַשַּׁרְתֶּם, נִתְ־	תִּתְקַשְּׁרוּ	תִּתְקַשֵּׁרְנָה ... תִּתְקַשְּׁרוּן	בינוני.
הִתְקַשַּׁרְתֶּן, נִתְ־	תִּתְקַשֵּׁרְנָה		מִתְקַשֵּׁר מִתְקַשֶּׁרֶת (–שְּׁרָה)
הִתְקַשְּׁרוּ, נִתְ־	יִתְקַשְּׁרוּ	יִתְקַשְּׁרוּן	מִתְקַשְּׁרִים מִתְקַשְּׁרוֹת
	תִּתְקַשֵּׁרְנָה		

א. בעבר נמצא לפעמים גוף הנסתר בצירה בסוף, תמורת פתח, כגון הִתְאַמֵּץ, הִתְמַכֵּר, הִתְבָּרֵךְ.

גם נמצא חירק תמורת הצירה, בהתרבות התבה: וְהִתְגַּדִּלְתִּי, וְהִתְקַדִּשְׁתִּי, וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם.

ב. להפך העתיד והצווי מקבלים פעמים רבות, ובפרט בהפסק, פתח או קמץ תמורת הצירה, כגון תִּתְבָּרָר, תִּתְחַסָּד, הִתְעַנַּג, יִתְקַדָּשׁוּ, הִתְעַלָּם, יִתְבָּרַךְ.

ג. בפעלים שפ״פ שלהם שי״ן או סמ״ך תתחלפנה הע״פ והת׳ של התפעל את מקומותיהן ונקודותיהן זב״ז, לנעימת המבטא, כגון הִשְׁתַּדֵּל, אֶשְׁתַּמֵּר, מִסְתַּתֵּר, נִסְתַּמָּא. אם פ״פ היא צ׳ תתחלף הת״ו בטי״ת ואם היא ז׳ תתחלף בדל״ת, כגון הִצְטַדֵּק, הִצְטַיֵּד, הִזְדַוֵּג, נִזְדַּקֵּן. הת״ו נופלת קודם ד, ט, ת; כגון אֶדַּמֶּה, מִטַּהֵר, תִּתַּמָּם.

הערה: **א.** במקרא חסרה הת״ו בלי תמורת דל״ת ונשלמת בדגש: הִזַּכּוּ; וכן נשלמת בדגש: תִּכַּסֶּה (משלי כ״ו כ״ו), הִנַּבְּאוּ (ירמיה כ״ג י״ג), הִנַּחַמְתִּי (שממנו בהפסק הִנֶּחָמְתִּי, יחזקאל ה׳ י״ג) תמורת תִּתְכַּסֶּה, הִתְנַבְּאוּ, הִתְנַחַמְתִּי. — נמצאת ת״ו לפני שי״ן: וְהִתְשׁוֹטַטְנָה (ירמיה מ״ט ג׳), מפני קושי מבטא תּוֹטַט של וְהִשְׁתּוֹטַטְנָה.

ב. מתמונות נתפעל יש ג׳ דוגמאות במקרא: וְנִכַּפֵּר (דברים כ״א ח׳), וְנִוַּסְּרוּ (יחזקאל כ״ג מ״ח), נִשְׁתַּוָּה (משלי כ״ז ט״ו).

ד. לפעמים מפורשת הוראת התפעל בדרך השאלה על ידי קַל, פִּעֵל או הפעיל עם השם עֶצֶם; כגון מוֹנֵעַ עַצְמוֹ, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, לְכַסּוֹת עַצְמָהּ, הַתְקֵן עַצְמְךָ, הַחְשֵׂךְ עַצְמוֹ, לְאַבֵּד עַצְמוֹ.

הַגִּזְרָה הַשְּׁנִיָּה [גִּזְרַת הַחֲסֵרִים].

§ 49. הַפְּעָלִים הַחֲסֵרֵי פ״א הַפֹּעַל וְלָמֶ״ד הַפֹּעַל.

א. פ״פ נון, הלמ״ד בפעל לָקַח והיו״ד בפעלים: יָצַב, יָצַג, יָצַע, יָצַק, יָצַר, יָצַת, יָסַד, יָסַר, יָשַׁר, חסרות ונשלמות בדגש, בכל התמונות שהיו האותיות ההן ראויות לבא בשוא נח; כגון יִפֹּל ת׳ יִנְפֹּל, עתיד קל; נִגַּשׁ ת׳ נִנְגַּשׁ, עבר נפעל; יַפִּיל ת׳ יַנְפִּיל, עתיד

הפעיל; תִּקַּח ת׳ תִּלְקַח, עתיד קל; הִצִּיג ת׳ הִנְצִיג, עבר הפעיל; יֻצַּג ת׳ יֻנְצַג, עתיד הָפְעַל.

ב. בשלשת הבנינים הדגושים (פִּעֵל, פֻּעַל והִתְפַּעֵל), אשר מסבת הדגש הבא בע״פ לא תוכל הפ״פ לבא בשוא נח, אלא בתנועה, אין כל מקום לחסרון פ״א הפעל.

ג. צווי קל בא על הרוב, וביחוד בעברית החדשה, בחסרון פ״פ, כגון גֵּשׁ, גְּשָׁה, גְּשִׁי, גְּשׁוּ וּגְשׁוּ, מן נָגַשׁ; סְעוּ מן נָסַע; שַׁל מן נָשַׁל; שְׁקָה מן נָשַׁק; תֵּן מן נָתַן; קַח, קְחָה, קְחוּ מן לָקַח; שָׂא, שְׂאִי, שְׂאוּ מן נָשָׂא; צַק, צְקוּ מן יָצַק; פּוֹל מן נָפַל; דּוֹר מן נָדַר; טוֹל, טְלִי, טְלוּ מן נָטַל. אולם, אומרים גם: נְקֹם, נְצֹר, נְתֹץ, לְקַח, נִפְלוּ, נִטְעוּ, נִדְרוּ, ובדגש לתפארת הקריאה: נִצְּרָה (תהלים קמ״א ג׳); נְצָּרֶהָ (משלי ד׳ י״ג).

ד. במקור נפרד קַל נשארת הפ״פ, כגון נְסֹעַ, לָקֹחַ.

מקור נסמך משמיט הפ״פ ומקבל תמונת נקבה בת״ו, כגון לָגֶשֶׁת, לָצֶקֶת, כְּגַעַת, לָטַעַת, לָפַחַת (מן נָפַח); המקור עם לְ משתמש על הרוב בלי ת״ו, כגון: ליגוף, ליטול, לישוך, ליתן, ליגע, לינח, ליטע, ליקח, לישא=לִגֹּף, לִטּוֹל, לִשּׁוֹךְ, לִתֵּן, לִגַּע, לִפַּח, לִטַּע, לִקַּח, לִשָּׂא.

אולם נמצאת לפעמים גם תמונה מלאה, כגון לִנְגֹּעַ, לִנְטֹעַ, בִּנְסֹעַ, לִנְפֹּל.

ה. יש פעלים רבים שפ״פ שלהם נו״ן ואינם חסרים, כלומר הנו״ן לא תפול בהם מעולם. על הרוב הם ממין זה הפעלים שע״פ שלהם גרונית, כגון נָחַל, נָאַק, נָהַג, נָחָה, נָעַל, נִנְאַץ, נִנְעַר, נִגְעַל, הִנְעִים, הִנְעִיר, הִנְהִיר, הִנְהִיג, הִנְחִיל (אולם: נמצא גם: הִגִּיב).

מן נַחַת נמצא תִּנְחַת (תהלים ל״ח ג׳), יֵחַת (ירמיה כ״א י״ג). כן יש פעלים שעתידם, החסר תמיד, שומר לפעמים את הפ״פ, כגון תִּנְגְּשׁוּ, תִּנְדֹּף, יִנְטֹר, יִנְצֹר, יִנְקֹב.

ו. א) בסוף הפעלים הסרות האותיות נ׳ ות׳ שְׁוָאִיוֹת כשהן נפגשות בנ׳ או ת׳ שמושית, המקבלת דגש לתשלום, כגון נִשְׁעַנּוּ תמורת נִשְׁעַנְנוּ, כָּרַתָּ, שִׁחַתָּ ת׳ כָּרַתְתָּ, שִׁחַתְתָּ, מן כָּרַת, שִׁחֵת, וְהַחְתַּתִּי (ירמיה מ״ט ל״ז) ת׳ וְהַחְתַּתְתִּי. הִצְמַתָּ, הִכְרַתָּ מן הִצְמִית, הִכְרִית; תִּשְׁכֹּנָּה ת׳ תִּשְׁכֹּנְנָה, תְּרַנֵּנָּה ת׳ תְּרַנֵּנְנָה.

ב) הפעל נָתַן, מרוב שמושו, מאבד את הנו״ן השניה לא רק לפני

צווי	מקור	בינוני פועל	בינוני פעול
סֹב סֹבִּי	סֹב	סוֹבֵב סוֹבֶבֶת	סָבוּב סְבוּבָה
סֹבּוּ סֻבֶּינָה		סוֹבְבִים סוֹבְבוֹת	סְבוּבִים סְבוּבוֹת

נסתרים ונסתרות בעבר מלעיל (על דרך הארמית, כמו עַלּוּ, קְטַלּוּ).

§ 53. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר	עתיד	צווי.	מקור	בינוני
נְסַבֹּתִי	אֶסַּב	הִסַּב	הִסֵּב	נָסֵב
נְסַבֹּתָ	תִּסַּב	הִסַּבִּי		נְסַבָּה
נְסַבֹּת	תִּסַּבִּי	הִסַּבּוּ		נְסַבִּים
נָסַב	יִסַּב	הִסַּבְנָה		נְסַבּוֹת
נָסַבָּה	תִּסַּב			[נָקֹל
נְסַבֹּנוּ	נִסַּב			נְקַלָּה
נְסַבֹּתֶם	תִּסַּבּוּ			נְקַלִּים
נְסַבֹּתֶן	תִּסַּבֶּינָה			נְקַלּוֹת]
נָסַבּוּ	יִסַּבּוּ			
	תִּסַּבֶּינָה			

א. הנו"ן מנוקדת לפעמים חירק או צירה לפני גרונית, כגון נֵאָרִים, נִחַל, נִחֲלוּ, נִחַלְתְּ, נִחַנְתְּ, נִחַר, נִחֲרוּ, נִחָרוּ, נִחַת.

ב. פ"פ בעבר מנוקדת על הרוב פתח, ועל המעט צירה או הולם, כגון נָחַר, נָמֵס, נָגוֹז.

ג. עתיד נפעל זה דומה להעתיד הדגוש מן הקל, וכדי שלא לערבבם זה בזה, צריך לחשב מבנין נפעל את כל העתידים:

א) שענינם פעול או חוזר ושנמצא מהם הקל בהוראת פועל, כגון תִּבּוֹז, שהקל היוצא ממנו הוא בָּזַז; תִּבּוֹק — שהיוצא הוא בּוֹקֵק; אֵסַּף —

שהיוצא – כָּפַף; יָמַד, יָמַּדוּ שהם הפעולים מן מָדַד; תָּרוֹץ הוא הוזר מן רָצַץ.

ב) שנמצא מהם עבר בנו"ן; כגון תִּדַּמּוּ, יִדַּמּוּ שנמצא מהם נִדְמוּ; יֵחַר, יֵחָרוּ שנמצא מהם נָחַר ונִחַר; תֵּחַת, יֵחַת, תֵּחַתּוּ, יֵחַתּוּ, אֵחָתָּה, שנמצא מהם נִחַת; יִמַּס, יִמַּסּוּ, שנמצא נָמַס, נָמַסּוּ; יִמַּקּוּ, תִּמַּק, תִּמַּקְנָה, מן נָמַק; תִּסֹּב, יִסֹּב, יִסַּבּוּ שמהם נָסַב, נָסַבּוּ; יִשַּׁמּוּ מן נָשַׁמּוּ. ולהפך יֵחָשְׁבוּ על הקל: יִתַּמּוּ, יִשַּׁחוּ, תִּצַּלְנָה, שהעבר מהם נמצא בקל ולא בנפעל.

§ 54. בִּנְיַן הִפְעִיל.

עבר.	עתיד	עתיד דגוש	עתיד מקוצר	צווי.
הֵסַבֹּתִי	אָסֵב	אַסֵּב	אָסֵב	הָסֵב, הָסֵבִּי
הֵסַבֹּתָ	תָּסֵב	תַּסֵּב	תָּסֵב	הָסֵבּוּ, הֲסִבֶּינָה
הֵסַבֹּת	תָּסֵבִּי	תַּסֵּבִּי		
הֵסֵב	יָסֵב	יַסֵּב	יָסֵב	מקור.
הֵסֵבָּה	תָּסֵב	תַּסֵּב	תָּסֵב	הָסֵב
הֵסַבֹּנוּ	נָסֵב	נַסֵּב	נָסֵב	
הֵסַבֹּתֶם	תָּסֵבּוּ	תַּסֵּבּוּ		בינוני.
הֵסַבֹּתֶן	תְּסִבֶּינָה	תַּסֵּבְנָה		מֵסֵב, מְסִבָּה
הֵסֵבּוּ	יָסֵבּוּ	יַסֵּבּוּ		מְסִבִּים, מְסִבּוֹת
	תְּסִבֶּינָה	תַּסֵּבְנָה		

א. בנין הפעיל בכפולים נוטה גם בפתח תמורת הצירה בפ"פ, כגון הֵדַק, הֵפַר (מן פָּרַר = פּוּר), הֵצַר, הֵקַל, הֵרַךְ, הֵשַׁח.

ב. העברית החדשה אוהבת להטות את הכפולים בה"א הרוקת ודגש על דרך השלמים. כגון הִתִּיז ת' הֵרַז, הִזִּים (מן זָמַם) ת' הֵזַם.

בתמונתו הקדומה וְנִסַּח, כמו בארמית יִתְנְסַח, עזרא ו׳ י״א), נמצא בשני פסוקים אחרים (תהלים נ״ב ז׳, משלי ט״ו כ״ה) בהוראת פועל, כעתיד אמתי מבנין הקל. כן מן נָשַׁק נמצא פעמים רבות יִשַּׁק בקל, אולם שְׂפָתַיִם יִשָּׁק (משלי כ״ד כ״ו) הוא בנפעל, וענינו: ראוי להִנָּשֵׁק בשפתיו.

ב) מן העתיד יִגַּשׁ, שהוא מבנין הקל, עשו הצווי גַּשׁ או גֶּשׁ והמקור גֶּשֶׁת, אבל את הבינוני לא עשו נוֹגֵשׁ אלא נִגָּשׁ (הַנִּגָּשִׁים, שמות י״ט כ״ב). מזה נראה כי רק משום הקצור (להשמיט הנו״ן) השתמשו בתמונות מבנין הקל (גַּשׁ, גֶּשׁ, גֶּשֶׁת), במקום תמונות מבנין נפעל (יִנָּגֵשׁ, הִנָּגֵשׁ); אולם בכל פעם שהיה קל מאד לבטא את הנו״ן (כמו בעבר ובבינוני) השתמשו רק בנפעל.

ג) אף כי על פי כללי הדקדוק אין בנין פֻּעַל חסר מעולם את הפ״פ, בכל זאת קצרה הלשון בפעלים אחרים את העתיד והשמיטה את הפ״פ, וזה נותן מקום לחשוב שהמלה הוא מבנין הָפְעַל, בעוד שאין לה הוראתו כלל, והוא באמת מבנין פֻּעַל. כן יֻקַּח הוא בתמונת הָפְעַל (כמו יֻגַּשׁ), אולם אין ממנו עבר הֻקַּח או הָלְקַח, ולא הבנין הפועל המקביל הִקִּיחַ או הִלְקִיחַ, וגם ענין יֻקַּח בכל מקום הוא מבנין פֻּעַל ולא הָפְעַל, ואם כן איננו במקום יָלְקַח (הָפְעַל), אלא תמורת יְלֻקַּח, מן העבר לֻקַּח, מבנין פֻּעַל. כן יֻקַּם אין ענינו הגרמת הפעולה אלא העשותה בדרך ישר, ואיננו הָפְעַל אלא פֻּעַל, הבנין הפעול מן נִקֵּם (מלכים ב׳ ט׳ ז׳, ירמיה נ״א ל״ו). כן יֻתַּץ הוא פֻּעַל (נֻתַּץ, שופטים ו׳ כ״ח), ולא הָפְעַל; וכן וַתֻּתַּשׁ (יחזקאל י״ט י״ב) הוא פֻּעַל מן נָתַשׁ.

§ 51. נְטִיַּת הַכְּפוּלִים.

א. הפעלים הַכְּפוּלִים, כלומר אותם שע״פ ול״פ שלהם דומות, נוטים על שני דרכים: כשלמים וכחסרים, כגון סָבַב וְסַב, סָבְבוּ וָסַבּוּ, חָקַקְתִּי וְחַקֹּתִי.

ב. בנטית הכפולים על דרך החסרים תִּשָּׁמֵט ע״פ בכל פעם שבנטית השלמים היתה ראויה (בעברית של מקרא, או לפחות בעברית הקדומה) האות שלפניה להיות מנוקדת שוא; אז הפ״פ מחליפה את שְׁוָאָהּ בתנועת האות הנשמטת, והאות שאחריה נדגשת, כל זמן שאין מקומה בסוף המלה. כן בצווי ובמקור נסמך בקל אומרים סֹב תמורת סְבֹב, בעבר — סַב ת׳ סָבַב (בתמונה הקדומה סְבַב). סַבּוּ ת׳ סָבְבוּ (בתמונה הקדומה סְבַבוּ, כמו בארמית). סַבָּה ת׳ סָבְבָה (בתמונה הקדומה סְבַבַת, כמו בתרגום, ובהנעמה עברית: סְבָבָה).

ג. בתמונות הכפולים המסַיְּמות באות שמושית בלתי מוטעמת (קַשֹּׁתָ, קַשֹּׁתְ, קַשֹּׁתִי, קַשֹּׁנוּ, תִּקְשֶׁינָה) מרכבים את האות השְּׁוָאִית בתנועה, בעבר — בחולם ובעתיד וצווי — בסגול, כדי למנוע העברת הנגינה מן האות השנית הנשמטת אל האות הקודמת, מה שיתנגד לקריאה העברית, הבלתי אוהבת שיבאו שלשה קנסוננטים (אותיות מרגשות במבטא) אחר הנגינה; כגון סַבֹּתָ, סַבֹּתִי, סַבֹּת, סַבֹּנוּ תמורת סַבְּתָּ, סַבְּתִּי וכו׳; תְּסֻבֶּינָה ת׳ תָּסֹבְנָה.

פעמים אחרות נמצא במקרא בשוא ובלי דגש, כגון יָזְמוּ ת׳ יָזֹמּוּ, נָבְלָה ת׳ נָבֹלָּה; ויש גם בתנועה ובלי דגש, כגון וְנָבֹזָה, הֵעֵזָה.

תמונות הנוכחים והנוכחות (סַבֹּתֶם, סַבֹּתֶן) מרוכבות בחולם, אף כי נגינת מלרע, משום דמיון לגופים האלה ביחיד (סַבֹּתָ, סַבֹּת) שמהם נבנו.

ד. א) נקוד אית״ן הוא שוא, המתרכך בקמץ להנעים הקריאה, כגון בקל – יָסֹב, בנפעל – נָסַב, ובהפעיל יָסֵב; ובהתרבות המלה ישתנה הקמץ לשוא, כגון תְּסֻבֶּינָה.

ב) לפעמים מנוקדות אית״ן חירק בקל ופתח בהפעיל, בדגש נוסף באות הבאה; כן בקל מן תָּמַם – יִתֹּם, דָּמַם – יִדֹּם, כָּתַת – וָאֶכֹּת, קָבַב – אֶקֹּב; ובהפעיל: יַסֵּב, יַתֵּם.

ג) בעתיד פתוח מחליפות אית״ן את הקמץ (הקרוב לקריאת הפתח) בצירה או חירק; כגון יֵמַר, יֵחַם וַיִּחַם, וַתֵּקַל, יֵקַלּוּ (ש״א ב׳ ל׳), יֵקַלּוּ (ישעיה ל׳ ט״ז), תֵּשַׁם.

נמצא ביו״ד תִּישָּׁמְנָה (יחזקאל ו׳ ו׳), אֵיתָם (תהלים י״ט י״ד). — בקריאה הכפולה של יֵקַל, וַיִּקַל, אֵיתַם וַיִּתֹּם מבדיל הדגש בין המשמע החמרי (יִתֹּם = יכלה, יִקַלּוּ=יהיו מהירים) ובין הרוחני (אֵיתָם=אהיה תמים, שלם; יֵקַלּוּ=יהיו לאפס, הבל).

ה. בינוני פועל בקל נוטה תמיד על דרך השלמים, כי חולמו הוא קדמון (והבינוני הארמי המקביל הוא בקמץ: קָטֵל); ועל דרך זה נוטה גם הבינוני הפעול, אולי משום דמיון לבינוני הפועל; כגון סֹבֵב, בֹּזְזִים, שָׁדוּד, בָּזוּז (גם בארמית: בְּזִיזָא).

§ 52. בִּנְיַן קַל מִן הַכְּפוּלִים עַל דֶּרֶךְ הַחֲסֵרִים.

עבר	עתיד בחולם	עתיד בחולם דגוש	עתיד בפתח	עתיד מקוצר	עתיד מוארך
סַבֹּתִי	אָסֹב	אֶדֹּם	אֵקַל	אָסָב	אָסֹבָּה
סַבֹּתָ	תָּסֹב	תִּדֹּם	תֵּקַל	תָּסָב	
סַבֹּת	תָּסֹבִּי	תִּדְּמִי	תֵּקַלִּי		
סַב	יָסֹב	יִדֹּם	יֵקַל	יָסָב	
סַבָּה	תָּסֹב	תִּדֹּם	תֵּקַל		
סַבֹּנוּ	נָסֹב	נִדֹּם	נֵקַל	נָסָב	נָסֹבָּה
סַבֹּתֶם	תָּסֹבּוּ	תִּדְּמוּ	תֵּקַלּוּ		תְּסֻבּוּן
סַבֹּתֶן	תְּסֻבֶּינָה	תִּדֹּמְנָה	תֵּקַלְנָה		יְסֻבּוּן
סַבּוּ	יָסֹבּוּ	יִדְּמוּ	יֵקַלּוּ		
	תְּסֻבֶּינָה	תִּדֹּמְנָה	תֵּקַלְנָה (תְּקַלֶּינָה)		

§ 55. בִּנְיַן הָפְעַל.

עבר.	עתיד.	מקור.
הוּסַבּוֹתִי	אוּסַב	הוּסַב
הוּסַבּוֹתָ	תּוּסַב	
הוּסַבּוֹת	תּוּסַבִּי	**בינוני.**
הוּסַב	יוּסַב	מוּסַב, מוּסַבָּה
הוּסַבָּה	תּוּסַב	מוּסַבִּים, מוּסַבּוֹת.
הוּסַבּוֹנוּ	נוּסַב	
הוּסַבּוֹתֶם	תּוּסַבּוּ	
הוּסַבּוֹתֶן	תּוּסַבֶּינָה	
הוּסַבּוּ	יוּסַבּוּ	
	תּוּסַבֶּינָה	

§ 56. הַבִּנְיָנִים הַדְּגוּשִׁים.

א. בשלשת הבנינים הדגושים (פִּעֵל, פֻּעַל, התפעל) נוטים הכפולים על דרך השלמים ואינם מאבדים כל אות, כגון הִלֵּל, מְהֻלָּל, הִתְהַלֵּל; חִנֵּן, הִתְחַנֵּן; כִּתֵּת, כֻּתַּת; פִּלֵּל, הִתְפַּלֵּל.

יש פעלים אחדים במקרא הנראים מבנין הָפְעַל ואינם אלא פֻּעַל, וקוצרו על דרך הבנינים הבלתי דגושים. כן יוּאַר ת׳ יְאֻרַּר, בנין פעול מן פִּעֵל, הנמצא בבראשית ד׳ כ״ט; וַיֻּחַקּוּ (איוב י״ט כ״ג) ת׳ יְחֻקְקוּ, פֻּעַל הנמצא במשלי ל״א ה׳; יֻכַּת (ישעיה כ״ד י״ב), יֻכַּתּוּ (ירמיה מ״ו ה׳, איוב ד׳ כ׳) ת׳ יְכֻתַּת, יְכֻתְּתוּ, פֻּעַל הנמצא בדה״י ב׳ ט״ו ו׳; תּוּשַׁד (ישעיה ל״ג א׳), יוּשַּׁד (הושע י׳ י״ד) ת׳ תְּשֻׁדַּד, יְשֻׁדַּד, מן שֻׁדַּד, הנמצא במקרא לרוב. הקצור הראוי מן יְכֻתַּת הוא יֻתַּת ולא יֻכַּת, אבל רצו להשאיר את השרש הקדום בעל שתי אותיות, שהוא כַּת ולא תַּת.

ב. לפעמים נוטים הכפולים בבנינים הדגושים על דרך הבִּנְיָן הַמְרֻבָּע של נחי ע׳, כלומר יחליפו את דגש הבנין עם התנועה שלפניו בו׳, כגון יִתְבּוֹלָל ת׳ יִתְבַּלָּל, יִתְגּוֹדָדוּ, דּוֹמַמְתִּי, מְחוֹלָל, מְחוֹקֵק, הִסְתּוֹפֵף, הִשְׁתּוֹמֵם.

א) הכפולים נוטים פעמים אחדות, גם זולת שלשת הבנינים הדגושים, ע"ד נחי ע'; כגון יָרוֹן (משלי כ"ט ו') ת' יָרֹן, יָשׁוּד (תהלים צ"א ו') ת' יָשֹׁד; יָגֻד, יְגוּדֶנּוּ ת' יָגֹד, יְגֻדֶנּוּ; הֲמִנּוּ (ירמיה מ"ד י"ח); באיכה ג' כ"ב נמצא תַּמְנוּ במקום תַּמּוּ. כַּהֲתִימְךָ (ישעיה ל"ג א'); יְחִיתַן (חבקוק ב' י"ז); וַהֲמִישֵׁנִי (שופטים ט"ז כ"ו, קרי); אֲמִילַם (תהלים קי"ח י' י"א י"ב). וַיָּרָם (שמות ט"ז כ') בקבוץ, להבדילו מן וַיָּרָם (מן רום).

ב) לפעמים מקבלים הכפולים אל"ף תמורת האות הראשונה מהדומות; כגון יִמְאָס (איוב ז' ה'), יִמָּאֲסוּ (תהלים נ"ח ח') תמורת יִמְסַס, יִמְסְסוּ או יִמַּס, יִמַּסּוּ. וכן בשמות: צֶאֱלִים (איוב מ' כ"א) = אילנות מצֵלים, נגזר מן צְלָלִים. גם זה על דרך נטית נחי ע', כי בארמית מוסיפים אל"ף בבינוני קל של נחי ע"ו וכפולים. כן מן שרש קום אומר הארמי והסורי קָאֵם, ובתלמוד ק א י ם; וכן מן דָּקַק וְעָלַל עושה הסורי דָּאֵק, עָאֵל, ובתלמוד: ד א י ק, ע א י ל. כן שֹׁאסַיִךְ (ירמיה ל' ט"ז) הראוי שֹׁאסַיִךְ, שהוא תמורת שֹׁסַיִךְ, מן הכפולים (כמלת לְמְשִׁסָּה שאחריו); והנקדנים שהניחו את האליף נחה חשבו את המלה מן נחי ל"ה. כן יַאֲהִיל (איוב כ"ה ה') הא' היא תמורת הל' הכפולה, והמלה מקבילה אל יָהֵל (א וב ל"א כ"ו), ודק שֵׁנוּי מקום חל במלה זו (כמו שהעיר אלטינג) ויאהיל הוא תמורת יַהֲאִיל. בְּבָאוּ (ישעיה י"ח ב' ז') הא' היא תמורת האות הכפולה, ומקביל אל בָּזְזוּ או בָּזּוּ.

ג. יש שנוטים הכפולים בבנינים הדגושים על דרך בִּנְיָן מְרֻבָּע אחר, והוא כי נשנות שתי אותיות השרש. כן וְגִלְגַּלְתִּיךָ – פִּעֵל, וְהִתְגַּלְגָּלוּ – התפעל, משרש גָּלַל; לְחַרְחַר־רִיב – פִּעֵל מן חָרַר (הצירה מוחלף בפתח בשביל המקף והגרונית החטופה); יִתְמַרְמַר, מן מָרַר; סַלְסְלֶהָ מן סָלַל; וַיְפַצְפְּצֵנִי מן פָּצַץ; וַיְפַרְפְּרֵנִי מן פָּרַר; קִלְקֵל, הִתְקַלְקְלוּ מן קָלַל; יִשְׁתַּקְשְׁקוּן מן שָׁקַק; וכן בִּזְבֵּז, בִּלְבֵּל, הִקְדֵּק (מְדַקְדֵּק, מְדֻקְדָּק, ומזה דִּקְדּוּק), מִשְׁמֵשׁ מן בָּזַז, בָּלַל, דָּקַק, מָשַׁשׁ.

ד. כפל ממין זה נמצא גם ביתר שרשי החסרים וכן בנחים, היינו בכל השרשים שהיו בתחלה בעלי שתי אותיות. כן מן נָטַל, נִטֵּל (סוכה ג' י"ב) אומרים טִלְטֵל, מְטַלְטֵלְךָ (ומזה מִטַּלְטְלִין); מן חוּל או חִיל – וַהִתְחַלְחַל; – מן כּוּל או כִּיל – כִּלְכֵּל, אֲכַלְכֵּל, מן שָׁנָה – שִׁנְשֵׁן; מן תָּעָה – מְתַעְתֵּעַ; מן נָטַף – טִפְטֵף; מן נָקַשׁ – קִשְׁקֵשׁ; מן נוּד, נוּעַ – נִדְנֵד, נִעֲנֵעַ; מן נוּם – הִתְנַמְנֵם, ועוד.

הַנְּטִיָּה הַשְּׁלִישִׁית [גִּזְרַת הַנָּחִים].

נחי עי"ן הם הפעלים שע"פ שלהם ו' או י', כגון רוּץ, שׁוּב, דִּין, שִׁיר, החסרות על הרוב בתמונות הנטיה ונשלמות בתנועה גדולה בפ"פ.

§ 57. בִּנְיָן קַל.

עבר.	עתיד.	עתיד מקוצר I	עתיד מקוצר II	עתיד מוארך	צווי.
שַׁבְתִּי	אָשׁוּב	אָשֹׁב	אָשֻׁב	אָשׁוּבָה	שׁוּב, שׁוּבִי
שַׁבְתָּ	תָּשׁוּב	תָּשֹׁב	תָּשֻׁב		שׁוּבוּ, שֹׁבְנָה
שַׁבְתְּ	תָּשׁוּבִי	יָשֹׁב	יָשֻׁב		**מקור.**
שָׁב	יָשׁוּב	תָּשֹׁב	תָּשֻׁב		שׁוֹב, שׁוּב.
שָׁבָה	תָּשׁוּב	נָשֹׁב	נָשֻׁב	נָשׁוּבָה	**בינוני פועל.**
שַׁבְנוּ	נָשׁוּב				שָׁב, שָׁבָה
שַׁבְתֶּם	תָּשׁוּבוּ			תְּשׁוּבוּן	שָׁבִים, שָׁבוֹת
שַׁבְתֶּן	תָּשֹׁבְןָ (תְּשׁוּבֶינָה)				**בינוני פעול.**
שָׁבוּ	יָשׁוּבוּ			יְשׁוּבוּן	שׁוּב, שׁוּבָה
	תָּשֹׁבְןָ (תְּשׁוּבֶינָה)				שׁוּבִים, שׁוּבוֹת

א. עבר. גופי הנסתרים הם מלעיל, ובזה נבדלו נחי ע׳ מנחי ל״ה, כגון שָׁבוּ, שָׁבָה, (מן שוב = חזר), שָׁבוּ, שָׁבָה (מן שבה = לקיחת אויב). רָצוּ (מן רוץ), רָצוּ (מן רצה (תהלים ק״ב ט״ו)). גם בו׳ ההפוך נשארת הנגינה מלעיל, כגון וְשָׁבוּ, וְשָׁבָה, וְקָמוּ, וְקָמָה.

גם בינוני פועל נקבה נבדל מגוף הנסתרת על ידי הנגינה, כי העבר מלעיל והבינוני מלרע, כגון שָׁבָה, מֵתָה (בינוני). שָׁבָה, מֵתָה (עבר).

נסתרת נקבה מְסַיֶּמֶת לפעמים בת״ו, כגון בָּאת, זָלַת (מן זול).

הפעל מות נקודו בגופי הנסתרים צירה (במקום קמץ): מֵת, מֵתָה, מֵתוּ. ובשאר הגופים כראוי: מַתָּ, מַתִּי, מַתְנוּ.

גופי הנסתרים בשני הפעלים: אור, טוב, מנוקדים חולם (תמורת קמץ), כגון אוֹר הַבֹּקֶר, אֹרוּ עֵינַי, טֹבוּ אֹהָלֶיךָ.

הפעל בוש נוטה: בּוֹשׁ, בֹּשָׁה, בֹּשְׁתָּ, בֹּשְׁתְּ, בֹּשְׁתְּ, בֹּשְׁתִּי, בֹּשׁוּ, בָּשְׁתֶּם, בָּשְׁתֶּן בֹּשְׁנוּ. — מן זור אומרים: זָרוּ וְזֹרוּ. — בוא נוטה בעבר בקמץ: בָּא, בָּאָה, בָּאתָ, בָּאת, בָּאתִי, בָּאוּ, בָּאתֶם, בָּאתֶן, בָּאנוּ.

בירמיה כ״ז י״ח: לְבִלְתִּי בֹאוּ אינו עבר אלא עתיד ונשמטה היו״ד של יבאו, משום סמיכת היו״ד הסופית של לְבִלְתִּי (עיין שד״ל, בראשית כ״ז מ״ו).

ב. עתיד. הפעל בּוֹא בעתיד תמיד בחולם: אָבֹא, תָּבֹא וכו׳. בפעל בּוֹשׁ נקוד אית״ן בצירה: אֵבוֹשׁ, תֵּבוֹשׁ וכו׳ (כאלו נרכב מן בּוֹשׁ ויָבֵשׁ).

העתיד המקוצר I משהמש להוראת הצווי, או החפץ והרצון, כגון יָשֹׁב (שופטים ח׳ ג׳), אַל־יָשֹׁב (תהלים ע״ד כ״א); או התנאי, כגון וְיָשֹׁב (במדבר כ״ה ד׳), ולפעמים בסגנון הפיוט לתפארת הקריאה, כגון יָשֹׁב (ישעיה י״ב א׳), וְתָשֹׁב (איוב י׳ ט״ז).

העתיד המקוצר II משתמש בו׳ ההפוך, כגון וַתָּשָׁב, וַיָּשָׁב; והמקוצר I משתמש בו׳ רק בהפסק, כגון וַיָּמֹת (בראשית ה׳, שמונה פעמים), וַיָּשֹׁב (ש״ב ג׳ ט״ז), וַיָּעֹף (ש״ב כ״ב י״א), וַיָּצֹום (מ״א כ״א כ״ז), וַתָּמֹוג (עמוס ט׳ ה׳).

בעתיד המקוצר II יתחלף הקמץ השני בפתח לפני חע״ר, כגון וַיָּנַח, וַיָּנַע, וַיָּסַר, וַיָּצַר.

ג. צווי. הפעלים בחולם בעבר שומרים את החולם גם בצווי: אוֹרִי; אולם אם העבר בצירה, הצווי בשורק, כגון מֵת–מוּת. יוצא מן הכלל החולם: מֹל, דּוֹשׁ.

ד. מקור. נקוד מקור נפרד תמיד בחולם, כגון שׁוֹב–אָשׁוּב, קוֹם–יָקוּמוּ, מוֹת–תָּמוּת. נקוד מקור נסמך תמיד בשורק בו״ו או בלי ו״ו, זולת הפעל בּוֹא. בבטוי לא אוּכַל קוּם, וכדומה, נחשב המקור לנסמך, כי מובנת בזה ל׳ חסרה (לא אוּכַל לָקוּם). בבטויים כמו יום מוֹתָהּ, מוֹת יְשָׁרִים אין התבות מוֹתָהּ, מוֹת מקורים, אלא שמות.

ה. בינוני. הפעלים שנקודם בעבר חולם או צירה משאירים תנועה זו גם בבינוני פועל; כגון מֵת, מֵתִים; טוֹב, טוֹבִים; בּוֹשׁ, בּוֹשִׁים.

נחי העי״ן רובם פעלים עומדים, על כן לא יבא בהם בינוני פעול רק על המעט, כגון מוּל, מוּלִים; סוּגָה, שׂוּמָה. אבל נמצא בהם הפעול להוראה אחרת, והוא להורות מי שכבר עשה הפעולה, כגון שׁוּבֵי מִלְחָמָה (מיכה ב׳ ח׳) אין ענינו בפעול, אלא משמעו מי שכבר שב; כן וְסוּרַי בארץ יכתבו (ירמיה י״ז י״ג) ענינו אותם שכבר סרו ממני; גולה וסוּרָה (ישעיה מ״ט כ״א) = שכבר נתרחקה ממקומה; ותבט עיני בשׁוּרָי (תהלים צ״ב י״ב) = באותם שלפנים היו מביטים בי (דומה לעוין, וברומית – invideo); לנוּס אל עיר מקלטו (במדבר ל״ה ל״ב) = מי שכבר נס.

§ 58. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר.	עתיד.	צווי.
נְכוּנוֹתִי	אֶכּוֹן	הִכּוֹן, הִכּוֹנִי
נְכוּנוֹתָ	תִּכּוֹן	הִכּוֹנוּ, הִכּוֹנָּה
נְכוּנוֹת	תִּכּוֹנִי	
נָכוֹן	יִכּוֹן	**מקור.**
נָכוֹנָה	תִּכּוֹן	הִכּוֹן
נְכוּנוֹנוּ	נִכּוֹן	
נְכוּנוֹתֶם	תִּכּוֹנוּ	**בינוני.**
נְכוּנוֹתֶן	תִּכּוֹנָּה	נָכוֹן, נְכוֹנָה
נָכוֹנוּ	יִכּוֹנוּ	נְכוֹנִים, נְכוֹנוֹת
	תִּכּוֹנָּה	

יש תמונת נפעל עבר בחירק הנו"ן ודגש נוסף, כגון נִמּוֹל, נִמֹּלוּ, ובבינוני נִמֹּלִים; נילושה (=נִלּוֹשָׁה), ניזון (=נִזּוֹן), נידוכין (=נִדּוֹכִין), נידון (=נִדּוֹן), נידונו (=נִדּוֹנוּ), נימוח (נִמּוֹחַ מן מוֹחַ), נימוחו (=נִמּוֹחוּ); ולפני גרונית בא צירה, כגון נֵעוֹר, נֵאוֹת. יש גם בפ״ה: נִפַּת.

תמונת נִדּוֹן נמצאת לפעמים גם בשרשי הכפולים, מסבת קורבתם אל נחי ע'; כגון נימוק (=נִמּוֹק), נימוקו (=נִמּוֹקוּ), נימוקה (=נִמּוֹקָה); וגם בפעלים בפ״נ נ', כגון ניצול (=נִצּוֹל), ניזוק (=נִזּוֹק); מן הפעל האחרון נמצא לרוב גם ניזק (=נִזָּק).

המקור הנסמך משתמש גם בתמונה מקוצרת, כגון לִדּוֹן, לִלּשׁ.

א) התבות נִמּוֹל, נִמֹּלוּ, נִמֹּלִים אינם משרש' נמל, מסבת החולם. אמנם משתמשים גם בשרש נָמַל, הנרדף למול, כגון וּנְמַלְתֶּם (בראשית י״ז י״א).

ב) יש מקור נפרד בנו״ן: נָסוֹג, ומקור נסמך: נְכוֹן הַיּוֹם (משלי ד׳ י״ח). שורק ת' חולם במקור נסמך: הִדּוּשׁ (ישעיה כ״ה י׳).

ג) בינוני בשורק ת' חולם: נְבֻכִים, נְצוּרָה. נקבה בת״ו: נָפֻצֶת (ש״ב י״ח ה׳).

§ 59. בִּנְיַן הִפְעִיל.

עבר.	עתיד.	עתיד מקוצר I	עתיד מקוצר II	עתיד מוארך.	צווי.
הֵשַׁבְתִּי (הֲשִׁיבֹתִי)	אָשִׁיב	אָשֵׁב	אָשֶׁב	אָשִׁיבָה	הָשֵׁב הָשִׁיבִי
הֵשַׁבְתָּ (הֲשִׁיבֹתָ)	תָּשִׁיב	תָּשֵׁב	תָּשֶׁב		הָשִׁיבוּ הָשֵׁבְנָה
הֵשַׁבְתְּ (הֲשִׁיבֹת)	תָּשִׁיבִי				
הֵשִׁיב	יָשִׁיב	יָשֵׁב	יָשֶׁב		**מקור.**
הֵשִׁיבָה	תָּשִׁיב	תָּשֵׁב	תָּשֶׁב		הָשֵׁב, הָשִׁיב
הֵשַׁבְנוּ (הֲשִׁיבֹנוּ)	נָשִׁיב	נָשֵׁב	נָשֶׁב	נָשִׁיבָה	
הֲשַׁבְתֶּם (הֲשִׁיבֹתֶם)	תָּשִׁיבוּ			תְּשִׁיבוּן	**בינוני.**
הֵשַׁבְתֶּן (הֲשִׁיבֹתֶן)	תָּשֵׁבְנָה				מֵשִׁיב, מְשִׁיבָה
הֵשִׁיבוּ	יָשִׁיבוּ			יְשִׁיבוּן	מְשִׁיבִים, מְשִׁיבוֹת
	תָּשֵׁבְנָה				

א. העבר נוטה בשתי תמונות: הֵשַׁבְתָּ, הֲשִׁיבֹתָ. האחרונה נמצאת על הרוב במקרא, והראשונה משתמשת על הרוב בעברית המאוחרת.

ב. העתידים המקוצרים משתמשים באותם האופנים שבעתידי הקל, כגון יָסֵר, יָקֵם, וַיָּשֶׁב, וַיָּקֶם, וַיָּרֶם, אַל־תָּשֶׁב. גוף המדבר שומר את החירק בו׳ ההפוך, כגון וָאָעִיד, וָאָקִים, וָאָשִׁיב.

נמצא גם בצירה: וָאָעֵד (ירמיה ל״ב י׳), וָאָשֵׁב (יהושע י״ד ז׳). ונמצא ברבים וַנָּשֶׁב (בראשית מ״ג כ״א).

בשני העתידים המקוצרים יתחלף הצירה בפתח לפני ח׳ או ע׳, ובמקוצר II גם לפני ר׳, כגון אַל־יָנַע, וַיָּנַח, וַיָּסַר.

הסגול נחלף בפתח גם תחת ע׳, כגון וַיָּעַד, וַיָּעַר.

ההפעיל של נחי ע׳ נמצא פעמים מעטות בדגש נוסף. מן הֵסִית (שנמצא ממנו כראוי העבר הֱסִיתְךָ והעתיד וַתְּסִיתֵנִי, וַיָּסֶת, יְסִיתְךָ, וַיְסִיתֵהוּ, וַיְסִיתֵם, וַתְּסִיתֵהוּ ובמקור הֲסִיתְךָ) נמצא, נגד הכלל, בדגש: הִסִּיתוּךָ, יַסִּית, מַסִּית. מן לון (שנמצא ממנו וַיִּלֹּנוּ בנפעל, הֲלִינֹתֶם, וַיָּלֶן — בהפעיל) נמצאים תַּלִּינוּ, מַלִּינוּ,

מְלִינִים. כן לוז (וממנו יָלִזוּ, נָלוֹז, נְלוֹזִים) נמצא יַלִּיזוּ. כן מן נוח נמצא הֵנִיחַ והִנִּיחַ; ואין צרך להמציא שרש חדש יָנַח. וכן קוף, וממנו תְּקוּפָה, ההפעיל הִקִּיף. משני הפעלים האחרונים העתיד המקוצר הוא אַל־תַּנַּח, וַיַּנַּח, וַתַּנַּח, וַיַּקֵּף. מהראשון נמצא גם הצווי הַנַּח. ומן סוג או שוג ומזה בקל סָג, נָסוֹג (תהלים פ׳ י״ט), ובינוני פעול סוּג; ובנפעל נָסוֹג או נָשׂוֹג (ש״ב א׳ כ״ב), נְסוּגֹתִי, נָסֹגּוּ, יִסֹּגוּ, נָסוֹג (מקור, (ישעיה נ״ט י״ג), נְסוֹגִים) נמצא בהפעיל תַּסִּיג, אַל־תַּסֵּג, מַסִּיג, ובהָפְעַל הֻסַּג. גם הפעל הִשִּׂיג אינו אלא הִסִּיג. ושרש נָסַג או נָשַׂג חסר כל סמך זולתי יַסִּג (מיכה ב׳ ו׳), הראוי לחולם, כמו יִסֹּגוּ.

§ 60. בִּנְיַן הָפְעַל.

עבר.	עתיד.	מקור.
הוּשַׁבְתִּי	אוּשַׁב	הוּשַׁב
הוּשַׁבְתָּ	תּוּשַׁב	
הוּשַׁבְתְּ	תּוּשְׁבִי	**בינוני.**
הוּשַׁב	יוּשַׁב	מוּשָׁב, מוּשֶׁבֶת (מוּשָׁבָה)
הוּשְׁבָה	תּוּשַׁב	מוּשָׁבִים, מוּשָׁבוֹת
הוּשַׁבְנוּ	נוּשַׁב	
הוּשַׁבְתֶּם	תּוּשְׁבוּ	
הוּשַׁבְתֶּן	תּוּשַׁבְנָה	
הוּשְׁבוּ	יוּשְׁבוּ	
	תּוּשַׁבְנָה	

§ 61. הַבִּנְיָנִים הַדְּגוּשִׁים.

א. מבלתי יכולת ע״פ הנחה להדָּגש, תכָּפל ל״פ בשלשת הבנינים הדגושים ותנועת פ״פ תתחלף בו; כגון קִימֵּם הוא פִּעֵל מן קום, מְרוֹמָם – בינוני פֻּעַל מן רום, מִתְעוֹרֵר – בינוני התפעל מן עור. נטיה זו נקראת בִּנְיַן מְרֻבָּע, אף כי פעמים רבות חסרה הו׳. גם מ״ם הבינוני חסרה לרוב.

ב. ויש אשר נחי ע׳ נוטים בשלשת הבנינים הדגושים לא על דרך הבנין המְרֻבָּע, בלומר בלי כפל ל״פ; רק יהליפו את האות הנחה, תהיה י׳

או ו׳, ביו״ד נעה ודגושה. כן מן קום – קַיֵּם, קִיַּם, הִתְקַיֵּם; מן צִיר, צוד – הִצְטַיֵּד, הִצְטַיֵּר. מן בּוֹשׁ, גּוּר, צוּר, סִיד, דִּיר, תּוּר, חוּט – בַּיֵּשׁ, הִתְגַּיֵּר, צִיֵּר, סִיֵּד, דִּיֵּר (הַמְדַיֵּר אֶת־שָׂדֵהוּ), תִּיֵּר, חִיֵּט או חִטֵּט. ומן פעלים כאלה נגזרים השמות במשקל: דַּיָּן, הַיָּב, צַיָּר, תַּיָּר, חַיָּט, שַׁיָּט (מן שׁוּט). – דַּיָּג, דַּיָּג אינם מן דוּג אלא מן דָּגָה.

§ 62. נָחֵי ע״י.

א. נחי ע״י נוטים על הרוב על דרך נחי ע״ו. כן מן דִּין אומרים דָּן, דָּנוּ בעבר, דָּן – בבינוני, נָדוֹן – בבינוני נפעל. מן רִיב – רָב, רַבְתָּ ומקור נפרד רֹב. מן גִּיל ושִׂישׂ – גַּלְתִּי, שַׂשְׂתִּי ומקור נפרד שׂוֹשׂ. מן שִׁית – שָׁתוּ, שַׁת, מן שִׁיר בפִעֵל המרבע – שׁוֹרֵר. ומן בִּין – בַּנְתָּ בקל, נְבוּנֹתִי – בנפעל, נָבוֹן, נְבוֹנִים – בבינוני נפעל, הֵבִין, הֲבִינוֹתֶם, הָבֵן, הָבִינוּ, הָבִין, מֵבִין, מְבִינִים – בהפעיל, הִתְבּוֹנֵן – בהתפעל.

ב. הפעלים האלה נבדלים מנחי ע״ו בעתיד וצווי ומקור נסמך בקל, במה שבמקום ו תבא בהם יו״ד ולפניה חירק: כן אָגִיל, אָשִׂישׂ, אָבִין ועוד.

ג. העתיד המקוצר I מנוקד בפעלים האלה צירה, כגון יָבֵן, יָגֵל, יָרֵב, יָשֵׁת. והמקוצר II – בסגול, כגון אַל־תָּשֶׁת, וַיָּרֶב, וַיָּשֶׁת. הסגול מתחלף בפתח לפני גרונית ורי״ש, כגון וַתָּגַח, וַתָּשַׁר; ותחת גרונית, כגון וַיָּעַף (ש״א י״ד כ״ח ול״א) מן עִיף, ומזה עָיֵף, להבדיל מן וַיָּעָף משרש עוּף.

כן וַיָּעַט בָּהֶם (ש״א כ״ה י״ד) מן עִיט (עוף טורף), וענינו התנהג עמהם באכזריות. וכן וַיַּעַט העם אל השלל (שם י״ד, ל״ב), וַתַּעַט אל־השלל (שם ט״ו י״ט), המשמע התנפל על השלל כעוף טורף. אולם עפ״י המסרה (עיין נורצי) המוקדמת נקודות פה פתח (כאלו היה השרש עָטָה), וגם יונתן תרגם שני מקומות אלה כאלו כתוב וַיַּט, וַתֵּט, בחשבו אולי את הע׳ מיותרת. גם וַתָּחַשׁ (איוב ל״א ה׳) הת׳ ראויה לקמץ.

ד. יש פעלים אחדים שע״פ שלהם – לפעמים ו׳ ולפעמים י׳. כן אומרים ביו״ד שִׂים, שִׂימוּ, אָשִׂים, תָּשִׂים וכו׳, ובמקור נסמך שִׂים (איוב כ׳ ד׳), וגם: יָשׂוּם, לָשׂוּם (ומזה השם תְּשׂוּמֶת יָד, ויקרא ה׳ כ״א), כן שִׂישׂוּ, שִׂישִׂי, אָשִׂישׂ, תָּשִׂישׂ וכו׳, וגם לָשׂוּשׂ, יָשׂוּשׂ (והשם מָשׂוֹשׂ); דִּין, אָדִין, תָּדִין (והשמות דִּין ומְדָנִים), וגם יָדוֹן (והשם מָדוֹן); תָּדוּשׁ, לָדוּשׁ (מְדוּשָׁה), וגם בְּדִישׁוֹ (דַּיִשׁ); תָּחִיל, וַתָּחֶל, חִילוּ, וגם תָּחוּל וַתָּחֹל, חוּלִי; אָלִין, תָּלִין, לִינוּ, לָלִין, וגם לָלוּן (והשם

מְלוּנָה); מלבד כל זה כבר ראינו כי במקור נפרד, בנפעל, ובבנין המרובע נמצאים החולם והשורק בין בנחי ע"י, בין בנחי ע"ו.

ה. דמיון עתיד קל בחירק (יָשִׂים) לעתיד הפעיל (יָשִׁיב) הוליד ערבוביה, והעם בחשבו כי יָשִׂים הוא הפעיל עשה ממנו את הבינוני מֵשִׂים, והבנין הפעול יוּשַׂם, על דרך הָפְעַל, בעוד שלפי הענין היה צריך לנפעל. כן יוּשַׁת — תמונתו הָפְעַל וענינו פעול מן קל. כן מן יָבִין עשו הֵבִין, הָבִינוּ, לְהָבִין, מֵבִין. מן רִיב אמרו מֵרִיב, מן זִיד — הֵזִידוּ (מלבד זָדוּ, זָדָה). ומן שִׁיר נמצא יוּשַׁר מבנין הָפְעַל, ובאמת הוא פעול מן קל.

ערבוב זה של קל והפעיל הוליד לפעמים תמונות מרכבות משני הבנינים; כן שתי התכות בִּינֹתִי (דניאל ט' ב'), רִיבוֹתָ (איוב ל"ג י"ג), הן מן קל מסבת חסרון ה"א מוקדמת, ומן הפעיל מסבת החירק והחולם.

§ 63. נָחֵי פֵּ"א אָלֶ"ף.

צווי.	עתיד.	עבר.
אֱמֹר, אִמְרִי	אֹמַר	אָמַרְתִּי
אִמְרוּ, אֱמֹרְנָה	תֹּאמַר	אָמַרְתָּ
מקור.	תֹּאמְרִי	אָמַרְתְּ
אָמוֹר, אֱמֹר (אֱמֹר)	יֹאמַר	אָמַר
בינוני פועל.	תֹּאמַר	אָמְרָה
אֹמֵר, אֹמֶרֶת (אֹמְרָה)	נֹאמַר	אָמַרְנוּ
אֹמְרִים, אֹמְרוֹת	תֹּאמְרוּ	אֲמַרְתֶּם
בינוני פעול.	תֹּאמַרְנָה	אֲמַרְתֶּן
אָמוּר, אֲמוּרָה	יֹאמְרוּ	אָמְרוּ
אֲמוּרִים, אֲמוּרוֹת	תֹּאמַרְנָה	

שרשי נחי פ"א נוטים בכל התמונות על דרך השלמים עם פ"פ גרונית, זולת עתיד קל, הנבדל בזה:

א) בחמשת הפעלים: אָבַד, אָבָה, אָכַל, אָמַר, אָפָה תנוח האל"ף אחר

המוקדמת המנוקדת חולם. באיזו פעלים אחרים מצויות שתי התמונות: יֹאחֵז וַיֶּאֱחֹז, תֹּאחֵז וְתֶאֱחֹז.

ב) נקוד ע״פ על הרוב פתח, כגון יֹאבַד, תֹּאכַל; ובהפסק, בלי ו״ו ההפוך, בצירה; כגון יֹאבֵד, תֹּאכֵל. אולם בו״ו ההפוך בהפסק – בפתח, כגון וַיֹּאכַל, וַתֹּאכַל, וַתֹּאמַר; וזולת ההפסק – בסגול, כגון וַתֹּאמֶר, וַיֹּאמֶר.

ג) בגוף המדבר נופלת האל״ף השרשית אחר האל״ף השמושית, כגון אֹמַר (ת׳ אֹאמַר).

ד) האל״ף תפול לפעמים במקור נסמך עם ל־, ומשתמשים בשתי תמונות; כגון לֹכַל וְלֶאֱכוֹל, לֹמַר וְלֵאמֹר.

§ 64. נָחֵי פֵּ״א יו״ד.

עבר.	עתיד.		צווי.
יָרַדְתִּי	אֵרֵד	אִירַשׁ	רֵד (דַּע), רְדִי (דְּעִי)
יָרַדְתָּ	תֵּרֵד	תִּירַשׁ	רְדוּ (דְּעוּ), רֵדְנָה (דַּעְנָה)
יָרַדְתְּ	תֵּרְדִי	תִּירְשִׁי	**מקור.**
יָרַד	יֵרֵד	יִירַשׁ	יָרֹד, יְרֹד או רֶדֶת
יָרְדָה	תֵּרֵד	תִּירַשׁ	**בינוני פועל.**
יָרַדְנוּ	נֵרֵד	נִירַשׁ	יֹרֵד, יֹרֶדֶת (יֹרְדָה)
יְרַדְתֶּם	תֵּרְדוּ	תִּירְשׁוּ	יֹרְדִים, יֹרְדוֹת
יְרַדְתֶּן	תֵּרַדְנָה	תִּירַשְׁנָה	**בינוני פעול.**
יָרְדוּ	יֵרְדוּ	יִירְשׁוּ	יָדוּעַ, יְדוּעָה
	תֵּרַדְנָה	תִּירַשְׁנָה	יְדוּעִים, יְדוּעוֹת

א. בעתיד תחסר היו״ד או תנוח בכל מקום שהיתה פ״פ ראויה לסגור את ההברה, כגון אִירַשׁ, אֵרֵד (אֶקְשֹׁר). יוצא מן הכלל יָכֹל – אוּכַל.

העתיד המקוצר מסים בסגול, ולפני נרונית בפתח; כגון וַיֵּרֶד, וַיֵּדַע, וַנֵּשֶׁב, וַיִּיקַץ.

ב. בצווי חסרה היו״ד, כגון רֵד, רֵשׁ.

ג. במקור נסמך משתמשים בשתי תמונות: א) ביו״ד חסרה הנשלמת בת״ו בסוף, כגון לָרֶדֶת, לָשֶׁבֶת, לָדַעַת; ותמונה זו נמצאת לפעמים בה״א ת׳ ת״ו, כגון דֵּעָה אֶת־יְיָ, לְדֵעָה, לְלֵדָה; ב) ביו״ד מלאה, כגון לִיסֹד, לִישֹׁן, לִירֵד, לִישֹׁב, לִידַע.

§ 65. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר.	עתיד.	צווי.
נוֹתַרְתִּי	אִוָּתֵר	הִוָּתֵר הִוָּתְרִי
נוֹתַרְתָּ	תִּוָּתֵר	הִוָּתְרוּ הִוָּתֵרְנָה
נוֹתַרְתְּ	תִּוָּתְרִי	מקור.
נוֹתַר	יִוָּתֵר	הִוָּתֵר
נוֹתְרָה	תִּוָּתֵר	
נוֹתַרְנוּ	נִוָּתֵר	בינוני
נוֹתַרְתֶּם	תִּוָּתְרוּ	נוֹתָר, נוֹתֶרֶת
נוֹתַרְתֶּן	תִּוָּתֵרְנָה	נוֹתָרִים, נוֹתָרוֹת
נוֹתְרוּ		

א. היו״ד מתחלפת בנפעל בו״ו, כלומר במקום נִיְדַע, נִידַע או נֵדַע אומרים נוֹדַע. כן מן יָתַר – נוֹתַר, יָכַח – נוֹכַח.

ב. האל״ף השמושית בעתיד מנוקדת תמיד חירק, ולא סגול, כגון אִוָּתֵר, אִוָּלֵד, אִוָּרֵשׁ, אִוָּדַע.

§ 66. בִּנְיַן הִפְעִיל.

עבר.		עתיד.		מקוצר I	מקוצר II	מוארך
הֵיטַבְתִּי	הוֹשִׁיב	אֵיטִיב	אוֹשִׁיב	אוֹשֵׁב	אֹשֶׁב	אוֹשִׁיבָה
הֵיטַבְתָּ	הוֹשִׁיבָה	תֵּיטִיב	תּוֹשִׁיב	תּוֹשֵׁב	תֹּשֶׁב	
הֵיטַבְתְּ	הוֹשַׁבְתָּ	תֵּיטִיבִי	תּוֹשִׁיבִי			
הֵיטִיב	הוֹשַׁבְתְּ	יֵיטִיב	יוֹשִׁיב	יוֹשֵׁב	יֹשֶׁב	
הֵיטִיבָה	הוֹשַׁבְתִּי	תֵּיטִיב	תּוֹשִׁיב	תּוֹשֵׁב	תֹּשֶׁב	
הֵיטַבְנוּ	הוֹשִׁיבוּ	נֵיטִיב	נוֹשִׁיב	נוֹשֵׁב	נֹשֶׁב	נוֹשִׁיבָה
הֵיטַבְתֶּם	הוֹשַׁבְתֶּם	תֵּיטִיבוּ	תּוֹשִׁיבוּ			תּוֹשִׁיבוּן
הֵיטַבְתֶּן	הוֹשַׁבְתֶּן	תֵּיטֵבְנָה	תּוֹשֵׁבְנָה			
הֵיטִיבוּ	הוֹשַׁבְנוּ	יֵיטִיבוּ	יוֹשִׁיבוּ			יוֹשִׁיבוּן
		תֵּיטֵבְנָה	תּוֹשֵׁבְנָה			

צווי.
הֵיטֵב, הֵיטִיבִי
הוֹשֵׁב, הוֹשִׁיבִי
הֵיטִיבוּ, הֵיטֵבְנָה
הוֹשִׁיבוּ, הוֹשֵׁבְנָה
מקור.
הֵיטֵב, הֵיטִיב
הוֹשֵׁב, הוֹשִׁיב
בינוני.
מֵיטִיב, מֵיטִיבָה (מֵינֶקֶת)
מוֹשִׁיב, מוֹשֶׁבֶת (מוֹשִׁיבָה)
מֵיטִיבִים, מֵיטִיבוֹת
מוֹשִׁיבִים, מוֹשִׁיבוֹת

א. ההפעיל משאיר בפעלים אחדים את היו״ד מוקדמת בצירה, ובפעלים אחרים יחליף היו״ד בו״ו.

א) היו״ד חסרה לפעמים אחר הצירה, כגון מֵנִקְתָּהּ, תֵּטִיב; ולהפך נראית היו״ד אחר פתח, כגון הַיְשֵׁר, יַיְשְׁרוּ, מַיְמִינִים וּמַשְׂמְאִלִים (דבה״י א׳ י״ב ב׳), אַיְסִירֵם (הושע ז׳ י״ב), הַיְצֵא (בראשית ח׳ י״ז, לפי הקרי).

ב) בעתיד מתקצר החירק בסגול; כגון וַיֵּיטֶב, וַתֵּיטֶב, וַתֵּינֶק.

ג) ה״א הבנין נמצאת אחר השמושיות: יְהוֹשִׁיעַ, אֲהוֹדֶנּוּ, יְהוֹדוּךָ, יְהוֹדֶה (נחמיה י״א י״ז), יְהֵילִילוּ.

ב. בשרשי ל״פ גרונית או חצי גרונית מחליף הצווי את הצירה בפתח, כגון הוֹדַע, הוֹשַׁע, הֹקַר (משלי כ״ה י״ז), הַיְשַׁר.

צווי מוארך דומה לנוף הנסתרת בעבר; כגון הוֹשִׁיעָה, הוֹפִיעָה, הוֹצִיאָה.

§ 67. בִּנְיָנֵי הָפְעַל וְהַדְּגוּשִׁים.

א. בהפעל נוטים הפעלים האלה על דרך נחי ע״פ (§ 59); כגון הוּכָּה, אוּכַּה, מוּכָּה; הוּבַל, אוּבַל, מוּבָל.

ב. בשלשת הבנינים הדגושים נוטים הפעלים האלה על דרך השלמים. לפעמים מתקצר ֵי לְ ַי, ובהתפעל מתחלפת על הרוב היו"ד בו"ו; כגון יַבֵּם, יַבֵּשׁ, תְּיַגְּעֵנוּ, יִדַּעְתָּ, מְיֻדָּעִי, יֻלַּד, הִתְיַחֵשׂ, הִתְיַלֵּד, הִתְיַפֵּחַ, יִתְוַכַּח, הִתְוַדָּה, הִתְוַדַּע, הִתְוַתֵּר.

הו"ו נחה בתבת נִתּוֹסַף (כך נקד ר' מנשה בן ישראל) ת' נִתְוַסֵּף, משרש יָסַף.

§ 68. נָחֵי ל"א.

א. בשרשי נחי ל"א תנוח הא' בכל פעם שהיתה ראויה להיות מנוקדת שוא נח או שצריכה להיות סופית, והפתח הראוי לבא לפניה יתחלף על הרוב בקמץ ועל המעט בצירה. כגון מָצָא על משקל קָשַׁר, מָצָאתָ – קָשַׁרְתָּ, נִמְצֵאתָ – נִקְשַׁרְתָּ, מִלֵּאתָ – קִשַּׁרְתָּ, הִמְצֵאתָ – הִקְשַׁרְתָּ.

האל"ף חסרה לפעמים, כגון מָצָתִי (במדבר י"א י"א), יָצָתִי (איוב א' כ"א), מָלַתִי (שם ל"ב י"ח), צָמֵתִי (שופטים ד' י"ט), מָחָטוֹ (בראשית כ' ו').

בִּנְיַן קַל.

עבר.	עתיד.	מוארך.	צווי.
מָצָאתִי	אֶמְצָא	אֶמְצְאָה	מְצָא, מִצְאִי
מָצָאתָ	תִּמְצָא		מִצְאוּ, מְצֶאנָה
מָצָאת	תִּמְצְאִי		מקור.
מָצָא	יִמְצָא		מָצוֹא, מְצוֹא
מָצְאָה	תִּמְצָא		בינוני פועל
מָצָאנוּ	נִמְצָא	נִמְצְאָה	מֹצֵא, מֹצֵאת
מְצָאתֶם	תִּמְצְאוּ	תִּמְצְאוּן	מֹצְאִים, מֹצְאוֹת
מְצָאתֶן	תִּמְצֶאנָה		בינוני פעול
מָצְאוּ	יִמְצְאוּ	יִמְצְאוּן	מָצוּא, מְצוּאָה
	תִּמְצֶאנָה		מְצוּאִים, מְצוּאוֹת

ב. הפעלים שתנועתם השנית צירה משאירים תנועה זו בכל התמונות

במקום קמץ, כגון יָרֵא, יָרֵאתָ, יָרֵאת, יָרֵאתִי, יָרֵאוּ, יְרֵאתֶם, יָרֵאוּ. מָלֵא, מָלֵאתִי. שָׂנֵא, שָׂנֵאתִי. טָמֵא, טָמֵאתִי.

ג. הפעלים האלה עוזבים לפעמים את נטיתם העצמית ונוטים על דרך נחי ל״ה:

א) מן הפעל יָצָא אומרים בגוף נסתרת עבר גם יָצָאת או יָצָתָה.

ב) מן מָצָא, קָרָא אומרים מָצָתִי, מָצִינוּ, קָרִינוּ (קָרִיתִי ספר וקָרָאתִי איש) קוֹרִים, יִקְרוּ.

ג) במקור נסמך — מְלֹאת (גם מְלֹאוֹת), קְרֹאת (גם קְרוֹת) שְׂנֹאות.

ד) ביחוד נוטה הבינוני פעול על דרך נחי ל״ה, כגון נָשׂוּי, מָצוּי, מְצוּיָה, קָרוּי, קְרוּיָה, אולם שָׂנאוּי (באל״ף), כדי להבדילו מן שָׂנוּי (נחזר).

§ 69. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר.	עתיד.	צווי.
נִמְצֵאתִי	אֶמָּצֵא	הִמָּצֵא, הִמָּצְאִי
נִמְצֵאתָ	תִּמָּצֵא	הִמָּצְאוּ, הִמָּצֶאנָה
נִמְצֵאת	תִּמָּצְאִי	
נִמְצָא	יִמָּצֵא	**מקור.**
נִמְצְאָה	תִּמָּצֵא	נִמְצֹא, הִמָּצֵא
נִמְצֵאנוּ	נִמָּצֵא	
נִמְצֵאתֶם	תִּמָּצְאוּ	
נִמְצֵאתֶן	תִּמָּצֶאנָה	**בינוני.**
נִמְצְאוּ	יִמָּצְאוּ	נִמְצָא, נִמְצֵאת (נִמְצָאָה)
	תִּמָּצֶאנָה	נִמְצָאִים, נִמְצָאוֹת

בגוף נסתרת בעבר משתמשת לפעמים תמונת נחי ל״ה עם ת״ו וצירה בסוף, כגון נִבְרֵאת, נִטְמֵאת או נִטְמֵית, נִשֵּׂאת, נִפְלֵאת.

גם במקור נסמך נמצאת לפעמים תמונת נחי ל״ה, כגון בְּהִנָּבְאוֹתוֹ, לְהִבָּרְאוֹת.

§ 70. בִּנְיְנֵי הִפְעִיל, הָפְעַל וְהַבִּנְיָנִים הַדְּגוּשִׁים.

עבר.	עתיד.	מוארך.	צווי.
הִמְצֵאתִי	אַמְצִיא	אַמְצִיאָה	הַמְצֵא, הַמְצִיאִי
הִמְצֵאתָ	תַּמְצִיא		הַמְצִיאוּ, הַמְצֶאנָה
הִמְצֵאת	תַּמְצִיאִי		
הִמְצִיא	יַמְצִיא		**מקור.**
הִמְצִיאָה	תַּמְצִיא		הַמְצֵא, הַמְצִיא
הִמְצֵאנוּ	נַמְצִיא	נַמְצִיאָה	
הִמְצֵאתֶם	תַּמְצִיאוּ	תַּמְצִיאוּן	**בינוני.**
הִמְצֵאתֶן	תַּמְצֶאנָה		מַמְצִיא, מַמְצִיאָה
הִמְצִיאוּ	יַמְצִיאוּ	יַמְצִיאוּן	מַמְצִיאִים, מַמְצִיאוֹת
	תַּמְצֶאנָה		

א. בנין הָפְעַל נוטה כראוי. גם שלשת הבנינים הדגושים נוטים ע״ד השלמים, זולת מה שבפעל נשאר הצירה בכל תמונות העבר, אשר בשלמים יתחלף בפתח; כגון מִלֵּאנוּ, מִלֵּאתֶם, מִלֵּאתִי, מִלֵּאתָ; והצירה מתחלף בסגול בנוכחות ונסתרות בעתיד, כגון תְּמַלֶּאנָה.

ההתפעל נוטה גם הוא על דרך השלמים בעתיד פעם בקמץ ופעם בצירה; כגון יִתְנַשָּׂא ותִתְנַשֵּׂא, יִתְמַלָּאוּן, יִתְחַבָּא וַיִּתְחַבֵּא. בעבר אומרים: הִתְנַבָּא, הִתְנַבֵּאתִי, הִתְנַבֵּאתָ וכו׳.

בפעלים מִלֵּא, קִנֵּא נשמט הדגש בהנקד ע״פ בשוא, כגון מִלְאוּ, וַיְמַלְאוּ, וַיְקַנְאוּ.

§ 71. נָחֵי ל״ה.

בשרשי נחי ל״ה נחה הה״א כשהיא סופית, אולם בתוך המלה תשתנה ליו״ד.

בִּנְיָן קַל.

עבר.	עתיד	מקוצר	מוארך	צווי
גָּלִיתִי	אֶגְלֶה	אֶגֶל		גְּלֵה, גְּלִי
גָּלִיתָ	תִּגְלֶה	תֶּגֶל		גְּלוּ, גְּלֶינָה
גָּלִית	תִּגְלִי	יֶגֶל		מקור.
גָּלָה	יִגְלֶה	תֶּגֶל		גָּלֹה, גְּלוֹת
גָּלְתָה	תִּגְלֶה	נֶגֶל		בינוני פועל.
גָּלִינוּ	נִגְלֶה			גֹּלֶה, גֹּלָה
גְּלִיתֶם	תִּגְלוּ		תִּגְלוּן	גֹּלִים, גֹּלוֹת
גְּלִיתֶן	תִּגְלֶינָה			בינוני פעול.
גָּלוּ	יִגְלוּ		יִגְלוּן	גָּלוּי, גְּלוּיָה
	תִּגְלֶינָה			גְּלוּיִם, גְּלוּיוֹת

א. בעבר נסתרים הנגינה תמיד מלרע, כדי להבדיל מן נחי ע׳.

נסתרת ונסתרים בעבר מקבלים לפעמים תמונת נחי ל״א, כגון עָשָׂאָה ת׳ עָשְׂתָה, עָשָׂאוּ ת׳ עָשׂוּ, תָּלְאוּ ת׳ תָּלוּ.

ב. בעתיד מקוצר מנוקדת רק היו״ד בחירק, מקורבתה לתנועה זו, אולם יתר השמושיות המוקדמות בצירה, כגון וָאֵפֶן, אַל־תֵּפֶן, וַיֵּרֶב, יֵגֶל.

פעלים אחדים שסופם אחת מאותיות המוצקות (בגדכפת) מחליפים את הסגול בשני שְׁוָאים, והם: וַיֵּשְׁבְּ, וַיִּפְתְּ; וביו״ד צרויה: וַיֵּבְךְּ, וַיֵּשְׁתְּ, אַל־יֵשְׁתְּ, וַיֵּרְדְּ.

אם העתיד המקוצר מסים באות ה׳, ח׳ או ע׳ אז האות הקודמת פתוחה, כגון וַיִּמַח, וַיִּשַׁע, וַתֵּכַה, וַתֵּתַע; ואם הגרונית היא לפני האחרונה יבאו שני פתחים, כגון יַעַל, וַיַּעַל, יַעַשׂ, וַיַּעַשׂ, וַיַּחַץ. יוצאים מזה וַיִּחַן, וַיִּחַר, וַיִּחַדְּ.

בפעל רָאָה מולידה הגרונית החטופה (ר׳) חלוף החירק בפתח בתבת וַיַּרְא; אולם בשאר הגופים, וגם בעתיד נכתר כשאינו בו, בא צירה, כגון וָאֵרֶא,

וַתֵּרֶא, יֵרֶא. בחָיָה, הָיָה אית"ן בשוא, כגון אֱהִי, תְּהִי, תְּחִי, יְהִי, יְהִי, וַיְהִי, וַיְחִי; ובהפסק מתהלף השוא בסגול, כגון יֶהִי, יֶחִי, וַיֶּהִי, וַיֶּהִי.

ג. בינוני פועל זכר מחליף את הסגול בצירה (על דרך השמות ממשקל זה) כשהוא נסמך אל שם אחר, כגון עֹשֵׂה פֶלֶא.

ד. הסגנון הפיוטי אוהב להוסיף יו"ד אחר ע"פ; כגון **בעבר:** חָסָיוּ, נָטָיוּ, **בעתיד:** אֶהֱמָיָה, תִּבְעָיוּן, יֶאֱתָיוּן, יֶאֱתָיוּ, יִבְכָּיוּן, יֶהֱמָיוּן, יֶהֱזָיוּן, יֶחֱסָיוּן, יִכְלָיוּן, יִשְׁתָּיוּן, יִרְבְּיוּן, יִרְוְיוּן; **בצווי:** אֱתָיוּ, בְּעָיוּ; **בבינוני:** עֹטְיָה; **ובחירק** בּוֹכִיָּה, הוֹמִיָּה, פּוֹרִיָּה, צוֹפִיָּה, אוֹתִיּוֹת.

§ 72. בִּנְיַן נִפְעַל.

עבר	עתיד.	מקוצר	צווי.
נִגְלֵיתִי	אֶגָּלֶה	אֶגָּל	הִגָּלֵה, הִגָּלִי
נִגְלֵיתָ	תִּגָּלֶה	תִּגָּל	הִגָּלוּ, הִגָּלֶינָה
נִגְלֵית	תִּגָּלִי		
נִגְלָה	יִגָּלֶה	יִגָּל	**מקור.**
נִגְלְתָה	תִּגָּלֶה	תִּגָּל	נִגְלֹה, הִגָּלוֹת
נִגְלֵינוּ	נִגָּלֶה	נִגָּל	
נִגְלֵיתֶם	תִּגָּלוּ		**בינוני**
נִגְלֵיתֶן	תִּגָּלֶינָה		נִגְלֶה, נִגְלָה
נִגְלוּ	יִגָּלוּ		נִגְלִים, נִגְלוֹת
	תִּגָּלֶינָה		

א. **בעברית החדשה** משתמשים בנסתרת עבר בתמונת צירה ות"ו סופית, כגון נִגְלֵית, נִשְׁבֵּית, נַעֲשֵׂית (ת' נִגְלְתָה, נִשְׁבְּתָה, נֶעֶשְׂתָה), ומבדילים מהתמונה זו את נוף הנוכחת על ידי חלוף הצירה בחירק, כגון נַעֲשֵׂית (ת' נַעֲשֵׂית) וְנַעֲשִׂית (ת' נֶעֱשֵׂתָה).

ב. העתיד המקוצר הוא תמיד בקמץ ומלרע ובזה נבדל, למשל, וַיִּמַּח (קל) מן יִמַּח (נפעל). יוצא מזה הנפעל יִמַּח שְׁמָם (תהלים ק"ט י"ג).

בעתיד וצווי אי־מקוצרים נופלת הנגינה תמיד בע"פ, גם בהפסק, כגון וַיִּזֶּרוּ, הַגְּלוּ, בִּכְדֵי שֶׁיַּעֲשׂוּ.

ג. הבינוני מקבל סמיכות ומחליף את הסגול בצירה, כגון נַעֲוֵה לֵב, נִכְאֵה לֵבָב; ובינוני נקבה מחליף ה"א בת"ו, כגון נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת.

על הרוב דומה בינוני נקבה לתמונת הנסתרת בעבר, כגון נִקְנֵית, נִרְאֵית, נַעֲשֵׂית.

בינוני זכר מקבל קמץ תמורת סגול (על דרך נקבה): יְיָ נִרְאָה אֲלֵיכֶם, אין נַעֲשָׂה פִּתְגָם.

§ 73. בִּנְיְנֵי פִּעֵל וּפֻעַל.

פִּעֵל עבר	עתיד	מקוצר	צווי.	פֻּעַל עבר.	עתיד	
גִּלִּיתִי	אֲגַלֶּה	אֲגַל	גַּלֵּה, גַּלֵּי	גֻּלֵּיתִי	אֲגֻלֶּה	
גִּלִּיתָ	תְּגַלֶּה	תְּגַל	גַּלּוּ, גַּלֶּינָה	גֻּלֵּיתָ	תְּגֻלֶּה	
גִּלִּית	תְּגַלִּי			גֻּלֵּית	תְּגֻלִּי	
גִּלָּה	יְגַלֶּה	יְגַל	מקור	גֻּלָּה	יְגֻלֶּה	מקור.
גִּלְּתָה	תְּגַלֶּה	תְּגַל	גַּלֵּה, גַּלֹּה	גֻּלְּתָה	תְּגֻלֶּה	גֻּלֹּה, גֻּלּוֹת
גִּלִּינוּ	נְגַלֶּה	נְגַל	גַּלּוֹת	גֻּלֵּינוּ	נְגֻלֶּה	
גִּלִּיתֶם	תְּגַלּוּ			גֻּלֵּיתֶם	תְּגֻלּוּ	
גִּלִּיתֶן	תְּגַלֶּינָה		בינוני	גֻּלֵּיתֶן	תְּגֻלֶּינָה	בינוני.
גִּלּוּ	יְגַלּוּ		מְגַלֶּה, מְגַלָּה	גֻּלּוּ	יְגֻלּוּ	מְגֻלֶּה, מְגֻלָּה
	תְּגַלֶּינָה		מְגַלִּים, מְגַלּוֹת		תְּגֻלֶּינָה	מְגֻלִּים, מְגֻלּוֹת

א. גוף המדבר בעבר פִּעֵל המנוקד על הרוב חירק בע"פ, נוטה לפעמים גם בצירה (על דרך הפֻּעַל), כגון כִּלֵּיתִי, כִּסֵּיתִי, עִנֵּיתִי; וכשהוא מלרע יבא תמיד בצירה, כגון וְגִלֵּיתִי, וְכִלֵּיתִי, וְכִסֵּיתִי, וְסִחֵיתִי, וְרִוֵּיתִי; אולם עם כנוי הוא תמיד בחירק, כגון וְכִלִּיתִיךָ, כִּלִּיתִים, כִּסִּיתִיךָ, צִוִּיתִיו, צִוִּיתִיהָ, דִּמִּיתִיךְ.

ב. מלבד העתיד מתקצר לפעמים בפִּעֵל גם הצווי, כגון גַּל, הַס, צַו.

§ 74. בִּנְיְנֵי הִפְעִיל וְהָפְעַל.

הִפְעִיל				הָפְעַל		
עבר	עתיד	מקוצר	צווי	עבר	עתיד	
הִגְלֵיתִי	אַגְלֶה	אֶגֶל	הַגְלֵה, הַגְלִי	הָגְלֵיתִי	אָגְלֶה	
הִגְלִיתָ	תַּגְלֶה	תֶּגֶל	הַגְלוּ, הַגְלֶינָה	הָגְלֵיתָ	תָּגְלֶה	
הִגְלִית	תַּגְלִי			הָגְלֵית	תָּגְלִי	
הִגְלָה	יַגְלֶה	יֶגֶל	מקור	הָגְלָה	יָגְלֶה	מקור.
הִגְלְתָה	תַּגְלֶה	תֶּגֶל	הַגְלֵה, הַגְלוֹת	הָגְלְתָה	תָּגְלֶה	הָגְלֵה
הִגְלִינוּ	נַגְלֶה	נֶגֶל		הָגְלֵינוּ	נָגְלֶה	
הִגְלִיתֶם	תַּגְלוּ		בינוני.	הָגְלֵיתֶם	תָּגְלוּ	בינוני.
הִגְלִיתֶן	תַּגְלֶינָה		מַגְלֶה, מַגְלָה	הָגְלֵיתֶן	תָּגְלֶינָה	מָגְלֶה, מָגְלָה
הִגְלוּ	יַגְלוּ		מַגְלִים, מַגְלוֹת	הָגְלוּ	יָגְלוּ	מָגְלִים, מָגְלוֹת
	תַּגְלֶינָה				תָּגְלֶינָה	

א. הפעיל. שתי התמונות הֶחֱלִי (תי׳ הֶחֱלָה), הֶעֱנִי (=נעשה עני) הן על דרך הארמית.

ב. בעתיד המקוצר מבדיל הסגול בין קל ובין הפעיל; כן וַיִּפֶן הוא קל, וַיֶּפֶן זנב אל זנב – הפעיל, וַתֵּתַע – קל, וַיֶּתַע מנשה את יהודה – הפעיל.

בשרשי פ״פ גרונית, שבהם מקבל גם הקל שני פתחים, מבדיל רק הענין לבד בין קל ובין הפעיל, כגון וַיַּעַל משֶׁה – קל, וַיַּעַל עולות – הפעיל: וַיַּרְא – קל, וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ – הפעיל.

העתיד המקוצר בא בשני שואים במלים: יַפְתְּ, יַרְדְּ, וַיַּשְׁקְ.

ג. הצווי מתקצר: הֶרֶף, הֶרֶב, הַעַל.

ד. מקור מן רָבָה הוא הַרְבֵּה, אולם כשהוא רצוף לְאַרְבֶּה, יתחלף הצירי בקמץ, להתפארת המבטא, ואומרים: הַרְבָּה אַרְבֶּה.

ה. הָפְעַל. בעבר לפני נרותית יתחלף הקמץ בחולם, כגון הֹעֲלָה, הֹעֲלְתָה ת׳ הֳעֲלָה, הֳעֲלְתָה.

ו. בבינוני משתמשים בשורק (מֻגְלִים) או בקמץ חטוף (מָפְנֶה, מָרְאָה)‏; אולם לפני דגש משתמשים רק בשורק, כגון מֻכֶּה, מֻכָּה, מֻכִּים, מֻטֶּה.

§ 75. בִּנְיַן הִתְפַּעֵל.

עבר.	עתיד.	מקוצר	צווי.
הִתְגַּלֵּיתִי	אֶתְגַּלֶּה	אֶתְגַּל	הִתְגַּלֵּה, הִתְגַּלִּי
הִתְגַּלֵּיתָ	תִּתְגַּלֶּה	תִּתְגַּל	הִתְגַּלּוּ, הִתְגַּלֶּינָה
הִתְגַּלֵּית	תִּתְגַּלִּי		
הִתְגַּלָּה	יִתְגַּלֶּה	יִתְגַּל	מקור.
הִתְגַּלְּתָה	תִּתְגַּלֶּה	תִּתְגַּל	הִתְגַּלֵּה, הִתְגַּלּוֹת
הִתְגַּלֵּינוּ	נִתְגַּלֶּה	נִתְגַּל	
הִתְגַּלֵּיתֶם	תִּתְגַּלּוּ		בינוני.
הִתְגַּלֵּיתֶן	תִּתְגַּלֶּינָה		מִתְגַּלֶּה, מִתְגַּלָּה
הִתְגַּלּוּ	יִתְגַּלּוּ		מִתְגַּלִּים, מִתְגַּלּוֹת
	תִּתְגַּלֶּינָה		

א. לפעמים מתקצר גם הצווי, כגון וְהִתְחָל (בקמץ בהפסק), וְהִתְגָּר (בקמץ מסבת הגרונית ההטופה).

ב. הפעל שָׁחָה מקבל בהתפעל ו׳ אחר הח׳, כגון הִשְׁתַּחֲוָה, הִשְׁתַּחֲוִיתָ, הִשְׁתַּחֲווּ. העתיד המקוצר: וַיִּשְׁתַּחוּ, וַתִּשְׁתַּחוּ.

§ 76. רְשִׁימַת שָׁרָשֵׁי הַנָּחִים הַמְשֻׁתָּפִים לִנְטִיּוֹת ל״א ול״ה.

בָּדָא, בינוני פעול בָּדוּי.

בָּטָא, יְבַטֵּא, לְבַטֵּא, מִבְטָא; אולם בּוֹטֶה (משלי י״ב י״ח), בִּטּוּי.

בָּרָא, בְּרִיאָה וגם בְּרִיָּה; כן אומרים גם שֶׂה בְרִיָּה (ת׳ בְּרִיאָה, מן בָּרִיא).

דכא ודכה: יִדְכֶּה (תהלים י׳ י׳); ובנפעל נִדְכָּאִים (באל״ף), נִדְכֵּיתִי, נִדְכָּה (בה״א). בפִּעֵל: דִּכָּא, תְּדַכֵּא, וַיְדַכֵּא, תְּדַכְּאוּ, יְדַכְּאוּ, יְדַכְּאוּם, לְדַכֵּא, דַּכְּאוֹ (באל״ף); דִּכִּיתָ (תהלים נ״א י׳), דִּכִּיתָנוּ (על דרך ל״ה); דִּכֵּאתָ (תהלים פ״ט י״א), וּתְדַכְּאוּנַנִי (איוב י״ט ב׳) באל״ף ובנקוד על דרך ל״ה. בפֻּעַל: דֻּכְּאוּ, יְדֻכָּא, מְדֻכָּא, מְדֻכָּאִים. בהתפעל: וְיִדַּכְּאוּ, וְיִדַּכָּאוּ. התאר: דַּכָּא, דַּכָּה (דברים כ״ג ב׳), דַּכְּאֵי־רוּחַ, דַּכְּאוּ.

חבא: בצווי קל חֲבִי; ובנפעל: וְנֶחְבָּה לא יוכל, הֶחָבֵה או הֵחָבֵא, הֶחְבְּאַתָה (יהושע ו׳ י״ז) הוא מרכב מן הֶחְבִּיאָה וְנֶחְבְּתָה. בשמות: מַחֲבֵא, מַחֲבֹאִים באל״ף, וְחֶבְיוֹן מן חָבָה.

חָלָה: בשמות באל״ף תַּחֲלֻאִים, תַּחֲלוּאֵי, תַּחֲלוּאָיְכִי, תַּחֲלֻאֶיהָ.

יָצָא: יָצָאת, יָצְאָה ויָצְתָה.

מָלֵא: המקור מְלֹאת.

מָצָא: מָצִינוּ, הַמְצִיתִךְ, מָצוּי.

נָבָא: נִבֵּאתָ, ונִבֵּיתָ, וְהִתְנַבִּיתָ, מֵהִתְנַבּוֹת; בְּהִנָּבְאֹתוֹ (זכריה י״ג ד׳) מרכב מן הִנָּבֵא וְהִנָּבוֹת (ל״א ול״ה).

נָכָה: נְכוֹ, נְכֻתָּה; ובהפעיל: הִכָּה, הִכִּיתָ וכו׳; אולם התאר: נְכָאִים, רוּחַ נְכֵאָה, והשם הַכָּאָה.

נָשָׁה: השם מַשָּׁא, מַשָּׁאת (נחמיה ה׳ ז׳, י׳ ל״ב, דברים כ״ד י׳), מַשָּׁאוֹת (משלי כ״ב כ״ו).

סָלָה: תְּסֻלֶּה, אולם הַמְסֻלָּאִים (באל״ף).

שָׁנָה: שְׁנִיאוֹת (באל״ף).

שָׂגָה וְשָׂגָא: יִשְׂגֶּה (תהלים צ״ב י״ג, איוב ח׳ ז׳), יִשְׂגָּא (שם ח׳ י״א), הִשְׂגּוּ, תַּשְׂגִּיא, מַשְׂגִּיא.

תָּלָה, תָּלוּי, תְּלוּיִם וגם תְּלוּאִים, תְּלֻאִים, תָּלְאוּ, תְּלָאוּם.

§ 77. שָׁרָשֵׁי מַפִּיק הֵ״א וּפֹעַל הָוָה.

א. יש ששה פעלים במפיק ה״א והם נוטים ע״ד השלמים, לבד הבינוני המשתנה קצת, והם: גָּבַהּ, נָגַהּ, כָּמַהּ, תָּמַהּ, לָהַהּ, הִתְמַהְמַהּ; כגון גָּבַהּ, גָּבְהָה, גָּבַהְתָּ, אֶגְבַּהּ, תִּגְבַּהּ וכו׳; אולם: גָּבֹהַּ, גְּבוֹהָה, גְּבוֹהִים, גְּבוֹהוֹת.

ב. מן הָיָה נסתעף הפעל הָוָה, שענינו הָעֲשִׂיָּה, כגון הֱוֵה גְבִיר (בראשית

כ״ז, כ״ט). לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ (איוב ל״ז ו׳), מוֹאָב הֱוִי סֵתֶר לָמוֹ (ישעיה ט״ז ד׳), וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ (נחמיה ו׳ ו׳), מֶה הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ (קהלת ב׳ כ״ב), וְהֹוֶה לָהֶן לְזֶבֶל (עבודה זרה ג׳ ח׳), וֶהֱוֵה צָנוּעַ (אבות ו׳).

§ 78. הַפְּעָלִים הַמְקֻטָּעִים.

שני פעלים הקרובים בהוראתם ובשרשם ומשתתפים למלא האחד את תמונות הבנינים והזמנים החסרים בשני, הוים לפעל אחד שלם, הנקרא פֹּעַל מְקֻטָּע (וכן, למשל, גם ביונית: ἔρχομαι, ἦλθον, ἐλεύσομαι או ברומאית: fero, tuli, latum, ferre).

הפעלים המקוטעים היותר שכיחים הם:

א) הָלַךְ, בקל עבר, בינוני ומקור נפרד. יתר תמונות קל נבנות מן יָלַךְ, כן בעתיד: אֵלֵךְ, תֵּלֵךְ וכו׳, בצווי: לֵךְ וּלְכָה, לְכִי, לְכוּ, לֵכְנָה, ובמקור נסמך: לֶכֶת. מן יָלַךְ נבנה גם ההפעיל: הוֹלִיךְ וכו׳ (ופעם אחת: הֵילִיכִי). מן הָלַךְ נבנה הנפעל (נֶהֱלַכְתִּי), הפִּעֵל (אֲהַלֵּךְ) וההתפעל (הִתְהַלֵּךְ). עתיד קל נמצא לפעמים, ביחוד בסגנון הפיוטי, מן הָלַךְ: אֶהֱלֹךְ, יַהֲלֹךְ, יַהֲלֹכוּ, תַּהֲלַךְ; ובצווי: הִלְכוּ (ירמיה נ״א נ׳), ובמקור נסמך: הֲלֹךְ.

ב) חָיָה, בעבר קל נמצא גם חַי (כמו מן חָיַי), גם חָיָה (כמו מן הוי). גם הבינוני חַי, חַיָּה, חַיִּים הם מן חָיַי, ונמצא התאר חָיוֹת מן חָיָה.

ג) טוֹב, בקל עבר טוֹב, טֹבוּ ובמקור (הֲטוֹב טוֹב אַתָּה? כְּטוֹב לִבָּם). העתיד נבנה מן יָטַב (אִיטַב, תִּיטַב וכו׳), ומשרש זה גם ההפעיל (הֵיטִיב), אף כי היו״ד תחסר פעמים רבות. רק הֲטִיבֹתָ, וַיְטִיבֵךְ הם הפעיל משרש טוֹב. תבת וְהֵיטִבֹתִי (יחזקאל ל״ו י״א) היא בצירה כמו מן יָטַב, ובחירק והולם כמו מן טוֹב; יֵיטִיב הוא במקום יֵיטִיב.

ד) יָגֹר, אין לו רק עבר (יָגֹרְתָּ, יָגֹרְתִּי) ותאר במקום בינוני (יָגוֹר). העתיד והצווי נבנים מן גּוּר (אָגוּר, תָּגוּר, תָּגוּרוּ, יָגוּרוּ, וַיָּגָר; גּוּרוּ).

ה) יָעַץ, חסר הצווי בקל, והוא נבנה מן עוּץ (עֻצוּ). הנפעל מן יָעַץ — נוֹעַץ, וההתפעל — הִתְיָעֵץ.

ו) יָצַר, צוּר וצָרַר. הפעל יָצַר (כשאין משמעו יצירה) הוא תמיד עומד ואין ממנו אלא העתיד. כגון לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ, תִּצְּרִי מִיּוֹשֵׁב, וַיֵּצֶר לוֹ, וַתֵּצֶר לְדָוִד. הפעל צוּר הוא עומד ויוצא ונמצא בכל הקל. הוא עומד כשבאה אחריו מלת על או אֶל (וְצַרְתָּ עָלֶיהָ, כִּי תָצוּר אֶל עִיר), ויוצא כשבא או מובן אצלו

יהם הקנין (וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף, וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף, צָרִים אֶת הָעִיר). הפעל צָרַר נמצא בכל הקל והתפעיל, כגון כִּצְרוֹר אֶבֶן, צְרֻרוֹת, יָצֹר, צָרְרוּ אתכם, וְהֵצַר לְךָ, וַהֲצֵרֹתִי לָהֶם, וַיֵּצֶר לוֹ. מן צָרַר נבנה גם התאר צַר (בהפסק צָר), כגון בְּמָקוֹם צָר, צַר לִי.

ז) יָקֵץ, נמצא בעתיד קל (יִיקַץ, וַיִּיקַץ). בשאר הזמנים משתמשים בהפעיל מן קוּץ, כגון הֵקִיץ, הֲקִיצוֹתִי, אָקִיץ. בצווי: הָקִיצָה. במקור: הָקִיץ.

ח) יָקֹשׁ, נמצא בעבר קל (יָקֹשְׁתִּי, יָקֹשׁוּ) ובנפעל (נוֹקַשְׁתָּ, וְנוֹקְשׁוּ, תִּוָּקֵשׁ). בעתיד קל נמצא יְקֹשׁוּן (ישעיה כ״ט כ״א) מן קוּשׁ. גם נמצא נָקַשׁ, ומזה בקל: בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע. בנפעל ופִעֵל נרדף הפעל נָקַשׁ עם יָקֹשׁ (פֶּן תִּנָּקֵשׁ, יְנַקֵּשׁ, יְנַקְּשׁוּ). בהתפעל: מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי

ט) יָרַק, אינו משתמש אלא בעבר ובמקור נפרד בקל (יָרַק, יָרְקָה, יָרֹק). העתיד נבנה מן רָקַק (יָרֹק).

י) קָבַב, בעבר – קַבֹּה, וְקַבֹּתוֹ. במקור – קֹב, לָקֹב. צווי מוארך קָבָה. ומן נָקַב נבנים הבינוני נֹקֵב והמקור הנסמך בְּנָקְבוֹ. העתיד אֶקֹּב, תִּקֳּבֶנּוּ, וַיִּקֹּב, יִקְּבֵהוּ) יוכל להיות משני השרשים יחד.

יא) רָבָה, משתמש בקל (רָבִיתָ, רָבוּ, רְבִיתֶם, רָבְתָה. יִרְבֶּה, יִרֶב, תִּרְבּוּ, תִּרְבּוּן, יִרְבּוּ, יִרְבּוּן, יִרְבְּיוּן. נקבה תִּרְבִּי, תִּרְבֶּה, תֵּרֶב, תִּרְבֶּינָה; רְבֵה, רְבוּ; רְבוֹת), פִּעֵל (רִבִּיתָ, רִבִּיתִי, רִבְּתָה, רַבֵּה), והפעיל (הִרְבִּיתָ, הִרְבֵּיתִי וכו׳). משרש רָבַב נמצא בקל, בעבר (כגון, רַב (ישעיה נ״ד י״ג) רַבּוּ, ובהפסק רָבּוּ, וְרַבָּה), במקור (לָרֹב, כְּרֻבָּם) ובבינוני או שם תאר (רַב, רַבָּה וַרַבָּתִי, רַבִּים, רַבּוֹת).

יב) שָׂרָה (הושע י״ב ד׳, בראשית ל״ב כ״ט). ונמצא וַיָּשַׂר מן שׂוּר (הושע י״ב ה׳).

יג) בּוֹשׁ, בעתיד קל: אֵבוֹשׁ וכו׳, תמונה מרכבה משני השרשים בּוֹשׁ ויָבֵשׁ. השרש יָבֵשׁ נראה בהפעיל: הוֹבַשְׁתָּ, הוֹבִישׁ. אולם נמצא גם מן בּוֹשׁ: הֱבִישׁוֹתָ, תָּבִישׁוּ, מֵבִישׁ.

יד) שׁוֹשֵׁתִי (ישעיה י׳ י״ג), החולם הוא מן שָׁסַס (שׁוֹסַסְתִּי), והצירה מן שָׁסָה (שָׁסֵיתִי).

§ 79. הַכִּנּוּיִם.

א. גם לפעלים, כמו לשמות, מתחברים כנוים. אולם בשמות יֵרָאוּ על יחס הקנין, ובפעלים – על יחס הפעול; כגון סוּסוֹ = סוס שלו, שְׁמָרַנִי = שמר אותי. רק במקור משתמשים בכנוים גם להוראת יחס הקנין, כגון לִרְאוֹתוֹ = לראות אותו, בִּרְאוֹתוֹ = בראיה שלו; בגוף המדבר מקבל יחס הפעול נו״ן

נוספת, כגון לְהָרְגֵנִי = להרוג אותי, בְּבוֹאִי = בביאה שלי.

יוצאים מזה יחסי הפעול בלי נו"ן: לְתִתִּי, יַבְּמִי, עָצְבִּי.

ב. בכנויי נִי, נוּ, נָּה, תּוּ, תָּה, הוּ, הָ, תַּם, תַּן, —ךָ, —ךְ, —ךָ, מוֹ הנגינה תמיד מלעיל, כגון שְׁמָרַנִי, שְׁמָרָנוּ, יִשְׁמְרֶנָּה, שְׁמָרַתּוּ, שְׁמָרַתָּה, שְׁמָרָהוּ, שְׁמָרוּהָ, שְׁמָרָהֶם, שְׁמָרָתַן, שְׁמָרָתֶךְ, יִשְׁמְרֶךָ, יִשְׁמְרֵמוֹ.

§ 80. עָבַר.

שָׁמַר. שְׁמָרַנִי, שְׁמָרְךָ, שְׁמָרֵךְ, שְׁמָרוֹ, שְׁמָרָהּ, שְׁמָרָנוּ, שְׁמַרְכֶם, שְׁמַרְכֶן, שְׁמָרָם, שְׁמָרָן.

שָׁמְרָה. שְׁמָרַתְנִי, שְׁמָרַתְךָ, שְׁמָרָתֶךְ, שְׁמָרַתּוּ, שְׁמָרַתָּה, שְׁמָרַתְנוּ, שְׁמָרַתְכֶם, שְׁמָרַתְכֶן, שְׁמָרָתַם, שְׁמָרָתַן.

שָׁמַרְתָּ. שְׁמַרְתַּנִי — — שְׁמַרְתּוֹ, שְׁמַרְתָּהּ, שְׁמַרְתָּנוּ — — שְׁמַרְתָּם, שְׁמַרְתָּן.

שָׁמַרְתְּ. שְׁמַרְתִּנִי — — שְׁמַרְתִּיהוּ, שְׁמַרְתִּיהָ, שְׁמַרְתִּנוּ — — שְׁמַרְתִּים, שְׁמַרְתִּין.

שָׁמַרְתִּי. — שְׁמַרְתִּיךָ, שְׁמַרְתִּיךְ, שְׁמַרְתִּיו, שְׁמַרְתִּיהָ, — שְׁמַרְתִּיכֶם, שְׁמַרְתִּיכֶן, שְׁמַרְתִּים, שְׁמַרְתִּין.

שָׁמְרוּ. שְׁמָרוּנִי, שְׁמָרוּךָ, שְׁמָרוּךְ, שְׁמָרוּהוּ, שְׁמָרוּהָ, שְׁמָרוּנוּ, שְׁמָרוּכֶם שְׁמָרוּכֶן, שְׁמָרוּם, שְׁמָרוּן.

שְׁמַרְתֶּם, -תֶּן. שְׁמַרְתּוּנִי — — שְׁמַרְתּוּהוּ, שְׁמַרְתּוּהָ, שְׁמַרְתּוּנוּ — — שְׁמַרְתּוּם, שְׁמַרְתּוּן.

שָׁמַרְנוּ. — שְׁמַרְנוּךָ, שְׁמַרְנוּךְ, שְׁמַרְנוּהוּ, שְׁמַרְנוּהָ — שְׁמַרְנוּכֶם, שְׁמַרְנוּכֶן, שְׁמַרְנוּם, שְׁמַרְנוּן.

א. מאהבת הלשון העברית להעמיד הנגינה על ההברה השנית או, לכל היותר, אחר שתי הברות וחצי, תִּשָּׁמֵט התנועה הראשונה בהתרבות התבה והפעל מקבל תמונה ארמית, כגון שָׁמַר – שְׁמָרַנִי; אולם עָנָה – עָנָנִי בקמץ, כי הנגינה נשארת בהברה השנית.

ב. הכנוי נִי (בגוף המדבר) מוקדם ביחיד בפתח, המתחלף בהפסק בקמץ, כגון שְׁמָרַנִי – שְׁמָרָנִי. אולם ברבים תמיד בקמץ: שְׁמָרָנוּ.

גם בנחי ל"ה בא פתח זולת ההפסק, כגון נְחַנִי, הִפְרַנִי, הִקְנַנִי.

ג. בְּפֻעַל מתחלפת בחבור הכנוים התנועה השנית בשוא, כי הראשונה אינה בת שנוי, מסבת הדגש שאחריה, כגון יִסֵּר – יִסְּרַנִי, גִּדֵּל – גִּדְּלוֹ.

ד. בהפעיל אין שתי התנועות הראשונות בנות שנוי, כל זמן שהה"א בחירק ואחריה שוא נח או דגש, כגון הִלְבִּישַׁנִי, הִצִּיגַנִי. אולם בנחי ע"ו כשהה"א בצירה (הֵשִׁיב) יתחלף בחטף סגול, כגון הֱבִיאַנִי, הֱבִיאֲךָ, הֱפִיצָם. בחסרי ע', שהה"א היא גם כן בצירה (הֵסֵב), יתחלף בחטף פתח, כגון הֲרִימָנוּ.

ה. שְׁמָרְךָ בהפסק שְׁמָרֶךָ, כגון קָנֶךָ, יְלָדֶךָ. ולפעמים משתמש בהפסק או זולתו הסיום ־ָךְ, כגון פֵּאֲרָךְ, עָנָךְ.

ו. הצירה בפֻעַל מתחלף בסגול, כגון קִבֶּצְךָ, ובהפסק – בשוא ובחטף פתח באות גרונית, כגון וְרִחֲמֶךָ.

ז. כנוי נסתר וֹ משתנה בנחי ל"ה לכנוי ־ָהוּ, כגון עָשָׂהוּ, קָנָהוּ, המחליף לפעמים את הה"א באל"ף, מסבת קורבת נחי ל"ה אל נחי ל"א, המשתמשת גם בשאר הגופים, כגון עֲשָׂאוֹ, עֲשָׂאָהּ, עֲשָׂאַנִי, עֲשָׂאֲךָ, תְּלָאוּהוּ.

בסגנון הפיוט אומרים לפעמים שְׁמָרְמוֹ ת' שְׁמָרָם, כְּסָמוֹ ת' כְּסָם.

ח. שְׁמַרְתַּנִי – בפתח, ובהפסק בקמץ, כגון בֵּרַכְתָּנִי. בנחי ל"ה התי"ו קמוצה, כגון בְּזִיתָנִי, רִמִּיתָנִי.

ט. שְׁמַרְתִּנִי (נוכחת) הוא תמיד בלי יו"ד, לבל תבאנה שתי הברות ביודיין רצופות, כגון יְלִדְתִּנִי, רִמִּיתִנִי, הִכְרַעְתִּנִי. אולם שְׁמַרְתִּיהוּ, שְׁמַרְתִּים ביו"ד.

§ 81. עָתִיד.

אֶשְׁמֹר. – אֶשְׁמָרְךָ, אֶשְׁמְרֵךְ, אֶשְׁמְרֵהוּ (אֶשְׁמְרֶנּוּ), אֶשְׁמְרֶהָ (אֶשְׁמְרֶנָּה) – אֶשְׁמָרְכֶם, אֶשְׁמָרְכֶן, אֶשְׁמְרֵם, אֶשְׁמְרֵן.

תִּשְׁמֹר. תִּשְׁמְרֵנִי, – – תִּשְׁמְרוֹ (תִּשְׁמְרֵהוּ, תִּשְׁמְרֶנּוּ), תִּשְׁמְרֶהָ (תִּשְׁמְרֶנָּה), תִּשְׁמְרֵנוּ – – תִּשְׁמְרֵם, תִּשְׁמְרֵן.

תִּשְׁמְרִי. תִּשְׁמְרִינִי – – תִּשְׁמְרִיהוּ, תִּשְׁמְרִיהָ, תִּשְׁמְרִינוּ – – תִּשְׁמְרִים, תִּשְׁמְרִין.

יִשְׁמֹר. יִשְׁמְרֵנִי, יִשְׁמָרְךָ, יִשְׁמְרֵךְ, יִשְׁמְרֶנּוּ, יִשְׁמְרֶנָּה, יִשְׁמְרֵהוּ (יִשְׁמְרוֹ), יִשְׁמְרֶהָ (יִשְׁמְרָהּ), יִשְׁמְרֵנוּ, יִשְׁמָרְכֶם, יִשְׁמָרְכֶן, יִשְׁמְרֵם, יִשְׁמְרֵן.

תִּשְׁמֹר. תִּשְׁמְרֵנִי, תִּשְׁמָרְךָ, תִּשְׁמְרֵךְ, תִּשְׁמְרֶנּוּ (תִּשְׁמְרֵהוּ, תִּשְׁמְרוֹ), תִּשְׁמְרֶנָּה (תִּשְׁמְרֶהָ, תִּשְׁמְרָהּ), תִּשְׁמְרֵנוּ, תִּשְׁמָרְכֶם, תִּשְׁמָרְכֶן, תִּשְׁמְרֵם, תִּשְׁמְרֵן.

נִשְׁמֹר. — נִשְׁמָרְךָ, נִשְׁמְרֵךְ, נִשְׁמְרֶנּוּ (נִשְׁמְרֵהוּ), נִשְׁמְרֶנָּה (נִשְׁמְרֶהָ) — נִשְׁמָרְכֶם, נִשְׁמָרְכֶן, נִשְׁמְרֵם, נִשְׁמְרֵן.

תִּשְׁמְרוּ תִּשְׁמֹרְנָה. } — תִּשְׁמְרוּנוּ — — תִּשְׁמְרוּהוּ, תִּשְׁמְרוּהָ, תִּשְׁמְרוּנוּ — — תִּשְׁמְרוּם, תִּשְׁמְרוּן.

יִשְׁמְרוּ. יִשְׁמְרוּנִי (יִשְׁמְרוּנְנִי), יִשְׁמְרוּךָ (יִשְׁמְרוּנְךָ), יִשְׁמְרוּךְ (יִשְׁמְרוּנֶךְ), יִשְׁמְרוּהוּ (יִשְׁמְרוּנְהוּ), יִשְׁמְרוּהָ (יִשְׁמְרוּנְהָ), יִשְׁמְרוּנוּ, יִשְׁמְרוּכֶם, יִשְׁמְרוּכֶן, יִשְׁמְרוּם, יִשְׁמְרוּן.

תִּשְׁמֹרְנָה. תִּשְׁמְרוּנִי, תִּשְׁמְרוּךָ, תִּשְׁמְרוּךְ, תִּשְׁמְרוּהוּ, תִּשְׁמְרוּהָ, תִּשְׁמְרוּנוּ, תִּשְׁמְרוּכֶם, תִּשְׁמְרוּכֶן, תִּשְׁמְרוּם, תִּשְׁמְרוּן.

א. אֶשְׁמָרְךָ בהפסק אֶשְׁמְרֶךָּ.

ב. עתידים פתוחים מחליפים בחבור עם כנוי את פתחם בקמץ, כגון אֶשְׁלָחֲךָ, אֶקָּחֲךָ, אֶקָּחֵם.

ג. יִשְׁמְרֶנּוּ, כותבים לפעמים בה״א, כגון יִשְׁמְרֶנְהוּ, יִצְּרֶנְהוּ, יְבָרְכֶנְהוּ.

ד. במקום צירה משתמש פתח במלים: יֶאֱהָבַנִי, יִרְאַנִי, יַבְדִּילַנִי; וקמץ: יְשִׂימָם, יִלְבָּשָׁם.

ה. תִּשְׁמֹרְנָה עם הכנוים נוטה כמו תִּשְׁמְרוּ.

§ 82. צִוּוּי.

שְׁמֹר. שָׁמְרֵנִי — — שָׁמְרֵהוּ (שָׁמְרֶנּוּ), שָׁמְרָהּ (שָׁמְרֶהָ, שָׁמְרֶנָּה), שָׁמְרֵנוּ — — שָׁמְרֵם, שָׁמְרֵן.

שִׁמְרִי. שִׁמְרִינִי — — שִׁמְרִיהוּ, שִׁמְרִיהָ, שִׁמְרִינוּ — — שִׁמְרִים, שִׁמְרִין.

שִׁמְרוּ שְׁמֹרְנָה } שִׁמְרוּנִי — — שִׁמְרוּהוּ, שִׁמְרוּהָ, שִׁמְרוּנוּ — — שִׁמְרוּם, שִׁמְרוּן.

א. בפעלים הפתוחים בעתיד נשמר השוא ההתחלי והפתח מתחלף בקמץ, כגון שְׁמָעֵנִי, סְעָדֵנִי, גְּאָלָהּ.

ב. שִׁמְרוּ אינו מקבל בחבור אל הכנוים שום שנוי, כגון שִׁמְרוּנִי, שִׁמְרוּהוּ, שִׁמְרוּהָ, שִׁמְרוּם. אולם העתידים הפתוחים מקבלים גם כאן שוא וקמץ, כגון שְׁאָלוּנִי, שְׁמָעוּנִי, קְרָאוּהוּ.

§ 83. מָקוֹר.

שְׁמֹר. שָׁמְרֵנִי (שָׁמְרִי), שָׁמְרְךָ, שָׁמְרֵךְ, שָׁמְרוֹ, שָׁמְרָהּ, שָׁמְרֵנוּ, שָׁמְרְכֶם, שָׁמְרְכֶן, שָׁמְרָם, שָׁמְרָן.

א. שְׁמֹר נוטה כמו כְּתֶל (נטיה שלישית) שתמונתו הקדומה היתה כְּתֹל, הדומה לתמונת שְׁמֹר. לפני כנויי ךָ, כֶם, כֶן נשארת לפעמים התמונה הקדומה שְׁמֹר בלי שנוי, כגון אֱכָלְךָ, עָמְדְךָ, בַּאֲכָלְכֶם. וזה נוהג תמיד כשהמקור מחובר עם לְ, כגון לְשָׁמְרְךָ, לְרָדְפְךָ; אולם בהפסק מצויה התמונה הראשונה, כגון עָבְדֶךָ (איוב ל״ט ט׳), לְהָרְגֶךָ (בראשית כ״ז מ״ג, נחמיה ו׳ י׳), וכן גם לפני כנוי נקבה ـֵךְ, כגון עָזְבֵךְ, לְעָזְבֵךְ.

ב. הכנוים מתחברים תמיד למקור נסמך, כגון גְּלוֹתוֹ, עֲשׂוֹתוֹ, עֲשׂוֹתִי.

ג. לפעמים פ״פ מנוקדת חירק, כגון נִפְלוֹ, בְּפִתְחִי, בְּשִׁבְרִי. הקמץ מתחלף בקבוץ בתבות: בְּקֻצְרְךָ, בְּקֻצְרְכֶם.

ד. הצירה בפִּעֵל, נפעל והתפעל מתחלף בשוא וסגול (כמו בבינוני, שׁוֹמֵר), כגון דַּבְּרִי, דַּבֶּרְךָ, הִשָּׁמְדָם, הִשָּׁמֶדְךָ, הִתְמַכֶּרְךָ. בהפעיל נשארת היו״ד עם החירק, כגון לְהַקְדִּישֵׁנִי.

ה. החולם והצירה בשרשי הכפולים מתחלפים (כמו בנטית השמות) בקבוץ וחירק, כגון תֹּם — תֻּמָּם, הָחֵל — הַחִלָּם.

ו. לפעמים מתחברים הכנוים אל מקור בתמונת נקבה, כגון בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ, מִיִּרְאָתוֹ אוֹתוֹ, כְּשָׁמְעָתוֹ, בְּקָרְבָתָם.

§ 84. בֵּינוֹנִי.

א. הבינוני יש לו שני ערכים: שמי ופעלי. בערך השמי יש להכנוים הוראת יחס הקנין, ובערך הפעלי — יחס הפעול, כגון שֹׁמֶרְךָ = שֹׁמֵר שֶׁלְּךָ ושֹׁמֵר אֹתְךָ.

ב. הבינוני הפעלי מצטין מן השמי על ידי השנויים האלה:

א) בגוף ראשון באה נו״ן נוספת להורות על הערך הפעלי, כגון אֵין רֹאֵנִי, אוֹסְרֵנִי, מְמִיתֵנִי, אַתָּה חוֹשְׁדֵנִי, אתה שׁוֹאֲלֵנִי, אתה פּוֹטְרֵנִי, פּוֹסְלֵנִי, מַאֲכִילֵנִי, מְבִיאֵנִי, שֶׁהָיְתָה מְפַעַמְתָּנִי (אולם בערך השמי: מְפַעַמְתִּי) כָּל־הַלַּיְלָה.

ב) בגוף שני זכר נוסף לפעמים דגש, כגון אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ, הַיֵּשׁ עֹנְךָ,

ונקבה נוטה על דרך העבר, כגון מְשַׁמְשַׁתְּךָ (אולם בערך השמי: מְשַׁמַּשְׁתְּךָ).

ג) בגוף שלישי לזכר סיום ֵ-הוּ תמורת וֹ, ולנקבה —תוּ ונטיה על דרך העבר תמורת תוֹ ונטיה ע"ד השמות, כגון: אשרי האיש שׁוֹמְרֵהוּ ועל היין זוֹכְרֵהוּ (ת' שׁוֹמְרוֹ, זוֹכְרוֹ), עוֹזַרְתּוּ, עוֹקַרְתּוּ, הוֹפַכְתּוּ, מְטַהֲרַתּוּ, מְטַהֲרַתָּה, מְלַבַּשְׁתּוּ, מְבַשַּׂרְתּוּ, מְרַחַקְתּוּ, מַחֲזִירַתּוּ, מַעֲמִידַתּוּ (תמורת עוֹקַרְתּוֹ, עוֹזַרְתּוֹ, מְלַבַּשְׁתּוֹ וכו').

ג. לפעמים משתמשים גם בבינוני רבים עם כנוים, כגון מְחַשְּׁדִינָךְ = מְחַשְּׁדִים אתָךְ, הַמַּלְבִּישׁוּךָ = הַמַּלְבִּישִׁים אֹתְךָ, מְקַלְלוּנִי = מְקַלְלִים אתִי (ירמיה ט"ו י').

ד. לפעמים מתחברת לבינוני הברת נִי לא בתור כנוי הפעול, רק להוראת השם אֲנִי בקצור, כגון חוֹשְׁשְׁנִי = חוֹשֵׁשׁ אֲנִי, מְקַבְּלְנִי = מְקַבֵּל אֲנִי, גּוֹזְרֵנִי = גּוֹזֵר אֲנִי, קַלְנִי מֵרֹאשִׁי = אֲנִי קַל מֵרֹאשִׁי (ראשי כבד עלי), הוֹשַׁקְנִי בָּכֶם, מְדַבְּרֵנִי, מְפָרְשְׁנִי, מְרַחֲקֵנִי, יָכָלְנִי.

ה. א) בינוני פועל ופעול נוטים בכנוים על דרך השמות.

ב) בתמונות שׁוֹמֶרְךָ, שׁוֹמֶרְכֶם מתחלף הסגול בפתח תחת גרונית או לפני א', כגון שׂנַאֲךָ, בּוֹרַאֲךָ, אוֹהַבְךָ, גּוֹאַלְךָ.

ג) נחי ל"ה מקבלים בגוף נסתר סיום ֵ-הוּ, על דרך השמות שסופם ֶ-ה.

ד) הכנוים אצל בינוני פָּעוּל אין ענינם יחס הפעול, אלא קבלת הפעולה, כגון קְרוּאָיו, הֲרוּגָיו = קרואים מֵאִתּוֹ, הרוגים על ידו.

III. הַמִּלּוֹת.

.(85—88 §)

בשם מִלּוֹת או מִלּוֹת הַטַּעַם נקראות בדקדוק העברי כל שאר התבות שאין עִנינן שֵׁם או פֹּעַל.

§ 85. תֹּאַר הַפֹּעַל.

א. תאר הפעל הוא כל מלה המשמשת לבאר את מצב הפעולה או הפּוֹעֵל ומעמדם; ומתחלק לשני מינים:

א) תאר הפעל פָּשׁוּט או קדום, והוא הבלתי נבנה משום פעל או שם: אָז, מֵאָז, אָן, אָנָה, מֵאַיִן, מִנַּיִן, הֵיכָן, הֵא, הֵן, הִנֵּה, הָלְאָה, עוֹד, מֵעוֹד, בְּעוֹד, כָּל עוֹד, כְּבָר, ועוד.

ב) תאר הפעל בָּנוּי, והוא הנבנה מאיזה פעל או שם על ידי:

1) הוספת מ"ם: יוֹמָם (מן יום), דּוּמָם (מן דום), רֵיקָם (מן ריק), חִנָּם (מן חֵן), אָמְנָם (מן אָמֵן, ובחבור להה"א השאלה – בקבוץ, כגון הַאֻמְנָם לא אוּכַל כַּבְּדֶךָ), פִּתְאֹם (מן פֶּתִי), שִׁלְשֹׁם (מן שְׁלִישִׁי, שָׁלֹשׁ). יוצא מזה אוּלָם שהוא פָּשׁוּט.

2) סיום —ית, ולפעמים —וּת, כגון יְהוּדִית, אֲחֹרַנִּית, שֵׁנִית, שַׁחֲרִית, קוֹמְמִיּוּת.

3) בלי תמונה מיוחדת: יַחַד, יַחְדָּו (מן אֶחָד או יָחַד), מַעְלָה, מִלְמַעְלָה (מן עָלָה), תַּחַת (מן נָחַת), מַטָּה (מן נָטָה), סָבִיב, עַתָּה (מן עֵת) אֶפֶס (מן אָפֵס. פַּס), ועוד.

ג) תאר הפעל מְחֻבָּר, הנבנה על ידי הוספת אחת מאותיות בכל״ם, או ה״א המגמה (היא הבאה בסוף המלה תמורת למ״ד בתחלתה); כגון בְּחָכְמָה, בְּמִישׁוֹר, בְּחִפָּזוֹן, בַּתְּחִלָּה, בַּלָּט (בַּלָּאט), לְפָנִים, לְאָחוֹר, מִבַּיִת, מִחוּץ, מִקֶּדֶם, כִּמְעַט, כְּאֶחָד, כְּרֶגַע, פְּנִימָה, ועוד.

ב. יש איזו תארי הפעל הנוטים במין ומספר בחבור עם הכנוים, כגון אַיִן, אֵינֶנִּי או אֵינִי, אֵינְךָ, אֵינֵךְ, אֵינֶנּוּ או אֵינוֹ, אֵינֶנָּה או אֵינָהּ, אֵינֶנּוּ, אֵינְכֶם, אֵינְכֶן, אֵינָם (ובפיט אֵינֵימוֹ), אֵינָן.

אַיֵּה, אַיֶּכָּה, אַיֵּךְ, אַיֵּהוּ או אַיּוֹ, אַיֶּכֶם, אַיָּם.

וכן נוטים דַּי, הִנֵּה, עוֹד, בִּלְעֲדֵי, יֵשׁ.

§ 86. מִלַּת הַיַּחַס.

א. מלת היחס היא תבה המורה על היחס המשותף אשר בין הדברים הנמצאים במשפט, כגון זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ – תבת אחר מורה על היחס שבין העומד ובין הכותל.

ב. מלת היחס מתחלקת למינים האלה:

א) מחוברת, המבוארת על ידי אותיות בכל״ם המחוברות בראש התבה, כגון בְּרֵאשִׁית מִן רֵאשִׁית, לִשְׁתּוֹת.

ב) בודדת, והיא תבה בפני עצמה, כגון אַחַר, עַל, אֵצֶל.

ג) אותיות בכל״ם נוטות גם בפני עצמן עם הכנוים.

בְּ: בִּי, בְּךָ, בָּךְ, בּוֹ, בָּהּ, בָּנוּ, בָּכֶם, בָּכֶן, בָּהֶם או בָּם, בָּהֶן.

כְּ: כָּמוֹנִי, כָּמוֹךָ או כְּמוֹתְךָ, כָּמוֹךְ וכו׳.

לְ: לִי, לְךָ, לָךְ וכו׳.

מְ או מִן: מִמֶּנִּי, מִמְּךָ (בהפסק: מִמֶּךָּ), מִמֵּךְ, מִמֶּנּוּ, מִמֶּנָּה, מִמֶּנּוּ, מִכֶּם, מִכֶּן, מֵהֶם, מֵהֶן (מֵהֵנָּה).

ד. נקודן העקרי של אותיות בכ״ל הוא שוא; כגון כְּדָוִד, לְמֶלֶךְ, בְּבַיִת.

לפני גרונית עם חטף – בתנועה ממין החטף; כגון בְּ–אֱדוֹם=בֶּאֱדוֹם, לְ–חֳלִי=לָחֳלִי, לְ–עֲמָשָׂא=לַעֲמָשָׂא. אולם: אֱלֹהִים – בֵּאלֹהִים, אֲדֹנָי – לַאדֹנָי, בַּאדֹנָי, אֱמֹר – לֵאמֹר.

לפני שוא – חירק קטן, כגון לִזְכַרְיָה, בִּשְׁכֶם; יו״ד שואית תאבד את השוא: לְ–יְהוּדָה=לִיהוּדָה, בְּ–יְמֵי=בִּימֵי.

כשנשמטת אחריהן ה"א הידיעה תמסור להן את תנועתה, כגון לְהָאוֹר = לָאוֹר, לְהַמֶּלֶךְ = לַמֶּלֶךְ.

לפני: זֶה, זאת, אֵלֶּה, הֵנָּה – בקמץ, כגון בָּזֶה, כָּזֶה, כָּזֹאת, כָּהֵנָּה, לָמָּה.

לפני מַה – בפתח, כגון בַּמֶּה, כַּמֶּה.

ל׳ מנוקדת קמץ לפני הברה מוטעמת: 1) במקור, כגון לָלֶכֶת, לָשֶׁבֶת, לָדַעַת, לָבֹא, לָגוּר; אולם אם המקור בסמיכות: לְשֶׁבֶת אַבְרָם (בשוא); 2) כשהתבה נשנית בהפסק, כגון בֵּין מַיִם לָמָיִם; 3) לָבֶטַח, לָנֶצַח, לָעַד, ועל הרוב גם לָרֹב.

ה. נקודה העקרי של מ׳ הוא חירק ודגש אחריו לתשלום נו"ן, כגון מִדָּבָר (אולם מִלְמַעְלָה – בלי דגש).

ו. מלת היחס הבודדת מתחלקת גם היא לנוטות עם הכנוים ובלתי נוטות.

מן הנוטות: אֵת ובמקף אֶת־ (אִתִּי, אִתְּךָ: אוֹתִי, אוֹתְךָ וכו׳), אֶל ובפיוט אֱלֵי (אֵלַי, אֵלֶיךָ), עִם (עִמִּי או עִמָּדִי, עִמְּךָ), עַל (עָלַי, עָלֶיךָ), תַּחַת (תַּחְתַּי, תַּחְתֶּיךָ), עַד ובפיוט עֲדֵי (עָדַי, עָדֶיךָ), בִּלְעֲדֵי (בִּלְעָדַי, בִּלְעָדֶיךָ), בְּעַד (בַּעֲדִי, בַּעַדְךָ), בֵּין (בֵּינִי, בֵּינְךָ), אֵצֶל (אֶצְלִי, אֶצְלְךָ), אַחַר (אַחֲרַי, אַחֲרֶיךָ), זוּלַת (זוּלָתִי זוּלָתְךָ), נֶגֶד (נֶגְדִּי, נֶגְדְּךָ), בְּלִי, בפיוט בִּלְתִּי (בִּלְתִּי, בִּלְתְּךָ), נֹכַח (נִכְחִי, נִכְחֲךָ), לִפְנֵי, מִפְּנֵי (לְפָנַי, מִפָּנַי) לְעֻמַּת (לְעֻמָּתִי), מוּל (מוּלִי), בְּיַד (בְּיָדִי), עַל יַד (על יָדִי), בִּגְלַל (בִּגְלָלִי), בִּשְׁבִיל (בִּשְׁבִילִי), בְּגִין (בְּגִינִי), עַל שֵׁם (עַל שְׁמִי), עַל אוֹ (עַל אוֹדוֹתַי).

מן הבלתי נוטות: מִחוּץ, מִבַּיִת, בְּלֹא, לְבִלְתִּי, מִבִּלְתִּי, עַד בִּלְתִּי.

§ 87. מִלַּת הַחִבּוּר.

א. התבות המשמשות לחבר את חלקי המאמר אחד אל רעהו ולקשרם היטב נקראות מִלּוֹת הַחִבּוּר.

ב. מלות החבור מתחלקות לבודדות ומחוברות.

הבודדות הן: אוֹ, אֲשֶׁר, כִּי, הֲכִי, אִם, כִּי אִם, עַד אִם, עַד אֲשֶׁר אִם, מִבְּעוֹד, לוּ או לוּא, לוּלֵא או לוּלֵי או אִלוּלֵי, פֶּן אַךְ, רַק, גַּם, אַף, אִלּוּ, אֶלְמָלֵא או אֶלְמָלֵי (=לוּ ולוּלֵא), אֲפִילוּ, לְפִיכָךְ, אֲבָל, בַּעֲבוּר, כִּבְיָכוֹל, אֶלָּא, כְּלוֹמַר, אַף עַל גַּב, ועוד ועוד.

המחוברות: שֶׁ־ (=כִּי, כגון רצונך שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ, ומרכב עם מלות אחרות, כמו אַף עַל פִּי שֶׁ־, כְּשֵׁם שֶׁ־, כְּמוֹת שֶׁ־, לִכְשֶׁ־ ואחרים), הוֹאִיל וְ־, וְ.

ג. וְ הנקרא וָו הַחִבּוּר היא המלה היותר שכיחה, שנקודה העקרי לפני תנועה-שוא, כגון וְרוּחַ; לפני גרונית עם חטף תנועתה ממין החטף, כגון וַעֲמָשָׂא, וֶאֱדוֹם, אולם וֵאלֹהִים, וַאדֹנָי, וַיהוָה; לפני שוא או אותיות בומ״ף תנועתה שורק וּ, כגון וּבָקָר, וּרְאוּבֵן; לפני יו״ד שואית הוי׳ בחירק והשוא של הי׳ נופל, כגון וִיהוּדָה (וְ-יְהוּדָה); לפני הברה מוטעמת בצמדי תבות או בהפסק הו׳ לפעמים בקמץ, כגון תֹּהוּ וָבֹהוּ, יוֹם וָלַיְלָה, כָּבוֹד וָעֹז, לֶחֶם וָמַיִם, בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ, הִשָּׁעֵם וָהֵשַׁע.

§ 88. מִלַּת הַקְּרִיאָה.

א. מִלּוֹת הקריאה מְשַׁמְּשׁוֹת לְהַבָּעַת רגשי הנפש ומצבה בשמעה או בראותה איזה דבר רע או טוב.

ב. מלות הקריאה השכיחות הן:

הֶאָח, הֵידָד, נָא, אָנָּא, בִּי, הָבָה, לְכָה, לְכוּ (לְכָה נִרְוֶה דֹדִים, לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ: מקביל אל הָבָה), הַס, אַשְׁרֵי, הַלְלוּיָהּ, אֲהָהּ, הָהּ, הוֹי, אוֹיָה, אֲבוֹי, אַלְלַי, חָלִילָה, הַס וְשָׁלוֹם, אִי (לרעה: אִי לָךְ ארץ שמלכך נער, לתמהון: אִי חכמה מפוארה בכלי מבוער), אֶתְמְהָה, בַּלֵּךְ (מן בַּלֵּה וָלֵךְ).

